

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 1ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία
Πράξεων 2.2.1.α: «Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Δημήτριος Βλάχος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

**«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή
υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το
ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

**Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Μετάφραση:
Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 1ος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Ζωή Σπανάκου, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Αντώνιος Σακελαρίου, Επίκ. Καθ. του Παν/μίου Πατρών
Αντώνιος Σπανουδάκης, Σχολικός Σύμβουλος
Βενετία Μπαλτά, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Ιωάννα Δρόσου, Ζωγράφος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Μαρία Βασιλάκη, Φιλολόγος, Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου, Σύμβουλος του Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

Αγάθη Γεωργιάδου, Φιλολόγος,
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

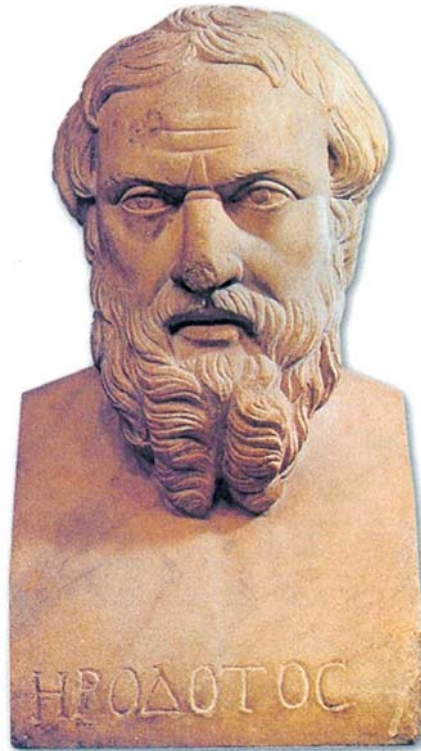
Γεώργιος – Θωμάς Λαζόγκας, Ζωγράφος

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ **ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ**

Στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3) έλαβε μέρος και
ο Ιωάννης Α. Πανούσης, Σχολικός Σύμβουλος

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας Αποφ. 16158/6-11-06
και 75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς (485 - περ. 425 π.Χ.).
Προτομή, ρωμαϊκό αντίγραφο
Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας αισιοδοξεί να σας προσφέρει μέσα στις ελάχιστες σελίδες του ψήγματα από το μεγάλο έργο του πρώτου Έλληνα ιστορικού και «πατέρα της ιστορίας», του Ηροδότου, να σας ανοίξει ένα παράθυρο στον κόσμο του, για να τον γνωρίσετε και να τον αγαπήσετε. Η πρώτη σας γνωριμία μαζί του θα είναι η εισαγωγή, στην οποία περιλάβαμε λίγα αναγκαία στοιχεία, τα οποία συμπληρώνονται σταδιακά στις **17 ενότητες** που ακολουθούν. Την εισαγωγή συμπληρώνει το **διάγραμμα της *Ίστορίας****, όπου μπορείτε να δείτε σε

* Με τον όρο *Ίστορή* στο βιβλίο αυτό παραπέμπουμε πάντοτε στο έργο του Ηροδότου.

γενικές γραμμές το περιεχόμενο του ηροδότειου έργου κατά βιβλίο. Στον **χρονολογικό πίνακα** περιλάβαμε τα σημαντικότερα γεγονότα από την αρχή της ιστορικής αφήγησης του Ηροδότου ως το τέλος της και από τη γέννηση του ιστορικού ως το θάνατό του, σε ενιαία παράθεση. Θα έχετε έτσι μια εικόνα της εποχής του και του έργου του. Δεν συμπεριλάβαμε όμως – για πρακτικούς λόγους – τα γεγονότα στα οποία επεκτείνεται ο ιστορικός πολύ πέρα από τον κύριο άξονα του έργου του, π.χ. στην ιστορία της Αιγύπτου, όπου προχωρώντας στο παρελθόν φτάνει ως το 2800 π.Χ. Στο **ευρετήριο**, στο τέλος του βιβλίου, θα βρείτε σε ποια σελίδα αναλύονται όποιες λέξεις σημειώνονται με «αστεράκι». Οι λέξεις αυτές αφορούν όρους που χρησιμοποιούμε εμείς για να καταλάβουμε το έργο του Ηροδότου ή όρους του ίδιου του ιστορικού. Θα βρείτε επίσης τα ονόματα των σημαντικότερων προσώπων του έργου του και τις σελίδες όπου, κυρίως, τα συναντούμε. Στις ενότητες θα βρείτε περίληψη της **Ίστορίας**, κατά βιβλίο, όπως δηλαδή τη χώρισαν από τα αρχαία χρόνια οι φιλόλογοι. Το εικονογραφικό υλικό και οι χάρτες φωτίζουν το κείμενο και σας βοηθούν να σχηματίσετε μια εικόνα του κόσμου του ιστορικού μας. Ελπίζουμε το βιβλίο να βρει μια θέση στη βιβλιοθήκη σας και, κυρίως, ο Ηρόδοτος μια θέση για πάντα στην καρδιά σας.

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ελάχιστες πληροφορίες έχουμε για τη ζωή του Ηροδότου. Γεννήθηκε γύρω στο 485 / 484 π.Χ. στην Αλικαρνασσό, δωρική αποικία στα Ν.Δ. παράλια της Μικράς Ασίας, στην περιοχή που ονομαζόταν Καρία, απέναντι από την Κω. Οι κάτοικοι της Αλικαρνασσού είχαν αναπτύξει πολλές σχέσεις με τους ντόπιους Κάρες· άλλωστε στην εποχή του Ηροδότου στην εξουσία βρισκόταν ένας ντόπιος τύραννος, ο Λύγδαμης, άνθρωπος του Πέρση βασιλιά, στον οποίο ήταν υποτελής. Η οικογένεια του Ηροδότου ήταν μία από τις «επιφανείς» της πόλης. Το όνομα του πατέρα του, Λύξος, δείχνει καρική καταγωγή, το ίδιο και του θείου του, Πανύαση. Αντίθετα το όνομα της μητέρας και του αδελφού του, Δρυώ και Θεόδωρος, αντίστοιχα, όπως και του ίδιου του Ηροδότου, είναι ελληνικά. Λίγο πριν από τα είκοσι του χρόνια, κατέφυγε στη Σάμο, για να σωθεί, όταν ο θείος του πήρε μέρος σε εξέγερση κατά του τυράννου Λύγδαμη και σκοτώθηκε. Στη Σάμο ο Ηρόδοτος έμεινε μάλλον ως το 455 / 454 π.Χ., οπότε επέστρεψε για ένα διάστημα στην Αλικαρνασσό, όταν η τυραννία είχε πια καταργηθεί. Τότε υποθέτουμε ότι άρχισε τα ταξίδια του ή λίγο αργότερα γύρω στο 450/440 π.Χ., όταν εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

ΤΑΞΙΔΙΑ

Αναμφισβήτητα ήταν ένας από τους πιο πολυταξιδεμένους αρχαίους συγγραφείς, αφού επισκέφθηκε όλο σχεδόν τον γνωστό (στους Έλληνες) κόσμο της εποχής. Μάλλον όμως δεν θα μάθουμε ποτέ που ακριβώς πήγε και πότε. Από το έργο του έχουμε

πληροφορίες ότι πήγε στον Εύξεινο Πόντο, στην Κολχίδα, την Ολβία, την Κριμαία, την Αζοφική θάλασσα – ίσως στα παράλια της Θράκης και της Μακεδονίας – στην Περσία, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, την Αίγυπτο, την Κάτω Ιταλία, τη Σικελία και την Κυρηναική. Στο χάρτη (των σ. 106 – 109) μπορείτε να βρείτε τις χώρες αυτές, ενώ στο χάρτη «ο κόσμος του Ηροδότου» (των σ. 135 – 136), θα δείτε πώς έβλεπε ο ίδιος τον κόσμο της εποχής του. Σταθμό στα ταξίδια του αποτέλεσε η εγκατάστασή του στην Αθήνα, από όπου έφυγε το 444 π.Χ., για να πάρει μέρος μαζί με τον σοφιστή Πρωταγόρα στην ίδρυση της αποικίας των Θουρίων στην Ιταλία, ίδρυση που εντασσόταν στην πανελλήνια πολιτική του Περικλή.

Για το τέλος του υπάρχουν διάφορες παραδόσεις: ότι επέστρεψε στην Αθήνα, όπου και πέθανε ή ότι έζησε ως το τέλος της ζωής του στους Θούριους γράφοντας την *Ίστορίη*. Η παράδοση ότι πέθανε στη Μακεδονία δεν φαίνεται πιθανή.

Στα ερείπια της Αλικαρνασσού (δεξιά) -της πατρίδας του Ηροδότου- είναι χτισμένη η πόλη Μπόντρουμ (αριστερά).

ΕΠΟΧΗ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι περσικοί πόλεμοι δεν είχαν τελειώσει, όταν γεννήθηκε ο Ηρόδοτος στην Αλικαρνασσό, η βασίλισσα της οποίας, Αρτεμισία, πήρε μέρος με τα πλοία της στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, στο πλευρό του Ξέρξη. Εγγονός της ήταν ο Λύγδαμης, ο τύραννος εξαιτίας του οποίου σκοτώθηκε ο θείος του Ηροδότου και ο ίδιος κατέφυγε στη Σάμο. Σ' αυτό το κλίμα έμαθε την αξία της ελευθερίας και ένιωσε το βάρος της τυραννίας. Όπως όλα τα παιδιά της εποχής του – και αιώνες μετά από την εποχή του – ο Ηρόδοτος μεγάλωσε με τα ομηρικά έπη, τα οποία μάλιστα λόγω του θείου του Πανύαση – ποιητή και «τερατολόγου», δηλαδή χρησμολόγου, μάντη – γνώρισε πολύ καλά, όπως φαίνεται από το έργο του. Η επίδραση του Πανύαση υποθέτουμε ότι ήταν καθοριστική, όχι μόνο για τη μόρφωση του νεαρού Ηροδότου αλλά και για τις πολιτικές του ιδέες. Στο έργο του παραθέτει πολλούς χρησμούς, στους οποίους δείχνει μεγάλο σεβασμό, δίνει ιδιαίτερη σημασία στο μυθικό ήρωα Ηρακλή και στους απογόνους του, ενώ είναι φανερό η άριστη γνώση της επικής ποίησης: όλα αυτά υπαινίσσονται την παρουσία του χρησμολόγου Πανύαση, ο οποίος έγραψε ανάμεσα στα άλλα και ένα έργο για τον Ηρακλή.

Στη Σάμο ήρθε σε στενότερη επαφή με το ιωνικό πνεύμα, το οποίο γνώριζε και από την Αλικαρνασσό, που, αν και δωρική στην ίδρυσή της, ανήκε στη σφαίρα επιρροής της Ιωνίας. Η ιωνική παιδεία του – η γνώση της ιωνικής διαλέκτου, ο ορθολογισμός¹ και ο εμπειρισμός² – αναμφισβήτητα συμπληρώθηκε στη Σάμο, ενώ καλλιεργήθηκε η αγάπη του για τα ταξίδια και οξύνθηκε το φιλοπερίεργο πνεύμα του. Φαίνεται πως εντυπωσιάστηκε από τα μεγάλα έργα με τα οποία είχε

κοσμήσει τη Σάμο ο τύραννος Πολυκράτης, αφού στο έργο του εκφράζει συχνά το θαυμασμό του και τα συγκρίνει με τα μνημεία της Αιγύπτου. Παρατηρώντας τα ο νεαρός Ηρόδοτος έμαθε να προσέχει τις λεπτομέρειες, να σημειώνει διαστάσεις, να περιγράφει με ακρίβεια.

Πολλά βέβαια θα διδάχτηκε από τα ταξίδια του, στα οποία στράφηκε *«θεωρήσας είνεκεν»*, δηλαδή για μόρφωση – αν και δεν αποκλείεται να ανέπτυξε σ' αυτά και κάποια εμπορική δραστηριότητα, αλλά αυτό είναι δευτερεύον. Το σημαντικότερο είναι ότι γνώρισε τόπους και λαούς, θαυμαστά μνημεία, ήθη και έθιμα παράδοξα. Με την περιέργεια που τον διέκρινε, ρωτούσε συνεχώς για καθετί που του έκανε εντύπωση, μετρούσε τις διαστάσεις των οικοδομημάτων και κρατούσε σημειώσεις. Έτσι απέκτησε τεράστια εμπειρία και συγκέντρωσε πολύτιμο υλικό, που μας το παρέδωσε με την ιστορία του. Βέβαια στην εποχή του τα ταξίδια ήταν δύσκολα επιπλέον δεν εξασφάλιζε πάντοτε την άδεια να επισκεφθεί όποια μέρη ήθελε σε μια χώρα και δεν γνώριζε ξένες γλώσσες, γι' αυτό χρησιμοποιούσε διερμηνέα. Περισσότερο επηρεάστηκε από την Αθήνα, όπου εγκαταστάθηκε για ένα διάστημα. Η πόλη βρισκόταν τότε στον χρυσό αιώνα της και ήταν κέντρο μεγάλης πνευματικής κίνησης, μητρόπολη του ελληνισμού, πραγματικό σχολείο της Ελλάδος. Εκεί συμπλήρωσε τη μόρφωση του, γνωρίστηκε με έξοχες πνευματικές προσωπικότητες· ανέπτυξε φιλικούς δεσμούς με τον Σοφοκλή, που τον επηρέασε στο έργο του και επηρεάστηκε από αυτόν, με τον Πρωταγόρα και τον Περικλή. Έτσι συμμετείχε με τον Πρωταγόρα στην ίδρυση των Θουρίων, στην Ιταλία, όπου γνώρισε τη διδασκαλία των Πυθαγορείων, με την οποία είχε έρθει σε επαφή ήδη από τον καιρό της Σάμου. Στην Αθήνα

γνωρίστηκε καλύτερα και με την ιπποκρατική σχολή, που άκμαζε στην Κω και την Κνίδα, δωρική πόλη της Καρίας. Ίσως σ' αυτό να οφείλεται το ενδιαφέρον του για τις ιατρικές ιδέες, που είναι φανερό στο έργο του.

Νόμισμα Θουρίων.
Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα.
Η επίδραση της Αθήνας που πρωτοστάτησε στην ίδρυση των Θουρίων, φαίνεται και από την απεικόνιση της κεφαλής της Αθηνάς στη μία πλευρά του νομίσματος.

---

¹ **ορθολογισμός**: με τον όρο «ορθολογισμός» του Ηροδότου εννοούμε ότι ο ιστορικός εκφράζει τη δυσπιστία του σε παράδοξες ή αντιφατικές πληροφορίες, ότι αναζητεί τις αιτίες (γεγονότων, καταστάσεων, συμπεριφορών) όχι σε μύθους αλλά κυρίως σε γεγονότα που μπορούν να υποβληθούν σε κριτικό έλεγχο, να ελεγχθούν με τη λογική.

² **εμπειρισμός**: η μεθοδολογία του Ηροδότου είναι στη βάση της εμπειρική, γιατί ο ιστορικός στηρίζεται πιο πολύ στην αυτοψία (ελέγχει με αυτοψία τις πληροφορίες του, βλέπει και ακούει ο ίδιος, κρίνει με την εμπειρία) ή και, όταν δεν μπορεί να ελέγξει με αυτοψία τις πληροφορίες του, τις συγκρίνει με την εμπειρία.

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ – ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ

Όταν ο Ηρόδοτος αποφάσισε να γράψει για τα θαυμαστά έργα Ελλήνων και «βαρβάρων» και για το πώς πολέμησαν, υπήρχε ήδη μια παράδοση ιστοριογραφική, την οποία είχε γνωρίσει. Οι πρώτοι εκείνοι ιστοριογράφοι ονομάζονται «λογογράφοι», γιατί γράφουν σε πεζό λόγο (ο οποίος ονομαζόταν «λόγος» σε αντιδιαστολή με τον ποιητικό λόγο που ονομαζόταν «έπος»), όμως τα έργα τους δεν είναι ακριβώς ιστορικά. Είναι περιγραφές ταξιδιών με περιεχόμενο εθνογραφικό, γεωγραφικό και ιστορικό. Οι πρώτοι «λογογράφοι» εμφανίστηκαν στην Ιωνία, όχι τυχαία, αλλά γιατί στην Ιωνία η κοινωνία είχε προοδεύσει· είχε αναπτυχθεί το κριτικό και ερευνητικό πνεύμα που θέλει να απαλλαγεί από την κυριαρχία του μύθου, να καταλάβει τον κόσμο με τη λογική, να ερμηνεύσει το παρελθόν και να διατηρήσει στη μνήμη ό,τι αξίζει από αυτό· είχαν δημιουργηθεί δηλαδή οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση της ιστοριογραφίας. Ως τότε οι άνθρωποι στήριζαν τις γνώσεις τους για το παρελθόν στην επική ποίηση, στην οποία μπορούν να εντοπιστούν ιστορικά γεγονότα, αλλά καλυμμένα κάτω από τους μύθους. Άλλωστε ο πεζός λόγος (στον οποίο ανήκει και η ιστοριογραφία) εμφανίστηκε μετά τον ποιητικό, γιατί πρώτα πρώτα προϋποθέτει ανεπτυγμένο σύστημα γραφής. Η ιστοριογραφία γεννήθηκε στην Ιωνία, η γλώσσα της είναι η ιωνική διάλεκτος, ακόμα και η λέξη «ιστορία» (*Ἱστορίη*), που σημαίνει έρευνα, γνώση, πρωτοεμφανίστηκε στην Ιωνία. Ο αρχαιότερος λογογράφος είναι ο Κάδμος από τη Μίλητο, που έζησε κάπου στον 6ο αι., αλλά ο πιο αξιόλογος είναι ο Εκαταίος (μέσα 6ου αι.) που πρόσφερε πολλά στην έρευνα των πηγών και στο σύστημα χρονολόγησης με

γενιές (κάθε γενιά ισοδυναμεί με 40 χρόνια). Το έργο του γνώριζε ο Ηρόδοτος, επηρεάστηκε από αυτό και χρησιμοποίησε πολλές από τις πληροφορίες του. Από τους άλλους λογογράφους έχουν διασωθεί λίγα αποσπάσματα, κάποιοι τίτλοι και ονόματα (Ξάνθος ο Λυδός, Χάρων ο Λαμψακηνός, Διονύσιος ο Μιλήσιος, Φερεκύδης ο Αθηναίος). θεωρείται όμως ότι και αυτοί συνέβαλαν στη εξέλιξη της ιστοριογραφίας.

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ο Ηρόδοτος δεν έδωσε τίτλο στο έργο του· στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό *Ίστορίας απόδεξις*¹. Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι το ονόμασαν «*Ήροδότου Μοῦσα*», το χώρισαν σε εννέα βιβλία και έδωσαν σε καθένα το όνομα μιας μούσας, θέμα και κύριος άξονας του έργου του είναι οι πόλεμοι Ελλήνων – Περσών, που αρχίζουν το 494 π.Χ. με την κατάπνιξη της Ιωνικής Επανάστασης και τελειώνουν το 479 π.Χ. με την κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού, στη Θρακική Χερσόνησο του Ελλησπόντου, από τους Έλληνες. Ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι η σύγκρουση αυτή (Ελλήνων – Περσών) μπορεί να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί μόνο στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης των δύο κόσμων που αντιπροσωπεύουν, Ευρώπης – Ασίας, γι' αυτό και εντάσσει τη σύγκρουση στο πλαίσιο αυτό. Έτσι αρχίζει την εξιστόρησή του από το 560 π.Χ., όταν ο βασιλιάς της Λυδίας Κροίσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, εγκαινιάζοντας τη σύγκρουση Ασίας – Ευρώπης. Με τη σειρά του ο Κροίσος θα υποταγεί στο βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους, ο οποίος εφαρμόζει επεκτατική

---

¹ Θα μιλήσουμε γι' αυτό στην 1η ενότητα.

πολιτική. Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό του κατά τη διαδοχή των Περσών βασιλέων (Κύρος, Καμβύσης, Δαρείος, Ξέρξης) παρακολουθώντας τις κατακτήσεις τους. Πριν από κάθε αφήγηση μιας κατάκτησης όμως μας μιλάει για τους λαούς που υποτάσσουν οι Πέρσες βασιλείς. Για παράδειγμα στο πέμπτο βιβλίο βασικό θέμα είναι η ιωνική επανάσταση, περιλαμβάνονται όμως πολλές αφηγήσεις για γειτονικούς λαούς και χώρες, τη Φρυγία, την Καρία, τον Ελλήσποντο και την Κύπρο. Οι αφηγήσεις αυτές, που ονομάζονται *παρεκβάσεις**, γιατί βγάζουν τον Ηρόδοτο έξω από το βασικό άξονα του έργου του, μας δίνουν συναρπαστικές ιστορίες, στοιχεία πολύτιμα κάποτε για πολλούς λαούς, για τα ήθη και τα έθιμά τους, την ιστορία τους, τη χώρα και τα μνημεία του πολιτισμού τους.

Δηλαδή δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του ηροδότειου έργου: α) ότι δεν ακολουθεί αυστηρά το βασικό θέμα του, αλλά κάνει *παρεκβάσεις* ή *παρενθήκες* (οι όροι ανήκουν στον Ηρόδοτο), που μόνο έμμεσα συνδέονται με αυτό και β) ότι το υλικό της *Ίστορίας* δεν είναι μόνο ιστορικό. Οι παρεκβάσεις έχουν περιεχόμενο γεωγραφικό, εθνογραφικό, λαογραφικό (*λόγοι**) είτε είναι ιστορίες, συνήθως δραματικές ή άλλοτε ευτράπελες (*νουβέλες**, *ανέκδοτα**). Πολλές από τις ιστορίες αυτές είναι πραγματικά λογοτεχνικά αριστουργήματα. Κατά συνέπεια το έργο του χαρακτηρίζεται από ποικιλία. Στα χαρακτηριστικά αυτά φαίνεται η επίδραση από τα ομηρικά έπη, από το ιωνικό πνεύμα και τους Ίωνες λογογράφους, ιδίως από τον Εκαταίο.

ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το έργο του Ηροδότου, κάπου χίλιες σελίδες ενός σύγχρονου βιβλίου, σώθηκε ολόκληρο, αλλά δεν γνώρισε τη μεγάλη διάδοση που είχαν άλλα έργα. Αντίθετα επικρίθηκε συχνά ήδη από την αρχαιότητα. Ο Πλούταρχος από τη Χαιρώνεια έγραψε ολόκληρο βιβλίο για την «κακοήθεια» του Ηροδότου, γιατί στο έργο του αποδοκιμάζει τις πόλεις που έσπευσαν να πάρουν το μέρος των Περσών – και πρώτα πρώτα τη Χαιρώνεια. Αλλά και στη νεότερη εποχή, ιδίως το 19ο αιώνα, ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι η πολυμορφία του έργου του δεν επιτρέπει να τον χαρακτηρίσουμε ιστορικό. Ακόμα, καθώς μερικά από τα γραφόμενά του φαίνονταν απίστευτα, θεώρησαν ότι είναι «παραμυθάς» και όχι ιστορικός. Όμως η αρχαιολογική και ιστορική έρευνα απέδειξε ότι ο Ηρόδοτος είχε δίκιο σε πολλές περιπτώσεις που νόμιζαν ότι γράφει «παραμύθια». Βέβαια το έργο του περιέχει και ανακρίβειες και λάθη, αλλά τα περισσότερα είναι δικαιολογημένα, αν σκεφτούμε ότι αναφέρεται σε χώρες μακρινές, για τις οποίες δεν είχε πάντοτε γραπτές πηγές, ούτε και ήξερε τη γλώσσα τους. Δικαιολογημένα ο Ρωμαίος ρήτορας Κικέρων τον ονόμασε «πατέρα της ιστορίας»· ήταν ο πρώτος που κατανόησε την αξία που έχει η ιστορία για τον άνθρωπο και διέσωσε στην ανθρώπινη μνήμη γεγονότα κοσμοϊστορικής σημασίας. Μάλιστα σήμερα που η ιστορία συμπεριλαμβάνει και την καθημερινή ζωή του ανθρώπου το έργο του Ηρόδοτου είναι πολύ πιο «σύγχρονο» απ' ό,τι το έργο άλλων ιστορικών.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ - ΙΔΕΕΣ – ΑΞΙΕΣ

Βασική αντίληψη στο έργο του Ηροδότου είναι ότι η παραβίαση του μέτρου από τον άνθρωπο (ή η «υπερβολή», κόρος) τον οδηγεί στην ύβρη (αλαζονεία, υπέρβαση του μέτρου) και αυτό προκαλεί την οργή του θεού (νέμεση) και επιφέρει την καταστροφή (άτη), την τιμωρία του υβριστή (τίση). Στην εκδήλωση της ύβρης δεν συναντάμε πάντοτε όλα αυτά τα στάδια, ούτε σταθερά με τη σειρά αυτή, π.χ. η άτη μπορεί να είναι τύφλωση του νου ή καταστροφή του υβριστή, η νέμεση να σημαίνει τη θεϊκή οργή ή την τιμωρία. Το **θείο φθονεί** την ανθρώπινη ευτυχία, όταν μάλιστα ο ευτυχισμένος άνθρωπος υπερηφανεύεται γι' αυτή. Τα ανθρώπινα πράγματα παρουσιάζουν **αστάθεια**: κανείς δεν είναι ευτυχισμένος για πάντα, ούτε άνθρωπος ούτε πόλη - λαός. Η πορεία καθενός διαγράφει την καμπύλη που ακολουθεί το τόξο, γράφοντας σχηματικά έναν κύκλο (κυκλική αντίληψη της ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας*). Στο έργο του Ηροδότου αναδεικνύονται αξίες όπως το **μέτρο** – αξία ελληνική, που στέκεται απέναντι στην ανατολική υπερβολή και αναδεικνύεται ρυθμιστής των πράξεων Ελλήνων και Περσών – και η **ελευθερία**: ο Ηρόδοτος κρίνει μάλιστα τα πολιτεύματα ανάλογα με το βαθμό που τη διασφαλίζουν: τάσσεται υπέρ της δημοκρατίας, που προασπίζει την ελευθερία, και στρέφεται κατά της τυραννίας, που την καταργεί.

Ο Ηρόδοτος γνώρισε πολλούς λαούς, έμαθε να σέβεται τον «άλλο», τον ξένο, τη θρησκεία και τα έθιμα του. Ταξιδεύοντας διαπίστωσε την οικουμενικότητα της θρησκείας, γεγονός που ενίσχυσε την πίστη του. Ήταν προσηλωμένος στις παλαιές ηθικές δοξασίες και την παλαιά θρησκευτική πίστη. Στο έργο του πολλές φορές

παραθέτει χρησμούς, τους οποίους σέβεται, όνειρα και θαύματα. Γι' αυτό, αν και ακολουθεί τον ιωνικό ορθολογισμό, επιδιώκοντας να κρίνει με τη λογική τα πράγματα και τις αιτίες των γεγονότων, πολλές φορές δέχεται εξηγήσεις που βρίσκονται έξω από το πεδίο της λογικής.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Σταθερή επιδίωξη του Ηροδότου είναι η ανακάλυψη της αλήθειας, για την οποία βασίζεται περισσότερο στην «αυτοψία», στην προσωπική του έρευνα, και μόνο όταν δεν του αρκεί αυτό στηρίζεται στους άλλους, για να πάρει πληροφορίες. Ελέγχει με τη λογική και την εμπειρία τις πληροφορίες και τις πηγές του. Πολλές φορές ακούει απίστευτα πράγματα, τα παραθέτει όμως και τα αφήνει στην κρίση μας – είτε λέγοντας ότι δεν τα πιστεύει, είτε πληροφορώντας μας απλώς ότι «έτσι λένε».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Στην εποχή του Ηροδότου δεν υπήρχε χρονολογικό σύστημα ενιαίο, ούτε στον ελληνικό χώρο ούτε στις διάφορες χώρες που επισκέφθηκε και για τις οποίες έγραψε. Χρονολογεί βασικά κατά γενιές, υπολογίζοντας τρεις γενιές ανά αιώνα· ακολουθεί τη σειρά διαδοχής των Περσών βασιλέων, αναφέροντας π.χ. ότι βρισκόμαστε στο πρώτο έτος βασιλείας του τάδε βασιλιά· αναφέρεται σε εποχές του έτους, σε Ολυμπιάδες και στον επώνυμο άρχοντα της Αθήνας· δίνει χρονικούς προσδιορισμούς στο διάστημα μιας ημέρας, αν πρόκειται να αφηγηθεί κάτι σημαντικό, όπως είναι για παράδειγμα η μάχη των Θερμοπυλών.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ π.Χ.	ΓΕΓΟΝΟΤΑ (από την αρχή της <i>Ίστορίας</i> ως το θάνατο του Ηροδότου)
560 – 546	Βασιλεία Κροΐσου Λυδών
569 – 528	Ο Άμασης βασιλιάς της Αιγύπτου
550 – 528	Βασιλεία Κύρου
528 – 522	Βασιλεία Καμβύση
522 – 481	Βασιλεία Δαρείου
513	Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών
510	Εξορία Ιππία
508	Μεταρρυθμίσεις Κλεισθένη
499 – 494	Ιωνική επανάσταση
496	Γέννηση Σοφοκλή
493	Ο Θεμιστοκλής επώνυμος άρχων
492	Α΄ εκστρατεία Περσών – Μαρδόνιος (καταστροφή στον Άθω)
490	Β΄ εκστρατεία Περσών – Δάτης και Αρταφρένης – μάχη Μαραθώνα – Μιλτιάδης
489	Αποτυχημένη εκστρατεία Μιλτιάδη στην Πάρο, καταδίκη – θάνατος Θάνατος Δαρείου – ο Ξέρξης βασιλιάς της Περσίας – γέννηση Πρωταγόρα στα Άβδηρα
485 / 484	Γέννηση Ηροδότου
480	Συνέδριο Ελλήνων στον Ισθμό Γ΄ Εκστρατεία Περσών – Ξέρξης Μάχη Θερμοπυλών – Λεωνίδα, ναυμαχία Αρτεμισίου Ναυμαχία Σαλαμίνας – Θεμιστοκλής – γέννηση Ευριπίδη

479	Μάχη Πλαταιών – Μάχη Μυκάλης Κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού από τους Αθηναίους ΤΕΛΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
477	Ίδρυση Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας (έδρα Δήλος)
474	Εξοστρακισμός Θεμιστοκλή
472	Αισχύλου Πέρσες: βραβείο – χορηγός ο Περικλής
470 / 469	Γέννηση Σωκράτη
468	Θάνατος Αριστείδη - Πρώτη νίκη Σοφοκλή κατά Αισχύλου (Τριπτόλεμος)
467	Νίκη Κίμωνα κατά των Περσών στον Ευρυμέδοντα ποταμό
462	Δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις Εφιάλτη Ο Περικλής στρατηγός στην Αθήνα (εκλεγόταν επί 29 χρόνια)
460	Γέννηση του Θουκυδίδη
458	Θάνατος του Θεμιστοκλή
456	Θάνατος του Αισχύλου
454	Μεταφορά του ταμείου της Αθηναϊκής Συμμαχίας στην Αθήνα (Αθηναϊκή Ηγεμονία) Δίκη Αναξαγόρα στην Αθήνα για αθεΐα – θάνατος Αλέξανδρου Α΄ Μακεδονίας
450	Εκστρατεία Κίμωνα στην Κύπρο – θάνατος Κίμωνα – νίκη Ελλήνων κατά Περσών
448	Ειρήνη με τους Πέρσες (Καλλίειος ειρήνη) – ανοικοδόμηση των ιερών της Αθήνας
447 – 432	Ανέγερση Παρθενώνα
446	Τριακονταετείς σπονδές Αθήνας- Σπάρτης
445	Γέννηση Αριστοφάνη – Σοφοκλή <i>Αίας</i>
444	Ίδρυση αποικίας Θουρίων από τον Περικλή – ο Ηρόδοτος στους Θούριους

444	Ίδρυση αποικίας Θουρίων από τον Περικλή – ο Ηρόδοτος στους Θούριους
431	Πελοποννησιακός πόλεμος
430	Λοιμός στην Αθήνα
429	Θάνατος του Περικλή – γέννηση Πλάτωνα (429 / 428 π.Χ.) Θάνατος Ηροδότου στη δεκαετία 430 – 420 π.Χ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ *Ίστορίας*

ΒΙΒΛΙΟ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΚΛΕΙΩ (I)	<p>ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΡΟΙΣΟΥ – ΛΥΔΩΝ (560 – 546 π.Χ.) Ο Κροΐσος πρωταίτιος της σύγκρουσης Ελλήνων / Ευρώπης – Ασίας. Ο Κροΐσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας. Διάλογος Κροΐσου – Σόλωνα. Η ιστορία του Άτη και του Αδράστου. Αναζήτηση συμμάχων από τον Κροΐσο – ιστορία Σπάρτης και Αθήνας – πόλεμος του Κροΐσου με τους Πέρσες. Ο Κροΐσος στην πυρά από τον Κύρο. Η κατάλυση του κράτους του Κροΐσου από τον Κύρο.</p>
	<p>ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΥΡΟΥ (550- 528 π.Χ.) (I 95 – 214) Καταγωγή Κύρου – απελευθέρωση των Περσών από τους Μήδους (βασιλεία Μήδων: Κυαξάρης, Αστυάγης: αναδρομική αφήγηση). Ο Κύρος κυριεύει τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας 545 π.Χ. Ο Κύρος κυριεύει τη Βαβυλώνα 539/538. Ο Κύρος εκστρατεύει κατά των Μασσαγетών 528 π.Χ. Θάνατος του Κύρου.</p>
	ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ
	I
	<p>Οι προκάτοχοι του Κροΐσου (αναδρομική αφήγηση) – ιστορία του Αρίωνα – ιστορία Σπάρτης – η νομοθεσία του Λυκούργου – Λυδικός λόγος – οι Μήδοι – οι Πέρσες – Ίωνες Μ. Ασίας – Δωριείς και Αχαιοί – Έλληνες και Κάρες – Καρικός λόγος – οι Βαβυλώνιοι – χώρες ως την Κασπία θάλασσα – Μασσαγέτες</p>

ΒΙΒΛΙΟ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΕΥΤΕΡΠΗ (II)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΑΜΒΥΣΗ (528 – 522 π.Χ.) (II 1 – III 67) Ο Καμβύσης υποτάσσει την Αίγυπτο, εκστρατεύει κατά Λιβύων, Καρχηδονίων, Αμμωνίων και Αιθιοπών. Πόλεμος Σπάρτης – Σάμου, τυραννία Πολυκράτη, συμμετοχή Κορινθίων στον πόλεμο κατά της Σάμου.
ΘΑΛΕΙΑ (III)	Θάνατος Καμβύση. Βασιλεία Μάγου (522 – 521 π.Χ.) (III 61–79, 139 – 147).
ΜΕΛΠΟ- ΜΕΝΗ (IV)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΔΑΡΕΙΟΥ (522 / 1 – 485 π.Χ.) (III 84 – VII 3) Ο Δαρείος καταπνίγει την επανάσταση των Βαβυλωνίων (III). Κατάληψη της Σάμου από τους Πέρσες (III). Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών (IV).
ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ (V)	Εκστρατεία στη Λιβύη (IV). Υποτάσσει Θράκες και Μακεδόνες (IV, V).
ΕΡΑΤΩ (VI)	Ιωνική επανάσταση (V) – άλωση και καταστροφή της Μιλήτου από τους Πέρσες, το τέλος της ιωνικής επανάστασης (VI). Εκστρατεία Μαρδόνιου κατά της Ελλάδας (492 π.Χ.) ναυάγιο στον Άθω (VI). Εκστρατεία Δάτη και Αρταφέρνη – Μάχη Μαραθώνα (490 π.Χ.) (VI). Θάνατος Δαρείου.

ΒΙΒΛΙΟ	ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ
ΕΥΤΕΡΠΗ (II)	II Αίγυπτος: φύση της χώρας, ο Νείλος, Θωμάσια, Νόμοι, Ιστορία, Νόμοι των Αιθιόπων
ΘΑΛΕΙΑ (III)	III Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη Περίανδρος (τύραννος Κορίνθου) Από την ιστορία της Σάμου – κτίσματα της Σάμου Οι Ινδοί – οι εσχατιές της οικουμένης
ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ (IV)	IV Σκυθικός λόγος – οι Υπερβόρειοι, –το σχήμα της οικουμένης – Λιβυκός λόγος
ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ (V)	V Περιήγηση Θράκης- οι λιμναίοι της Πρασιάδας – Ιστορία της Σπάρτης – Ιστορία της Αθήνας – Η πτώση των Πεισιστρατιδών, πόλεμος Αθηναίων-Αιγινήτων – Αίγινα Ιστορία της Κορίνθου (οι Κυψελίδες) – οι Αλκμεωνίδες
ΕΡΑΤΩ (VI)	VI Η «σαγήνευση» Η ιστορία του Μιλτιάδη – η Αίγινα – Ιστορία της Σπάρτης – η τύχη του Μιλτιάδη

ΒΙΒΛΙΟ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΠΟΛΥΜΝΙΑ (VII)	ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΞΕΡΞΗ (485 – 465 π.Χ.) (VII 4 – IX 122) Ο Ξέρξης καταπνίγει την επανάσταση των Αιγυπτίων – εκστρατεία Ξέρξη κατά της Ελλάδας: μάχη Θερμοπυλών (480 π.Χ.) (VII)
ΟΥΡΑΝΙΑ (VIII)	(VIII): ναυμαχία Αρτεμισίου 480 π.Χ. – ο Ξέρξης στην Αθήνα – ναυμαχία Σαλαμίνας 480 π.Χ. – επιστροφή Ξέρξη – Ο Μαρδόνιος στην Ελλάδα
ΚΑΛΛΙΟΠΗ (IX)	IX: μάχη Πλαταιών 479 και Μυκάλης (479 π.Χ.) – κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού στον Ελλήσποντο (479 π.Χ.) από τους Έλληνες. ΕΠΙΛΟΓΟΣ (IX 122)

ΒΙΒΛΙΟ	ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ
ΠΟΛΥΜΝΙΑ (VII)	VII Η ιστορία του Σπερθία και του Βούλη – πόλεμος Ελλήνων και Καρχηδονίων στη Σικελία – ο Δημάρατος και η Σπάρτη
ΟΥΡΑΝΙΑ (VIII)	VIII Θεσσαλείς και Φωκείς Οι Πελοποννήσιοι Η βασιλική δυναστεία των Μακεδόνων
ΚΑΛΛΙΟΠΗ (IX)	IX Αποφθέγματα Κύρου {Σε διάφορα σημεία του έργου σποραδικές αναφορές στην πεντηκονταετία 479- 431 π.Χ. και στην πρώτη φάση του πελοποννησιακού πολέμου 431- 421 π.Χ.}

Η μούσα Κλειώ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το πρώτο βιβλίο της *Ίστορίας* οργανώνεται γύρω από δυο μεγάλους βασιλιάδες: τον Κροίσο, βασιλιά της Λυδίας, και τον Κύρο, βασιλιά της Περσίας. Τον Κροίσο υπέδειξε ο Ηρόδοτος στο προοίμιο της *Ίστορίας* ως υπεύθυνο για την αρχή της σύγκρουσης Ευρώπης-Ασίας, γιατί υποδούλωσε τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας. Αρχίζει λοιπόν την αφήγηση του από αυτό το σημείο και, αμέσως, γυρίζει προς τα πίσω στην ιστορία των προγόνων του Κροίσου, για να καταλήξει πάλι στον ίδιο, στα γεγονότα της βασιλείας του, στη χώρα και στο λαό του και στη σύγκρουσή του με τον Κύρο· σύγκρουση που του στοιχίζει το θρόνο και την ελευθερία του. Ο ιστορικός πιάνει τώρα το νήμα της ιστορίας του Κύρου· θα μας αφηγηθεί πώς ανέβηκε στο θρόνο, πώς νίκησε τους Μήδους που είχαν υποδουλώσει τους Πέρσες, πώς έγινε ιδρυτής του περσικού κράτους και πώς συγκρούστηκε με τον Κροίσο. Θα μας μιλήσει για τα ήθη και τον τρόπο ζωής των Περσών αλλά και όλων των λαών με τους οποίους συγκρούστηκε ο Κύρος, και θα κλείσει την αφήγηση με το θάνατο του Κύρου.

Θεματικά κέντρα

- *Ο συγγραφέας και το έργο του*
- *Οι αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων – Περσών*

Αυτοπαρουσίαση συγγραφέα, περιεχόμενο και σκοπός του έργου

Ηροδότου του Αλικαρνασσεά¹ η έκθεση των ερευνών, ώστε ούτε όσα πραγμάτωσε το ανθρώπινο γένος² να ξεθωριάσουν με τον καιρό, ούτε έργα μεγάλα και αξιοθαύμαστα, άλλα Ελλήνων και άλλα βαρβάρων³ επιτεύγματα, να μείνουν στην αφάνεια – κι όλα τα παραπάνω κι επιπρόσθετα ποια ήταν η αιτία⁴ που πολέμησαν ο ένας τον άλλο.

Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι’ ἣν αἴτιην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Οι μυθικές αιτίες: Αρπαγές γυναικών - Η περσική εκδοχή

Ι1. Λοιπόν, απ’ τη μεριά των Περσών οι σπουδασμένοι τους⁵ ρίχνουν στους Φοίνικες⁶ την αιτία της έχθρας· λένε δηλαδή πως ετούτοι, με το που ήρθαν από τη θάλασσα που ονομάζεται Ερυθρά⁷ στη δική μας θάλασσα⁸ κι εγκαταστάθηκαν στους τόπους όπου και σήμερα ζουν, επιδόθηκαν αμέσως σε ταξίδια σε τόπους μακρινούς και, μεταφέροντας εμπορεύματα της

Αιγύπτου και της Ασσυρίας έφταναν και σ' άλλα μέρη, κυρίως όμως στο Άργος⁹. Λοιπόν, το Άργος εκείνη την εποχή είχε τα πρωτεία στο καθετί ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που σήμερα¹⁰ ονομάζεται Ελλάδα. Και, πως φτάνοντας τέλος πάντων σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματα τους. Και, πως, την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν – κι είχαν ξεπουλήσει σχεδόν όλη την πραμάτεια τους – κατηφόρισαν στη θάλασσα κι άλλες πολλές γυναίκες κι ανάμεσά τους κι η θυγατέρα του βασιλιά· κι είχε τ' όνομα με το οποίο την αναφέρουν και οι Έλληνες, το ίδιο: Ιώ¹¹ του Ινάχου. Πως στάθηκαν ετούτες εκεί, κατά την πρύμη του караβιού, κι αγόραζαν απ' τα εμπορεύματα ό,τι λαχταρούσε η ψυχή τους πιο πολύ, κι οι Φοίνικες ξεσηκώνοντας ο ένας τον άλλο όρμησαν απάνω τους. Λένε λοιπόν πως οι περισσότερες απ' αυτές τους ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες τις άρπαξαν, τις έμπασαν στο καράβι και παρευθύς έβαλαν πλήρη για την Αίγυπτο.

Ι2. Λοιπόν, έτσι έφτασε η Ιώ στην Αίγυπτο λένε οι Πέρσες, κι όχι όπως λεν οι Έλληνες, και πως αυτό στάθηκε η αρχή των αδικημάτων. Και ιστορούν πως ύστερ' απ' αυτά κάποιοι Έλληνες (γιατί δεν είναι σε θέση να τους αναφέρουν με τ' όνομά τους) πιάνοντας στεριά στην Τύρο της Φοινίκης άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, την Ευρώπη¹² δεν αποκλείεται αυτοί να ήταν Κρήτες¹³. Και, πως μ' αυτά ήρθαν ίσα κι ίσα¹⁴. όμως, ύστερ' απ' αυτά, πως οι Έλληνες είναι που έγιναν πρωταίτιοι των δεύτερων αδικημάτων¹⁵. Γιατί, πλέοντας με μακρόστενο καράβι¹⁶, έπιασαν στεριά

Η αρπαγή της Ευρώπης. Ψηφιδωτό,
3ος αι. μ.Χ.
Μουσείο Σπάρτης.

¹ **Ηροδότου του Αλικαρνασσία:** δηλώνει το όνομα και την πατρίδα του, όπως πριν από αυτόν ο λογογράφος Εκαταίος και αργότερα ο Θουκυδίδης.

² **το ανθρώπινο γένος:** ο Ηρόδοτος θεωρεί την ιστορία έργο όλων των ανθρώπων.

³ **βαρβάρων:** «βάρβαρος» στον Ηρόδοτο σημαίνει αλλόγλωσσος· η λέξη δεν έχει τη μειωτική σημασία που πήρε αργότερα. Ο ιστορικός αναφέρει ισότιμα Έλληνες και «βαρβάρους» και αποδίδει τα «αξιοθαύμαστα έργα» και στους δύο.

⁴ **η αιτία:** με τη φράση αυτή ολοκληρώνει το κυρίως προοίμιο και μεταβαίνει στο δεύτερο μέρος του προοιμίου του, όπου διερευνά τις αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων – βαρβάρων.

⁵ **οι σπουδασμένοι τους** (πρωτότυπο «λόγιοι»): οι μορφωμένοι, μέλη της ανώτερης τάξης, που γνώριζαν καλύτερα την προφορική παράδοση. Φαίνεται πως αποτελούσαν πηγή πληροφοριών για τον Ηρόδοτο.

⁶ **Φοίνικες:** σημιτικός λαός, εγκατεστημένος στην περιοχή του σημερινού Λιβάνου, θαλασσοπόροι και έμποροι, ανταγωνιστές των Ελλήνων, ταξίδευαν σ' όλο τον τότε γνωστό κόσμο.

⁷ **Ερυθρά (θάλασσα):** ο Ηρόδοτος ονομάζει έτσι, εκτός από την Ερυθρά θάλασσα, τον Περσικό κόλπο και τον Ινδικό Ωκεανό. Εδώ εννοείται ο Περσικός κόλπος.

⁸ **στη δίκη μας θάλασσα:** η Μεσόγειος, ιδίως η ανατολική, όπου αναπτύχθηκε η ελληνική ναυσιπλοΐα.

⁹ **Άργος:** ο Όμηρος αναγνωρίζει το Άργος ως τη σημαντικότερη πόλη της Πελοποννήσου και συχνά ονομάζει όλους τους Έλληνες Αργείους.

¹⁰ **σήμερα:** δηλαδή, την εποχή της συγγραφής του Ηροδότου (μέσα του 5ου αι. περίπου).

¹¹ **Ιώ:** κόρη του Ινάχου, ιέρεια της Ήρας στο Άργος. Σύμφωνα με τον ελληνικό μύθο, ο Δίας την ερωτεύτηκε και τη μεταμόρφωσε σε αγελάδα, για να τη σώσει από την Ήρα· εκείνη όμως της έστειλε μια αλογόμυγα (οίστρο) που την κατεδίωξε ως την Αίγυπτο.

¹² **Ευρώπη:** κόρη του βασιλιά της Φοινίκης, έδωσε το όνομά της στην ήπειρο μας, όταν ο Δίας την μετέφερε εκεί μεταμορφωμένος σε ταύρο.

¹³ **Κρήτες:** ο Ηρόδοτος υποθέτει ότι θα ήταν Κρήτες, γιατί ήταν γνωστή η θαλασσοκρατορία τους τη μινωική εποχή και οι ληστρικές επιδρομές τους (και από τον Όμηρο).

¹⁴ **ήρθαν ίσα κι ίσα:** ήρθαν ισόπαλοι, αφού είχαν διαπράξει από μία αρπαγή ο καθένας.

¹⁵ **των δευτέρων αδικημάτων:** νέα αφορμή αντεκδίκησης με την αρπαγή της Μήδειας, κόρης του Αιήτη (ή Κόλχου), βασιλιά της Κολχίδας (βλ. χάρτη 1, σ. 106 – 109). Πρόκειται για την αργοναυτική εκστρατεία, που έγινε για την αρπαγή του «χρυσόμαλλου δέρατος» (= δέρματος).

¹⁶ **μακρόστενο καράβι:** πολεμικό πλοίο (σε αντίθεση με το «στρογγυλό» που ήταν φορτηγό). Είναι η Αργώ της αργοναυτικής εκστρατείας.

στην Αία της Κολχίδας, εκεί κατά τον ποταμό Φάση¹⁷, και πως απ' εκεί, αφού πέτυχαν και τους άλλους σκοπούς για τους οποίους είχαν πάει, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, τη Μήδεια. Και πως ο Κόλχος έστειλε κήρυκα στην Ελλάδα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή και να του δώσουν πίσω τη θυγατέρα· αλλά, πως οι άλλοι του αποκρίθηκαν ότι ούτε εκείνοι τους έδωσαν ικανοποίηση για την αρπαγή της Ιώς της Αργίτισσας· λοιπόν ούτε αυτοί θα δώσουν ικανοποίηση σ' εκείνους.

13. Και λένε πως, ύστερ' απ' αυτά, στην επόμενη γενιά¹⁸ ο Αλέξανδρος¹⁹, ο γιος του Πριάμου, έχοντας ακούσει αυτά, θέλησε να πάρει γυναίκα απ' την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως σε καμιά περίπτωση δε θα του ζητήσουν ικανοποίηση²⁰, αφού ούτε εκείνοι έδωσαν. Κι έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε αυτός την Ελένη, οι Έλληνες αποφάσισαν αρχικά να στείλουν απεσταλμένους και να ζητήσουν πίσω την Ελένη και ν' απαιτήσουν ικανοποίηση για την αρπαγή. Και, πως οι άλλοι αντιπάρθεσαν στα επιχειρήματα τους την αρπαγή της Μήδειας· γι' αυτήν εκείνοι ούτε έδωσαν ικανοποίηση ούτε την έδωσαν πίσω, ενώ αυτοί τους τη ζητούσαν, και τώρα θέλουν να τους δοθεί από άλλους ικανοποίηση;

Η εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία

14. Λένε λοιπόν πως ως αυτό το σημείο το μόνο που έχαναν κι ο ένας και ο άλλος ήταν αρπαγές, αλλά απ' εδώ και πέρα η μεγάλη ευθύνη²¹ βαρύνει τους Έλληνες· γιατί εκείνοι ξεκίνησαν πρώτοι τις εκστρατείες εναντίον της Ασίας κι όχι αυτοί στην Ευρώπη. Λοιπόν λένε, θεωρούν ότι οι αρπαγές γυναικών δείχνουν οπωσδήποτε ανθρώπους άδικους, αλλά το να

χαλάσουν τον κόσμο για να τιμωρήσουν, επειδή αρπάχτηκαν, ανόητους, ενώ η απόλυτη αδιαφορία για την αρπαγή τους, γνωστικούς· γιατί, στο κάτω – κάτω, αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν²². Λοιπόν λένε οι Πέρσες πως από τη μεριά τους αυτοί, οι Ασιάτες, δεν έδωσαν καμιά σημασία που αρπάζονταν οι γυναίκες τους, οι Έλληνες όμως, για μια γυναίκα απ' τη Λακωνία ξεσήκωσαν μεγάλο εκστρατευτικό σώμα κι έπειτα πηγαίνοντας στην Ασία αφάνισαν το κράτος του Πριάμου. Πως, από το γεγονός αυτό θεωρούν τον ελληνικό κόσμο μια για πάντα εχθρό τους. Γιατί οι Πέρσες θεωρούν κτήμα τους την Ασία και τους βάρβαρους λαούς που την κατοικούν, ενώ έχουν σχηματίσει τη γνώμη ότι η Ευρώπη και οι Έλληνες είναι άλλος κόσμος²³.

Η φοινικική εκδοχή

Ι5. Λοιπόν, έτσι λένε οι Πέρσες ότι έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση της Τροίας βρίσκουν ότι έχει την αρχή της η έχθρα τους με τους Έλληνες. Όμως τα όσα ιστορούν οι Φοίνικες για την Ιώ δε συμφωνούν και τόσο με αυτά που ιστορούν οι Πέρσες· λένε δηλαδή ότι δεν κατέφυγαν σε αρπαγή για να τη φέρουν στην Αίγυπτο, αλλά ότι στο Άργος έσμιγε με τον караβοκύρη του πλοίου τους· κι όταν διαπίστωσε ότι έμεινε έγκυος, ο φόβος των γονιών της ήταν που την έσμπρωξε²⁴ να ταξιδέψει από μόνη της με το καράβι των Φοινίκων, για να μη βγουν στη φόρα οι πομπές της²⁵. Πέρσες λοιπόν και Φοίνικες αυτά λένε. Όσο για μένα, δε σκοπεύω να μιλήσω γι' αυτά, αν έτσι έγιναν ή κάπως αλλιώς, τον άνθρωπο όμως που προσωπικά πιστεύω ότι πρώτος άρχισε τις αδικοπραγίες εναντίον των Ελλήνων, αυτόν θα καταδείξω²⁶ και κατόπιν θα προχωρήσω στην

---

¹⁷ **Φάση ποταμό:** τον θεωρούσαν όριο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (βλ. χάρτη 1, σ. 106 – 109).

¹⁸ **επόμενη γενιά:** εννοεί τους ήρωες του τρωικού πολέμου που ήταν παιδιά των Αργοναυτών. Ο Ηρόδοτος προσδιορίζει χρονικά τα γεγονότα με αναφορά στις γενιές των Λυδών και Περσών βασιλέων (εδώ των ηρώων)· η γενιά ισοδυναμεί με 33 περίπου χρόνια. Και σήμερα θεωρούμε ότι τρεις γενιές καλύπτουν έναν αιώνα.

¹⁹ **Αλέξανδρος:** άλλο όνομα του Πάρη, γιου του Πριάμου, γνωστό από την *Ιλιάδα*.

²⁰ **ικανοποίηση** («δίκη» στο πρωτότυπο): με την επανάληψη της λέξης τονίζεται η σημασία της ανταπόδοσης της αδικίας· θυμίζει το «ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ».

²¹ **η μεγάλη ευθύνη:** η άποψη ανήκει βέβαια στους Πέρσες.

²² **αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν:** λέγεται ειρωνικά από τους Πέρσες.

²³ **άλλος κόσμος:** ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι Ασία και Ευρώπη αποτελούν διαφορετικούς κόσμους. Η αντιπαράθεσή τους αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετεί ο ιστορικός τη σύγκρουση Περσών – Ελλήνων (κύριο άξονα του έργου του).

²⁴ **έσπρωξε:** έσπρωξε, ώθησε.

²⁵ **οι πομπές της:** οι ντροπές της, οι πράξεις που συνεπάγονται ντροπή· για το μύθο βλ. και *Οδύσσεια* ο 420 κε.

²⁶ **θα καταδείξω:** περνάει στην έκθεση των αιτίων που προκύπτουν από την ιστορική έρευνα.

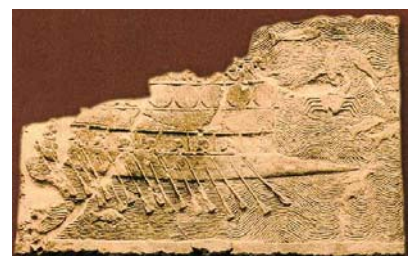

εξιστόρησή μου, κάνοντας λόγο για μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων, χωρίς διαφοροποίηση. Γιατί όσες τον παλιό καιρό ήταν μεγάλες, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, ενώ αυτές που στην εποχή μου ήταν μεγάλες, στο παρελθόν ήταν μικρές²⁷. Έχοντας λοιπόν μάθει καλά την απόλυτη αστάθεια της ανθρώπινης ευτυχίας, θ' αναφερθώ και στις δυο με τον ίδιο τρόπο.

Ο Κροίσος πρωταίτιος της σύγκρουσης

Ι6. Ο Κροίσος²⁸ ήταν Λυδός στην καταγωγή και γιος του Αλυάττη, βασιλιάς των λαών που κατοικούσαν από τον Άλυ ποταμό και δώθε²⁹, που, κυλώντας τα νερά του από τα νότια, ανάμεσα στους Συρίους και τους Παφλαγόνες³⁰, χύνεται κατά τον άνεμο του βοριά στη θάλασσα που ονομάζεται Εύξεινος Πόντος. Αυτός ο Κροίσος, πρώτος από τους βαρβάρους που μας είναι γνωστοί, άλλους από τους Έλληνες τους έκανε με τη βία φόρου υποτελείς³¹, κι άλλους τους προσεταιρίστηκε ως φίλους. Έκανε λοιπόν με τη βία φόρου υποτελείς τους Ίωνες και τους Αιολείς και τους Δωριείς που ζουν στην Μικρά Ασία και προσεταιρίστηκε ως φίλους του τους Λακεδαιμονίους³². Ενώ, πριν ανεβεί στον θρόνο ο Κροίσος, όλοι οι Έλληνες ήταν ελεύθεροι. Γιατί η εκστρατεία των Κιμμερίων³³ που χτύπησε την Ιωνία, κι ήταν προγενέστερη από τον Κροίσο, δεν είχε αποτέλεσμα την καθυπόταξη των πόλεων, αλλά ήταν ληστρική επιδρομή.

Φοινικικό πλοίο
σε ανάγλυφο του 8ου π.Χ. αι.

---

²⁷ **μεγάλες...μικρές:** θα μπορούσαμε να παραστήσουμε την πορεία που διαγράφουν οι πόλεις στην ιστορία τους με την πορεία ενός τόξου. Το θέμα αυτό (κυκλική αντίληψη της ιστορίας*) θα συζητήσουμε στην τρίτη ενότητα. Προσέξτε και στην επόμενη φράση την πίστη του ιστορικού στην αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων* και της τύχης.

²⁸ **Κροίσος:** βασιλιάς των Λυδών. Από εδώ αρχίζει ο **λυδικός λόγος*** (: αφήγηση για τη χώρα των Λυδών).

²⁹ **από τον Άλυ ποταμό και δώθε:** δυτικά από τον Άλυ ως το Αιγαίο.

³⁰ **Συρίους, Παφλαγόνες:** οι Σύριοι είναι οι κάτοικοι της βόρειας Καππαδοκίας και όχι της Συρίας, που στον Ηρόδοτο αναφέρονται ως «Σύριοι οί εν Παλαιστίνη». Οι Παφλαγόνες κατοικούσαν στη χώρα που εκτείνεται από τον Εύξεινο Πόντο ως τη Γαλατία και από την Αρμενία ως τη Βιθυνία. Βλ. χάρτη 1, σ. 106 – 109.

³¹ **φόρου υποτελείς:** η υποτέλεια των ελληνικών πόλεων ήταν από τις πρώτες αιτίες των Μηδικών πολέμων. **Ίωνες – Αιολείς – Δωριείς:** οι ελληνικές φυλές που ίδρυσαν τις γνωστές, για το λαμπρό πολιτισμό τους, αποικίες στα παράλια της Μ. Ασίας.

³² **Λακεδαιμονίους:** για τη συμμαχία αυτή βλ. ενότητα 2, περίληψη σ. 59.

³³ **Κιμμέριοι:** ζούσαν στην περιοχή της νότιας Ρωσίας (χερσόνησο Κριμαίας), από όπου εκδιώχθηκαν από τους Σκύθες (περίπου το 900 π.Χ.) και τράπηκαν στην Ασία. Οι επιδρομές τους στις ελληνικές πόλεις τοποθετούνται περίπου το 650 – 575 π.Χ. Με το ίδιο όνομα αναφέρεται και μυθικός λαός της δυτικής Ευρώπης (βλ. *Οδύσσεια* λ 15).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Στο προοίμιο ο συγγραφέας συστήνεται, παρουσιάζει το περιεχόμενο του έργου του και παίρνει θέση σε σχέση με όσα λένε οι Πέρσες και οι Φοίνικες. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τα αντίστοιχα χωρία.
2. Να καταγράψετε τα έθνη που αναφέρει ο Ηρόδοτος στο προοίμιο και να σημειώσετε στους χάρτες (σ. 105 – 108) τα ταξίδια τους, με διαφορετικό για κάθε έθνος χρώμα. Τι μπορούμε να συμπεράνουμε για τις δραστηριότητές τους;
3. Ο Ηρόδοτος στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τη λογική για να εξηγήσει τα γεγονότα και την ανθρώπινη συμπεριφορά, και όχι υπερφυσικές, μυθολογικές δυνάμεις, γι' αυτό και μπορεί να χαρακτηριστεί «ορθολογιστής». Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία στηρίζεται αυτή η άποψη.
4. *έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους [...]* μας λέει ο Ηρόδοτος, ενώ στην *Οδύσσεια* (ο 415 – 416) ακούμε από τον Εύμαιο: *τότε ήρθαν Φοίνικες θαλασσοξακουσμένοι / κλέφτες, παιγνίδια φέρνοντας χιλιάδες στο καράβι.* (α) Να αποδώσετε τις δύο σκηνές γράφοντας ένα σύντομο κείμενο, (β) Να συζητήσετε στην τάξη σας για τις μορφές που έχει σήμερα το εμπόριο και να αναζητήσετε επιβιώσεις παλαιότερων μορφών δίπλα στις σύγχρονες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά, συνοψίζοντας όσα μάθατε στην ενότητα αυτή:

Στο κυρίως προοίμιο ο συγγραφέας παρουσιάζει
..... και ..... Τα θέματα που
θα πραγματευτεί στο έργο του ο Ηρόδοτος είναι: .....

.....
.....
.....

Ο σκοπός του έργου του, σύμφωνα με τον συγγραφέα,
είναι .....

Σύμφωνα με τους Πέρσες, αιτία της σύγκρουσης
Ελλήνων – Περσών ήταν .....

Ο Ηρόδοτος θεωρεί ότι αιτία της σύγκρουσης ήταν .....

Παράλληλα κείμενα: προοίμια

Ἐκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται τάδε γράφω, ὥς μοι ἀληθέα δοκέει εἶναι· οἱ γὰρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ καταγέλαστοι, ὥς ἐμοὶ φαίνεται, εἰσίν.

Μετάφραση: Ο Εκαταίος ο Μιλήσιος λέει τα εξής:
εξιστορώ τα γεγονότα αυτά, όπως νομίζω ότι πράγματι συνέβησαν· γιατί οι λόγοι των Ελλήνων είναι, καθώς μου φαίνεται, και πολλοί και γελοίοι.

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθύς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων.

Μετάφραση: Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε για τον πόλεμο των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πώς πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας (να γράφει) αμέσως μόλις ξέσπασε ο πόλεμος και πιστεύοντας ότι θα πάρει μεγάλες διαστάσεις και ότι θα είναι πολύ πιο αξιόλογος από όσους είχαν προηγηθεί.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε ξανά το κυρίως προοίμιο του Ηροδότου και τα προοίμια του Εκαταίου και του Θουκυδίδη που σας δίνονται, να σημειώσετε ποια είναι τα κοινά στοιχεία και στα τρία προοίμια. Αυτά τα στοιχεία υπάρχουν στο προοίμιο της Οδύσσειας;

Εισαγωγικά στην ενότητα

Η συνάντηση Κροΐσου – Σόλωνα εντάσσεται στην ενότητα που αφιερώνεται στη χώρα των Λυδών (κεφ. 6 – 94) και ονομάζεται «λυδικός λόγος»³⁴. Η αφήγηση αρχίζει από τον Κροΐσο (τεχνική in media res³⁵) και προχωρεί αναδρομικά (με την τεχνική της αναδρομικής αφήγησης³⁶) στους προδρόμους του: ο αρχηγός του οίκου, ο Γύγης, πήρε το θρόνο δολοφονώντας τον βασιλιά. Το μαντείο των Δελφών τον προειδοποίησε ότι για το φόνο θα πληρώσει ο πέμπτος απόγονος του, δηλαδή ο Κροΐσος. Ο ιστορικός επανέρχεται στον Κροΐσο μετά την αφήγηση και των γεγονότων της βασιλείας του πατέρα του Αλυάττη.

Θεματικά κέντρα

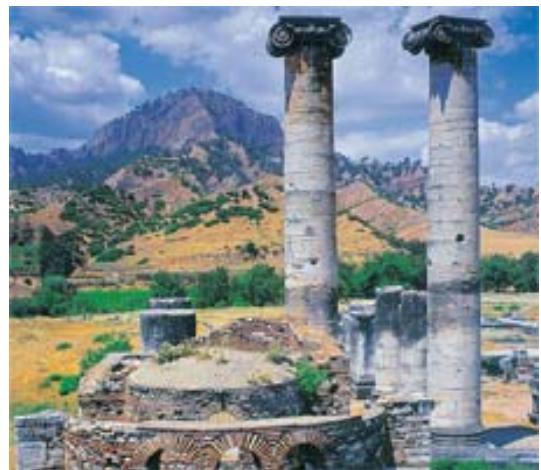
- *Επίσκεψη τον Σόλωνα στις Σάρδεις*
- *Παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων*
- *Το ερώτημα του Κροΐσου*
- *Το νόημα της ευτυχίας*
- *Οργή τον Κροΐσου*

Ο Σόλων στην αυλή του Κροΐσου

Ι29. Αφού λοιπόν είχαν υποδουλωθεί³⁷ αυτοί και τους προσάρτησε ο Κροΐσος στο βασίλειο των Λυδών, φτάνουν στις Σάρδεις³⁸, πόλη που γνώριζε τη μεγάλη ακμή της εξαιτίας του πλούτου, κι όλοι οι άλλοι σοφοί³⁹ από την Ελλάδα, που τύχαινε να ζουν εκείνη την εποχή – όπως έφερνε ο δρόμος του εκεί τον καθένα τους –, κι ανάμεσα τους ο Σόλων, πολίτης της Αθήνας· αυτός, αφού, ύστερ' από εντολή των Αθηναίων, έκανε τη

νομοθεσία τους, αποδήμησε για δέκα χρόνια - έφυγε με καράβι τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο⁴⁰, αλλά βέβαια σκοπός του ήταν να μην αναγκαστεί να καταργήσει κάποιον απ' τους νόμους που έβαλε· γιατί κάτι τέτοιο δεν μπορούσαν να το κάνουν από μόνοι τους οι Αθηναίοι, επειδή είχαν δεθεί με μεγάλους όρκους, για δέκα χρόνια να πολιτεύονται σύμφωνα με τους νόμους που θα τους έβαζε ο Σόλων.

Σάρδεις: ερείπια από την άλλοτε πλουσιότατη πρωτεύουσα της Λυδίας. Στο βάθος το όρος Τμώλος.

---

³⁴ **λυδικός λόγος:** με τον όρο «λόγος» (στην «*Ίστορίη*») εννοούμε την εκτεταμένη αφήγηση, με την οποία ο Ηρόδοτος διακόπτει την κύρια ιστορική αφήγηση, για να μας πληροφορήσει για λαούς και τόπους, έθιμα, αντιλήψεις, καθημερινή ζωή, μνημεία ακόμη και για την παλαιότερη ιστορία των εθνών που κατοικούσαν στη συγκεκριμένη χώρα. Ο ιστορικός μας παραθέτει «λόγο» για μια χώρα, όταν οι Πέρσες είναι έτοιμοι να εισβάλουν σ' αυτήν εφαρμόζοντας την επεκτατική τους πολιτική. Εξαίρεση αποτελεί ο «λυδικός λόγος», με τον οποίο αρχίζει η «*Ίστορίη*». Μπορείτε να καταλάβετε γιατί έκανε ο Ηρόδοτος αυτή την εξαίρεση; Προσέξτε επίσης ότι ο «λυδικός λόγος» αρχίζει με τον Κροίσο στην επόμενη ενότητα θα δούμε ότι τελειώνει με τον Κροίσο, ο οποίος αποτελεί το κέντρο της ιστορικής αφήγησης. Αυτή η τεχνική ονομάζεται «κύκλος» ή «κυκλική σύνθεση».

³⁵ **in medias res** (= στη μέση των πραγμάτων): αφηγηματική τεχνική σύμφωνα με την οποία ο αφηγητής δεν αρχίζει την ιστορία από την αρχή, αλλά από ένα κρίσιμο σημείο της πλοκής και έπειτα, με αναδρομή στο παρελθόν, παρουσιάζει τα γεγονότα που προηγήθηκαν χρονικά.

³⁶ **αναδρομική αφήγηση**: η τεχνική κατά την οποία διακόπτεται η κανονική χρονική σειρά των γεγονότων, για να εξιστορηθούν συμβάντα του παρελθόντος (παρόμοια με το flash back του κινηματογράφου).

³⁷ **είχαν υποδουλωθεί**: εννοεί (βλ. ενότητα 1) τους λαούς που κατοικούσαν δυτικά από τον ποταμό Άλυ ως το Αιγαίο· σ' αυτούς περιλαμβάνονται βέβαια και οι Έλληνες της Μ. Ασίας.

³⁸ **Σάρδεις**: πρωτεύουσα της Λυδίας, πλουσιότατη πόλη, κτισμένη στις όχθες του Πακτωλού, για την άμμο του οποίου οι αρχαίοι έλεγαν ότι περιείχε χρυσό, από όπου προέρχονταν τα πλούτη του Κροίσου. Και σήμερα «Πακτωλός» μεταφορικά σημαίνει κρουνός (βρύση, πηγή) χρημάτων.

³⁹ **όλοι οι άλλοι σοφοί... Σόλων**: πρόκειται για τους «επτά σοφούς»· είχαν την ικανότητα να παρουσιάζουν τη συμπύκνωση της σοφίας τους με τρόπο αποφθεγματικό (απόφθεγμα: έγκυρη γνώμη διατυπωμένη με λίγες λέξεις, «ρητό», «γνωμικό»). Είχαν μεγάλο κύρος και προστατεύονταν από τον Απόλλωνα. Κατά μία παράδοση συναντήθηκαν στην αυλή του Κροίσου με εξαίρεση τον Θαλή τον Μιλήσιο. Τον Σόλωνα (640 – 560 π.Χ.) και τη νομοθεσία του γνωρίσατε στο μάθημα της Ιστορίας.

⁴⁰ **τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο** (πρωτότυπο «κατά θεωρίας πρόφασιν»): η φιλομάθεια ήταν συνήθως αιτία των ταξιδιών των σοφών, όπως ίσως και του ίδιου του Ηροδότου.

Το ερώτημα του Κροίσου: Ποιος είναι ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος;

130. Γι' αυτόν το λόγο λοιπόν και για να περιηγηθεί τον κόσμο ο Σόλων αποδήμησε απ' την πόλη του και πήγε στην Αίγυπτο, στην αυλή του Άμαση⁴¹, και, όπως είπαμε, και στις Σάρδεις, στην αυλή του Κροίσου. Και όταν έφτασε, τον φιλοξενούσε στ' ανάκτορα του ο Κροίσος· κατόπι, αφού πέρασαν δυο ή τρεις μέρες, με εντολή του Κροίσου υπηρέτες του γυρνούσαν τον Σόλωνα σ' όλα τα θησαυροφυλάκια του⁴² και του έδειχναν όλους τους θησαυρούς του, που έδειχναν μεγαλοπρέπεια και πλούτο. Κι αφού αυτός τα είδε όλα και τα περιεργάστηκε, ο Κροίσος, όταν έκρινε ότι η στιγμή ήταν κατάλληλη, του έκανε την εξής ερώτηση: «Ξένε μου Αθηναίε, να, ως κι εμάς έφτασε μεγάλη φήμη για σένα, τόσο για τη σοφία σου όσο και για τις περιηγήσεις σου, που από φιλομάθεια επισκέφτηκες πολλές χώρες, για να τις σπουδάσεις⁴³. Τώρα λοιπόν με κυρίεψε πόθος να σε ρωτήσω αν κιόλας είδες κάποιον πρώτον στην ευτυχία απ' όλους». Εκείνος λοιπόν έκανε αυτή την ερώτηση με την ιδέα ότι είναι ο πρώτος στην ευτυχία⁴⁴ απ' όλους τους ανθρώπους, όμως ο Σόλων, μακριά από κάθε κολακεία⁴⁵, αλλά κοντά στην αλήθεια, λέει: «Ναι, βασιλιά μου, τον Τέλλο τον Αθηναίο». Ο Κροίσος έμεινε άναυδος απ' την απάντηση και ρώτησε χάνοντας την ψυχραιμία του: «Λοιπόν, από πού βγάζεις το συμπέρασμα ότι ο Τέλλος είναι ο πρώτος στην ευτυχία;», κι ο άλλος είπε: «Ο Τέλλος πρώτα πρώτα, ζώντας σε πόλη που ευημερούσε⁴⁶, είχε παιδιά εξαίρετα στο σώμα και την ψυχή κι είδε και τα ίδια τους ν' αποχτούν παιδιά κι όλα να τους ζουν κι ύστερα, αφού έζησε μια ζωή μέσα σ'

όλα τα καλά – με τα μέτρα του τόπου μας⁴⁷ – ήρθε να τη σφραγίσει λαμπρότατος θάνατος· δηλαδή, σε μάχη που έγινε των Αθηναίων με τους γείτονες τους στην Ελευσίνα, αυτός πήρε τα όπλα κι έτρεξε, έτρεψε σε φυγή τον εχθρό κι έπεσε ηρωικά· κι οι Αθηναίοι τον έθαψαν στον τόπο που έπεσε⁴⁸ με δημόσια δαπάνη⁴⁹ και του απένειμαν μεγάλες τιμές».

Επαναφορά του ερωτήματος. Νέα απάντηση του Σόλωνα

Ι31. Κι έτσι που με τον Τέλλο τον ερέθισε ο Σόλων λέγοντας πολλά για την ευτυχία του, ο Κροίσος τον ρωτούσε ποιον είδε δεύτερο ύστερ' απ' αυτόν, έχοντας την ιδέα ότι σίγουρα πια θα πάρει τη δεύτερη θέση. Κι ο άλλος είπε: «Τον Κλέοβη και τον Βίωνα. Γιατί αυτοί, Αργείοι στην καταγωγή, ήταν αρκετά ευκατάστατοι και επιπρόσθετα με σώμα ρωμαλέο, όπως θα φανεί από τα εξής: και οι δυο κέρδισαν αθλητικές νίκες το ίδιο σημαντικές κι ακόμα υπάρχει γι' αυτούς η ακόλουθη παράδοση· τελούσαν γιορτή οι Αργείοι στη χάρη της Ήρας και το έθιμο απαιτούσε οπωσδήποτε τη μητέρα⁵⁰ τους να τη μεταφέρει στο ναό⁵¹ ζεμένο αμάξι, αλλά τα βόδια δεν έφτασαν απ' τα χωράφια στην ώρα τους· καθώς ο χρόνος δεν τους άφηνε περιθώρια, οι νεαροί

---

⁴¹ **Αμασης:** ο Ηρόδοτος τον χαρακτηρίζει φιλέλληνα. Θα τον συναντήσουμε στην ενότητα 7.

⁴² **θησαυροφυλάκιά του:** ο Κροίσος δείχνει πρώτα τους θησαυρούς του στον Σόλωνα και έπειτα τον ρωτάει. Γιατί νομίζετε ότι το έκανε αυτό;

⁴³ **ξένε μου... να τις σπουδάσεις:** ο Κροίσος δείχνει στην προσφώνηση του μεγάλη εκτίμηση ή και θαυμασμό για

τον Σόλωνα. Προσέξτε τι ακριβώς εκτιμά σ' αυτόν και ποια σημασία έχει για την ερώτηση που στη συνέχεια του υποβάλλει ο Λυδός βασιλιάς.

⁴⁴ **με την ιδέα ... στην ευτυχία:** και μόνο η ιδέα που έχει ο Κροίσος για τον εαυτό του συνιστά για τους αρχαίους Έλληνες ύβρη, δηλαδή συμπεριφορά που ξεφεύγει από το μέτρο, από τα ανθρώπινα όρια· αλαζονεία. Η ύβρη προκαλεί τη νέμεση (τιμωρία) των θεών.

⁴⁵ **κολακεία...αλήθεια:** στα μοναρχικά ή τυραννικά κάθεστώς η κολακεία ανθεί, είτε γιατί ο υπήκοος φοβάται είτε γιατί αποβλέπει στην εύνοια του άρχοντα.

⁴⁶ **πόλη που ευημερούσε... θάνατος:** για τους αρχαίους Έλληνες η ευημερία του ατόμου δεν είναι δυνατή παρά μόνο σε σχέση με την ευημερία της πόλης· ο «ωραίος», ο ένδοξος θάνατος ήταν το επιστέγασμα μιας ευτυχισμένης ζωής.

⁴⁷ **με τα μέτρα του τόπου μας:** στην ασιατική υπερβολή αντιπαραθέτει το μέτρο, μία από τις σπουδαιότερες ελληνικές αξίες. Πρβλ. *πάν μέτρον ἄριστον και μηδὲν ἄγαν* (= τίποτα υπερβολικό).

⁴⁸ **στον τόπο που έπεσε:** τέτοια τιμή έγινε π.χ. στους νεκρούς της μάχης του Μαραθώνα (βλ. 2ος τόμος ενότητα 11, σ. 29-30)· η ταφή γινόταν κανονικά στον Κεραμεικό, αρχαίο νεκροταφείο της Αθήνας

⁴⁹ **με δημόσια δαπάνη:** δηλαδή με έξοδα της πόλης, ως ανταπόδοση για τις υπηρεσίες που της πρόσφερε. Και σήμερα αποδίδεται η ίδια τιμή σε νεκρούς.

⁵⁰ **τη μητέρα τους:** ονομαζόταν Κυδίππη και ήταν ιέρεια της Ήρας.

⁵¹ **ναός:** ο περίφημος ναός της Ήρας (Ηραίο) στο δρόμο από το Άργος στις Μυκήνες.

μπήκαν οι ίδιοι τους κάτω απ' τις ζεύγλες κι έσερναν το αμάξι, ενώ το αμάξι κουβαλούσε τη μητέρα τους· κι αφού το μετέφεραν σαράντα πέντε σταδίου⁵² μακριά, έφτασαν στο ναό. Όταν το έκαναν αυτό και τους είδαν όλοι οι πανηγυριώτες, ακολούθησε το τέλος της ζωής τους, το ωραιότερο που μπορεί να γίνει· και με το περιστατικό τους ο θεός έκανε φανερό ότι για τον άνθρωπο είναι καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή⁵³. Γιατί οι Αργείοι χύθηκαν γύρω απ' τα δυο παλικάρια και τους καλοτύχιζαν για τη σωματική τους δύναμη, κι απ' την άλλη μεριά οι γυναίκες του Άργους τη μητέρα τους, για τα παιδιά που της έδωσε ο θεός. Κι η μητέρα τους ν' αστράφτει απ' τη χαρά της και για τον άθλο των παιδιών της και για τα καλά λόγια του κόσμου· όρθια μπροστά στο άγαλμα προσευχόταν στη θεά να δώσει στον Κλεόβη και τον Βίτωνα, τα παιδιά της, που την τίμησαν τόσο πολύ, ό,τι καλύτερο μπορεί να χαρίσει η τύχη σε άνθρωπο⁵⁴. Όταν τελείωσε την προσευχή της, τα δυο της παλικάρια έκαναν θυσίες κι έφαγαν και ήπιαν, έπεσαν να κοιμηθούν μες στο ναό και δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους, αλλά μ' αυτό τον τρόπο έφυγαν απ' τη ζωή. Και οι Αργείοι έκαναν τα

αγάλματά⁵⁵ τους και τ' αφιέρωσαν στους Δελφούς, γιατί αναδείχτηκαν άντρες με ασύγκριτη αρετή».

Τα αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαίωσαν τον ιστορικό. Τα αγάλματα των Κλέοβη και Βίτωνα είναι οι δίδυμοι κούροι του 6ου π.Χ. αι. Μουσείο Δελφών.

Επαναφορά του ερωτήματος. Νέα απάντηση του Σόλωνα

Ι32. Λοιπόν ο Σόλων παραχώρησε σ' αυτούς τη δεύτερη θέση στην ευτυχία, κι ο Κροίσος έξω φρενών είπε: «Ξένε Αθηναίε, τόσο λοιπόν είναι του πεταμού για σένα η δική μας ευτυχία, ώστε δε μας έχεις άξιους να παραβγούμε ούτε απλούς πολίτες;⁵⁶ ». Κι ο άλλος του είπε: «Κροίσε, εμένα που ξέρω καλά ότι ο θεός είναι όλος φθόνος⁵⁷ και χαίρεται να φέρνει τα πάνω κάτω, με ρωτάς για την ανθρώπινη ζωή. Γιατί στο μεγάλο διάβα της ζωής του⁵⁸ μπορεί κανείς ανεπιθύμητα πολλά να δει και πολλά να πάθει. Γιατί εγώ βάζω όριο της ζωής του ανθρώπου τα εβδομήντα χρόνια [...] από αυτές τις μέρες, που μας δίνουν τα εβδομήντα χρόνια [...] καμιά τους δε μας φέρνει κάτι παρόμοιο με την προηγούμενη της. Έτσι λοιπόν, Κροίσε, όλα τα πάντα του ανθρώπου βρίσκονται στα χέρια της σύμπτωσης⁵⁹. Τώρα, βλέπω ότι εσύ έχεις μεγάλα πλούτη και είσαι βασιλιάς πολλών ανθρώπων όμως εκείνο που με ρώτησες είναι πρόωρο να το πω για σένα, πριν μάθω ότι η ζωή σου βρήκε καλό τέλος⁶⁰. Γιατί κι ο πάμπλουτος δεν είναι πιο

---

⁵² **σαράντα πέντε στάδια:** δηλαδή σε μια απόσταση 8.300 μ. περίπου. Το **στάδιο** (πληθ. οι στάδιοι & τα στάδια) ήταν μέτρο μήκους που ισοδυναμούσε με 184,87 μ. Ένα στάδιο αντιστοιχούσε με 600 πόδια ή 6 πλέθρα ή 100 οργιές ή 400 πήχεις.

⁵³ **καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή:** την απαισιόδοξη αυτή αντίληψη τη συναντάμε λίγες ακόμη φορές στον Ηρόδοτο, όπως και στον Όμηρο και τον Ησίοδο.

Θυμηθείτε όμως από την Οδύσσεια την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη και τη συζήτηση του με τον Αχιλλέα.

⁵⁴ **ό,τι καλύτερο ... σε άνθρωπο / δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους:** μπορούμε να διακρίνουμε την πίστη ότι ο θάνατος στον ύπνο (άρα ο «ανώδυνος») είναι ο καλύτερος, ακόμα και στην ακμή της ζωής. Ο θάνατος στον ύπνο φαίνεται πως είναι παλιό ευχετικό μοτίβο (= θέμα που το συναντάμε πολύ συχνά σε ευχές).

⁵⁵ **έκαναν τα αγάλματά τους:** βλ. εικόνα σ. 44.

⁵⁶ **ούτε απλούς πολίτες;** διαπράττει δεύτερη ύβρη, απαιτώντας να αναγνωρίζεται ανώτερος από τους άλλους ανθρώπους. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, χρησιμοποιεί ο Κροίσος πληθυντικό αριθμό για τον εαυτό του;

⁵⁷ **ο θεός είναι όλος φθόνος:** η πεποίθηση για το «*φθονερὸν θεῖον*» είναι χαρακτηριστική στον Ηρόδοτο, στον οποίο ο «φθόνος» αποδίδεται μόνο στο θείο και είναι συνώνυμο της «νέμεσης» (= τιμωρίας). Η τιμωρία έχει στόχο να υποτάξει τον άνθρωπο στον κανόνα του μέτρου και να αποκαταστήσει την ηθική τάξη· «θεός» σημαίνει το θείο γενικά, δεν δηλώνει μονοθεϊστική αντίληψη.

⁵⁸ **στο μεγάλο διάβα της ζωής του:** για τον Σόλωνα ο μέσος όρος ζωής είναι τα 70 χρόνια.

⁵⁹ **στα χέρια της σύμπτωσης:** η σύμπτωση, η τύχη («σύμφορη» στο πρωτότυπο), παρουσιάζεται εδώ να εξουσιάζει τη ζωή του ανθρώπου, που γίνεται έρμαιο στα χέρια της.

⁶⁰ **καλό τέλος:** τα ανθρώπινα πράγματα είναι εξαιρετικά ασταθή και αβέβαια, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι μας επιφυλάσσει η τύχη ως την τελευταία στιγμή της ζωής μας

ευτυχισμένος απ' εκείνον που δεν έχει παρά μόνο το καθημερινό του, αν δεν τον συντροφεύει τύχη που του χαρίζει ευτυχισμένα τα τέλη της ζωής του μέσα σ' όλα τα καλά του. Γιατί πολλοί ζάπλουτοι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι, αντίθετα πολλοί, κι ας έχουν μέτρια κατάσταση, ευτυχισμένοι. Λοιπόν, ο πάμπλουτος, αλλά δυστυχισμένος, σε δυο μόνο σημεία υπερέχει από τον ευτυχισμένο, ενώ αυτός σε πολλά από τον πλούσιο, αλλά δυστυχισμένο· ο πρώτος έχει μεγαλύτερες δυνατότητες να ικανοποιήσει μια επιθυμία του ή να βαστάξει ένα μεγάλο χτύπημα που θα του έρθει, ο άλλος όμως υπερέχει απ' εκείνον στα εξής: δεν έχει βέβαια τις ίδιες δυνατότητες με εκείνον να τα βγάλει πέρα με τη συμφορά και την επιθυμία, αλλά αυτά τα κρατά μακριά του η ευτυχία του, όμως δεν του βρίσκεις κουσούρι, δεν ξέρει τι θα πει αρρώστια, δεν ξέρει τι θα πει συμφορά, καλότεκνος, ομορφάνθρωπος· τώρα, αν κοντά σ' αυτά έχει και καλά στερνά⁶¹, αυτός είναι εκείνος που ζητάς εσύ, ο άνθρωπος που αξίζει ν' αποκαλείται ευτυχισμένος· όμως, πριν πεθάνει, ας είμαστε επιφυλακτικοί κι ας μη τον αποκαλούμε ευτυχισμένο, αλλά ευνοούμενο της τύχης. Λοιπόν, όσο κανείς είναι άνθρωπος, να συγκεντρώνει στον εαυτό του όλα όσα είπαμε είναι αδύνατο, να, όπως καμιά χώρα δεν έχει απόλυτη αυτάρκεια⁶², παράγοντας όλα όσα της χρειάζονται, αλλά έχει το ένα, της λείπει όμως το άλλο· κι εκείνη που θα 'χει τα περισσότερα, αυτή είναι η ανώτερη. Το ίδιο έχουμε και στην περίπτωση του ανθρώπου· ως άτομο, κανένας δεν είναι αυτάρκης· έχει το ένα; του λείπει το άλλο. Κι όποιος απ' αυτούς στο διάβα της ζωής του έχει τα περισσότερα και κατόπι φύγει απ' τη ζωή ευχαριστημένος, αυτός δικαιούται, βασιλιά μου, να του χαρίσω τον χαρακτηρισμό που

ζητάς⁶³. Και πρέπει να παρατηρούμε στο καθετί το τέλος του, ποια έκβαση θα έχει· γιατί ο θεός πολλούς, αφού τους ξεγέλασε με μια δόση ευτυχίας, τους γκρέμισε συνθέμελα».

Οὕτω ὦν, ὦ Κροῖσε, πᾶν ἔστι ἄνθρωπος συμφορῆ.

Πολλοὶ γὰρ ζᾶπλουτοι ἀνθρώπων ἄνολβοι εἶσι, πολλοὶ δὲ μετρίως ἔχοντες βίου εὐτυχέες.

Αποπομπή του Σόλωνα

Ι33. Μιλώντας έτσι κάθε άλλο παρά καλοκάρδισε τον Κροίσο, που τον έδιωξε θεωρώντας τον εντελώς ασήμαντο, αφού σχημάτισε τη γνώμη ότι είναι τρισανόητος⁶⁴, ένας άνθρωπος που, περιφρονώντας τα αγαθά που κατέχουμε, συμβούλευε να βλέπουμε το τέλος του κάθε πράγματος.

---

⁶¹ **καλά στερνά:** καλό τέλος· πρβλ. τη χριστιανική ευχή: «*χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ*».

⁶² **αυτάρκεια:** μια χώρα δεν μπορεί να είναι αυτάρκης, αντίθετα, για να εξασφαλίσει τα αναγκαία αγαθά, πρέπει να έχει συναλλαγές με άλλες χώρες· το ίδιο και ο άνθρωπος χρειάζεται τους άλλους.

⁶³ **φύγει... που ζητάς:** πρβλ. το ρητό που αποδίδεται στον Σόλωνα «*μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε*».

⁶⁴ **τον έδιωξε... τρισανόητος:** ο Κροίσος διαπράττει τρίτη ύβρη, διότι δεν υπολογίζει το λόγο του Σόλωνα που είχε τη δύναμη χρησμού.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού σημειώσετε τα χαρακτηριστικά καθενός από αυτούς που αναφέρει ο Σόλων ως παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων και τα χαρακτηριστικά του Κροΐσου, να γράψετε πώς αντιλαμβάνεται ο Αθηναίος σοφός την ευτυχία και πώς ο Κροΐσος.
2. Από όσα αναφέρει ο Σόλων για τον Κλέοβη και τον Βίτωνα φαίνεται ότι για τους αρχαίους Έλληνες σημασία δεν είχε τόσο η διάρκεια της ζωής όσο το «περιεχόμενο» της, η ποιότητα της και ο τρόπος του θανάτου. Έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε την απόφαση του Αχιλλέα να εκδικηθεί τον θάνατο του Πατρόκλου, κι αν πεθάνει, την απόφαση του Σωκράτη να μην δραπετεύσει, και το ρητό «*ὄν ἀγαπᾷ θεός, θνήσκει νέος*». Να συζητήσετε στην τάξη την αντίληψη αυτή σε σχέση με τις απόψεις των δύο συνομιλητών. Να συσχετίσετε την «ευτυχία» με το σύγχρονο όρο «ποιότητα ζωής».
3. α) Αν καθένας από τους δύο συνομιλητές, Σόλωνα και Κροΐσο, αντιπροσωπεύει έναν κόσμο, την Ελλάδα / Ευρώπη και την Ασία αντίστοιχα, ποια είναι η διαφορά των δύο κόσμων, όσον αφορά τις αντιλήψεις για την ανθρώπινη ευδαιμονία; β) Με ποια σημεία του προοιμίου του Ηροδότου (ενότητα πρώτη) έχει σχέση το συμπέρασμά σας;
4. Να συγκρίνετε τις αντιλήψεις του Ομήρου για τον άνθρωπο και τους θεούς, την ευτυχία και τη δυστυχία – όπως διατυπώνονται από τον Αχιλλέα στο χωρίο από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται («Παράλληλο κείμενο») – με τις αντιλήψεις του Ηροδότου στην ενότητα που διδαχτήκατε.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα, Ω 525 – 533

ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν
να ζουν στον πόνον και άλυτοι μόνον εκείνοι μένουν.

Ότι απ' όσα δίδει ο Ζεύς πιθάρια δυο σιμά του
έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.

Και σ' όποιον δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
εκείνος πότε' έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες,

και σ' όποιον τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
και στ' άγιο πρόσωπο της γης φρικτή τον σέρνει

ανάγκη

και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.

Μετάφραση: Ι. Πολυλάς

5. Το κείμενο της ενότητας αυτής ανήκει στις **νουβέλες**.
Αφού μελετήσετε τα δυο σύντομα πληροφοριακά
κείμενα που ακολουθούν, να εντοπίσετε τα
χαρακτηριστικά του κειμένου που μας επιτρέπουν να
το εντάξουμε στο συγκεκριμένο είδος.

Οι κατηγορίες του ηροδότειου κειμένου

Το υλικό του ηροδότειου έργου χαρακτηρίζεται από
ποικιλία. Οι ειδικοί μελετητές το έχουν διακρίνει σε
καθαρά ιστορική αφήγηση (ευθύγραμμη ή αναδρομική)
και σε παρεκβάσεις ή παρενθήκες. Με τον όρο
παρεκβάσεις ή παρενθήκες (που χρησιμοποίησε ήδη ο
Ηρόδοτος) χαρακτηρίζουμε το ποικίλο υλικό που
διακόπτει (σε μεγάλη συχνά έκταση) την ιστορική του
αφήγηση προσφέροντας πληροφορίες γεωγραφικές,
εθνολογικές κ.α. (οπότε ονομάζεται «λόγος»*) ή

προσφέροντας μέσω μιας ιστορίας, που θα μπορούσε να αποτελεί αυτοτελές λογοτεχνικό κείμενο, το ψυχογράφημα ενός σημαντικού προσώπου, που φωτίζει τα κίνητρα των πράξεων του. Αυτά τα ανεξάρτητα σχεδόν λογοτεχνήματα μπορεί να είναι **νουβέλες, ανέκδοτα ή ιστορίες που μοιάζουν με παραμυθία**. Τα όρια ανάμεσα στα είδη αυτά δεν είναι πάντοτε σαφή.

Οι εθνολογικές – γεωγραφικές παρεκβάσεις («λόγοι») μας προσφέρουν ποικιλία και ψυχαγωγία, αλλά και μας δίνουν τη δυνατότητα να αντιληφθούμε την αχανή έκταση της περσικής αυτοκρατορίας και το πλήθος των λαών της, ώστε να γίνει απόλυτα αληθοφανής η τεράστια δύναμη στρατού που οργάνωσε απέναντι στους ολιγάριθμους Έλληνες. Οι παρεκβάσεις ερμηνεύονται από το χαρακτήρα του ιστορικού (περιέργεια για τα μεγάλα και θαυμαστά, φιλομάθεια), τις απαιτήσεις του κοινού για το οποίο έγραφε (και στο οποίο θα διάβαζε το έργο) και από τη συγγραφική παράδοση της εποχής του: τα ομηρικά έπη και τα έργα των Ιώνων «λογογράφων», όπου αφθονούσαν οι «ταξιδιωτικές εντυπώσεις», όπως θα τις ονομάζαμε σήμερα. Παλαιότερα είχε αμφισβητηθεί η αξιοπιστία των περιγραφών του Ηροδότου· σήμερα οι αρχαιολογικές ανασκαφές και οι νεότερες εθνογραφικές έρευνες δικαιώνουν τα περισσότερα σημεία τους.

Νουβέλα: (γαλλική λέξη: nouvelle < novus = νέος)· λογοτεχνικό είδος, πεζογράφημα λίγο μεγαλύτερο από το διήγημα. Στον Ηρόδοτο ονομάζουμε «νουβέλες» τις διηγήσεις ιστοριών που αφορούν επώνυμα πρόσωπα, πραγματοποιούνται στον ανθρώπινο χώρο μέσα σε πραγματικές συνθήκες, χωρίς τη μεσολάβηση υπερφυσικών δυνάμεων. Έχουν μεγαλύτερη έκταση από τα ανέκδοτα και συνήθως δραματικό χαρακτήρα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά των προτάσεων, ώστε να δίνονται με λίγα λόγια τα βασικά σημεία της ενότητας:

Στην ενότητα αυτή παρακολουθήσαμε τη συζήτηση τον Αθηναίου ..... με τον Λυδό βασιλιά ..... με θέμα .....

Οι δύο συνομιλητές είχαν διαφορετικές απόψεις: Για τον Αθηναίο ..... η ευτυχία βρίσκεται .....

Για τον Λυδό βασιλιά ..... η ευτυχία βρίσκεται .....

Ο Αθηναίος αντιπροσωπεύει τον κόσμο της ..... και ο Λυδός τον κόσμο της .....

Ας παρακολουθήσουμε τη συνέχεια της ιστορίας του Κροΐσου:

• Η νουβέλα του Άδραστου Ι 34-45 (ανάγνωσμα)

Ι34. Μετά την αποχώρηση του Σόλωνα έπεσε πάνω στον Κροΐσο βαριά η θεία νέμεση – εγώ εικάζω επειδή πίστεψε πως είναι ο πιο ευτυχισμένος απ' όλους τους ανθρώπους. Λοιπόν, μόλις τον πήρε ο ύπνος, του εμφανίστηκε όνειρο που του αποκάλυπτε την αλήθεια για τις συμφορές που περίμεναν το γιο του. Κι είχε ο Κροΐσος δυο παιδιά, απ' τα οποία το ένα ήταν σακάτικο, κωφάλαλο δηλαδή, ενώ το άλλο ήταν πρώτος, και με μεγάλη διαφορά, απ' τους

συνομηλίκους του στα πάντα· λεγόταν Άτης. Αυτόν λοιπόν τον Άτη μήνυσε το όνειρο στον Κροίσο ότι θα τον χάσει, χτυπημένον από σιδερένια αιχμή. Κι ο Κροίσος, με το που ξύπνησε και το καλομελέτησε, πανικόβλητος από τ' όνειρο, φροντίζει να παντρέψει το γιο του· κι ενώ ο Άτης συνήθως έμπαινε επικεφαλής του στρατού των Λυδών, δεν τον έστειλε πια ποτέ σε τέτοια αποστολή· τ' ακόντια και τα κοντά δόρατα κι όλα τα παρόμοια, που τα χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στον πόλεμο, τα πήρε απ' την αίθουσα των αντρών και τα στοίβαξε στις αποθήκες, μήπως κανένα απ' αυτά, έτσι όπως ήταν κρεμασμένο, πέσει πάνω στο γιο του.

135. Κι ενώ καταγινόταν με το γάμο του γιου του, φτάνει στις Σάρδεις άντρας βαριόμοιρος και με χέρια μολεμένα· ήταν Φρύγας την καταγωγή, κι απ' τη βασιλική γενιά. Λοιπόν αυτός μπήκε στ' ανάκτορα του Κροίσου και παρακαλούσε να βρει τον εξαγνισμό του σύμφωνα με τα έθιμα του τόπου τους, και ο Κροίσος τον εξάγνισε· ο τρόπος του εξαγνισμού των Λυδών είναι παρόμοιος με τον ελληνικό. Κι αφού ο Κροίσος έκανε τα καθιερωμένα, τον ρωτούσε ποιος ήταν κι από πού, μιλώντας του έτσι: «Άνθρωπε μου, ποιος είσαι κι από ποιο μέρος της Φρυγίας ήρθες ικέτης στο παλάτι μου; Και ποιον άντρα ή γυναίκα σκότωσες;». Κι αυτός του απάντησε: «Βασιλιά μου, είμαι γιος του Γορδία, του γιου του Μίδα, κι ονομάζομαι Άδραστος· και βρίσκομαι εδώ αφού σκότωσα τον αδερφό μου χωρίς να το θέλω, αποδιωγμένος απ' τον πατέρα μου κι ολωσδιόλου απόκληρος». Κι ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Τυχαίνει να είσαι από γενιά φίλων μου και ήρθες σε φίλους, όπου, μένοντας στο σπίτι μας, δε θα σου λείψει τίποτε. Κι όσο πιο ελαφρά θα πάρεις τη συμφορά σου, τόσο το κέρδος σου θα είναι μεγαλύτερο».

Το κυνήγι κάπρου, αγαπητό θέμα της ελληνικής μυθολογίας και των αρχαίων λαών γενικότερα, συνδέεται με τα κατορθώματα ηρώων. Στην εικόνα το κυνήγι του Καλυδωνίου κάπρου, αγγειογραφία, 6ος αι «.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Ι36. Λοιπόν αυτός κατέλυσε στο παλάτι του Κροίσου και τον ίδιο αυτό καιρό παρουσιάζεται στον Όλυμπο της Μυσίας ένας κάπρος, μεγάλο κακό· κι εξορμώντας αυτός απ' αυτό το βουνό ρημάζε τα σπαρτά των Μυσών, και πολλές φορές οι Μυσοί βγήκαν να τον χτυπήσουν, αλλά δεν του έκαναν κανένα κακό, αντίθετα κακοπάθαιναν απ' αυτόν. Τέλος, πήγαν στον Κροίσο αγγελιοφόροι των Μυσών και του έλεγαν τα εξής: «Βασιλιά, κάπρος, κακό πολύ μεγάλο, κατέβηκε στη χώρα μας, που ρημάζει τα σπαρτά μας. Και τι δεν κάναμε για να τον χαλάσουμε, αλλά δεν τα καταφέρνουμε. Τώρα λοιπόν σε παρακαλούμε να μας στείλεις το γιο σου με διαλεχτά παλικάρια και με σκυλιά, για να τον αποδιώξουμε απ' τα μέρη μας». Εκείνοι λοιπόν αυτά του ζητούσαν, αλλά ο Κροίσος, καθώς δεν ξεχνούσε τα λόγια του ονείρου, τους απάντησε: «Τον γιο μου ξεχάστε τον τώρα· γιατί αποκλείεται να σας τον στείλω· νιόπαντρος είναι και τώρα δεν αδειάζει για τίποτε άλλο. Θα σας στείλω όμως διαλεχτούς Λυδούς μαζί μ' όλα τα κυνηγόσκυλα και θα προστάξω σ' αυτούς που θα σας έρθουν να δείξουν τον πιο μεγάλο ζήλο, για ν' απαλλάξουν μαζί σας τον τόπο σας απ' το θηρίο».

Ι37. Αυτή ήταν η απάντησή του. Οι Μυσοί έδειξαν ικανοποιημένοι απ' αυτήν, όταν μπαίνει μέσα ο γιος του Κροίσου, που είχε ακούσει το αίτημα των Μυσών. Και, καθώς ο Κροίσος αρνήθηκε να στείλει το γιο του μαζί τους, του λέει ο νεαρός τα εξής: «Πατέρα, ως χτες και προχτές το πιο ωραίο και το πιο ταιριαστό στην αρχοντιά μας ήταν να πηγαίνουμε συχνά σε πολέμους και σε κυνήγια και να κερδίζουμε δόξα. Τώρα όμως με κρατάς μακριά κι από το ένα κι από το άλλο, χωρίς να διαπιστώσεις κάποια δειλία ή διστακτικότητα απ' τη μεριά μου. Και τώρα με τι πρόσωπο μπορώ να πηγαίνω απ' το σπίτι στην αγορά και να γυρνώ απ' την αγορά στο σπίτι; Ποια εντύπωση θα δώσω στους συμπολίτες μου και ποια στη νιόπαντρη γυναίκα μου; Με τι λογής άντρα θα πιστέψει εκείνη ότι συζεί; Λοιπόν, άφησε με να πάω στο κυνήγι ή φέρε επιχειρήματα να με πείσεις πως για μένα είναι καλύτερο τα πράγματα να γίνονται όπως αποφάσισες».

Ι38. Ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Όχι, γιε μου, ούτε δειλία ούτε κάτι άλλο που δε σε τιμά έπεσε στην αντίληψή μου για να ενεργήσω έτσι, αλλά μια οπτασία στ' όνειρο που στάθηκε πάνω απ' το κεφάλι μου μου είπε ότι οι μέρες σου θα είναι λιγοστές, γιατί θα σκοτωθείς από σιδερένια αιχμή. Λοιπόν αυτό τ' όνειρο μ' έκανε κι αυτόν το γάμο σου να τον κάνω βιαστικά και να μη σε στέλνω σ' επιχειρήσεις, και μια είναι η έγνοια μου, να βρω τον τρόπο, όσο ζω, να σε κλέβω απ' τα χέρια του θανάτου· γιατί έτσι το 'φερε η τύχη, να σ' έχω μοναχοπαίδι· γιατί τον άλλο, σακάτης καθώς είναι, λέω πως δεν τον έχω».

Ι39. Κι ο νεαρός του δίνει την εξής απάντηση: «Πατέρα, έρχομαι στα λόγια σου, ύστερ' από τ' όνειρο που είδες,

να παίρνεις προστατευτικά μέτρα για μένα· όμως σε κάτι πέφτεις έξω (κι είναι τ' όνειρο που σε σκοτίζει), που νιώθω υποχρέωση να σου το πω. Λες πως το όνειρο σου είπε ότι θα πεθάνω από αιχμή σιδερένια· μα ο κάπρος που τα βρήκε τα χέρια, που τη σιδερένια αιχμή, που σε τρομάζει; Γιατί, αν σου έλεγε ότι είναι να πεθάνω από δόντι ή από κάτι που μοιάζει με δόντι, μ' όλο σου το δίκιο να έκανες αυτά που κάνεις· όμως τώρα το είπε, από αιχμή. Απ' τη στιγμή λοιπόν που δεν έχουμε να κάνουμε πόλεμο με άντρες, άφησέ με να πάω».

I40. Του αποκρίνεται ο Κροίσος: «Γιε μου, βρήκες τρόπο να με νικήσεις με τη γνώμη που διατύπωσες για το όνειρο· λοιπόν παραδέχομαι ότι νικήθηκα από σένα· αλλάζω απόφαση και σ' αφήνω να πας στο κυνήγι».

I41. Αυτά είπε ο Κροίσος και στέλνει να φωνάξουν τον Άδραστο τον Φρύγα, και μόλις έφτασε, του λέει τα εξής: «Άδραστε, εγώ εσένα, χτυπημένο από πικρή συμφορά – όχι, δε σου καταλογίζω επαίσχυντη πράξη – σε εξάγνισα και σε δέχτηκα και σε κρατώ στο σπιτικό μου και πληρώνω όλα σου τα έξοδα· τώρα λοιπόν, γιατί το καλό που σου έκανα πρώτος σε υποχρεώνει να μου το ανταποδώσεις – σε παρακαλώ να γίνεις φρουρός του γιου μου που ξεκινά για κυνήγι, μήπως φανούν στο δρόμο σας τίποτε κακούργοι ληστές για να σας κάνουν κακό. Κι επιπρόσθετα κι εσύ πρέπει να βαδίσεις σε μέρη όπου θα δοξαστείς με τα κατορθώματά σου· γιατί αυτό σου το κληροδότησαν οι προγονοί σου και διαθέτεις επίσης σωματική δύναμη».

I42. Αποκρίνεται ο Άδραστος: «Βασιλιά μου, εγώ κάτω από άλλες συνθήκες δε θα βάδιζα σε τέτοιο αγώνα· γιατί ούτε ταιριάζει ένας, που τον χτύπησε τέτοια συμφορά, να συντροφεύει συνομήλικούς του

ευτυχισμένους, ούτε και το πολυθέλω, κι έχω πολλούς λόγους να κρατηθώ μακριά· τώρα όμως, επειδή εσύ με βάζεις να το κάνω και πρέπει να σου κάνω την καρδιά (γιατί έχω χρέος να σου ανταποδώσω το καλό), είμαι πρόθυμος να τα εκτελέσω αυτά, κι όσο για τον γιο σου, που με προστάζεις να φρουρήσω, βασίσου στο φρουρό του και περίμενε να γυρίσει πίσω γερός».

Ι43. Αυτή την απάντηση έδωσε στον Κροίσο και κατόπι μπήκαν στο δρόμο κι από δίπλα τους διαλεχτά παλικάρια και σκυλιά. Και φτάνοντας στο βουνό τον Όλυμπο έψαχναν το θηρίο και, όταν το βρήκαν, το έβαλαν στη μέση κι έριχναν κατεπάνω του ακόντια. Και τότε ήταν που ο ξένος, να, αυτός που εξαγνίστηκε από το αίμα που έχυσε και λεγόταν Άδραστος, ρίχνοντας ακόντιο στον κάππρο δεν τον πετυχαίνει, πετυχαίνει όμως το γιο του Κροίσου. Λοιπόν αυτός, καθώς δέχτηκε το χτύπημα της αιχμής, εκπλήρωσε τη ρήση του ονείρου, κι ένας έτρεχε για ν' αναγγείλει στον Κροίσο αυτό που είχε γίνει. Και φτάνοντας στις Σάρδεις του έφερε τα νέα για τη μάχη και για το θάνατο του γιου του.

Ι44. Και ο Κροίσος, μες στον σπαραγμό του για το θάνατο του γιου του οδυρόταν, κι ο οδυρμός του γινόταν πιο σπαραχτικός, γιατί το γιο του τον σκότωσε ο άνθρωπος που ο ίδιος τον εξάγνισε. Και μες στον αβάσταχτο πόνο του για τη συμφορά, επικαλούνταν τον Δία, ως θεό της κάθαρσης, καλώντας τον μάρτυρα για όσα είχε πάθει από τον ξένο, κι απευθυνόταν στον ίδιο θεό ως προστάτη της Εστίας και της Φιλίας· της Εστίας, γιατί δέχτηκε στην εστία του σπιτιού του τον ξένο αγνοώντας ότι έτρεφε τον φονιά του γιου του, της Φιλίας, γιατί τον έστειλε να συνοδεύσει το γιο του ως φρουρός κι εκείνος αποδείχτηκε ο πιο θανάσιμος εχθρός.

145. Σε λίγο έφτασαν κι οι Λυδοί κουβαλώντας τον νεκρό και πίσω τους ερχόταν ο φονιάς. Στάθηκε όρθιος μπροστά από το πτώμα και μ' απλωμένα χέρια παράδινε τον εαυτό του στον Κροίσο, προτρέποντάς τον να τον σφάξει πάνω στο πτώμα, αναφέροντας και την προηγούμενη συμφορά του και ότι, σα να μη του έφτανε εκείνη, είχε αφανίσει τον άνθρωπο που τον εξάγνισε – τι την ήθελε πια τη ζωή; Ακούοντας αυτά ο Κροίσος ένιωσε οίκτο για τον Άδραστο, κι ας τον έδερνε τον ίδιο τόσο μεγάλη συμφορά, και του λέει: «Ξένε, πήρα από σένα ακέρια την εκδίκηση, μια και καταδικάζεις τον εαυτό σου σε θάνατο. Όμως δεν είσαι εσύ αίτιος του κακού που με βρήκε – άθελά σου έγινες όργανο της εκτέλεσης του, τίποτε παραπάνω – αλλά κάποιος θεός, που και παλιότερα με προειδοποίησε γι' αυτό που μου μελλόταν να πάθω». Ο Κροίσος λοιπόν έθαψε, όπως του έπρεπε, το γιο του· κι ο Άδραστος, ο γιος του Γορδία, γιου του Μίδα, αυτός που στάθηκε φονιάς του ίδιου του αδελφού και φονιάς του ανθρώπου που τον εξάγνισε, μόλις απλώθηκε ησυχία γύρω απ' τον τάφο καθώς έφυγε ο κόσμος, συναισθάνθηκε ότι απ' τους ανθρώπους που γνώρισε ήταν ο πιο βαριοσυμφοριασμένος, σφάζει τον εαυτό του πάνω στον τύμβο του νεκρού.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια από τα χαρακτηριστικά της νουβέλας, όπως δίνονται παραπάνω, μπορείτε να εντοπίσετε στην αφήγηση για τον Άδραστο;
2. Ποιες αντιλήψεις διατυπώνονται σε καθεμιά από τις δυο ιστορίες και πώς παρουσιάζεται σ' αυτές ο Κροίσος;

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 146 – 85

Δυο χρόνια μετά το θάνατο του γιου του, ο Κροίσος απευθύνεται στο μαντείο των Δελφών, στέλνοντας πλούσια δώρα, για να ρωτήσει πώς να αντιμετωπίσει τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των Περσών. Οι απαντήσεις, ότι αν εκστρατεύσει θα καταλύσει μεγάλο κράτος και ότι θα πρέπει να συμμαχήσει με τους πιο ισχυρούς από τους Έλληνες, τον οδηγούν στην απόφαση εκστρατείας και στην αναζήτηση συμμάχων. Ο Ηρόδοτος, στο σημείο αυτό, κάνοντας μια μεγάλη παρέκβαση*, μας δίνει μια εικόνα του ελληνικού κόσμου πριν από τους περσικούς πολέμους, και ιδίως, κάνοντας αναδρομή στο παρελθόν, αφηγείται την ιστορία της Αθήνας και της Σπάρτης. Από τις δυο υπερείχε η Σπάρτη, που με τη νομοθεσία του Λυκούργου έγινε ευνομούμενη πόλη, ενώ η Αθήνα δυναστευόταν από τον Πεισίστρατο και τους γιους του. Ο Κροίσος συμμαχεί με τη Σπάρτη· είναι όμως αργά: ο στρατός του συγκρούεται με τον περσικό στην Καππαδοκία και υποχωρεί. Οι Πέρσες μπαίνουν στις Σάρδεις.

Κρατήρας με παράσταση πολεμιστών (12ος αι. π.Χ.).
Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3η

ΚΡΟΙΣΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΟΣ Ι 86 – 91

Θεματικά κέντρα

- Ο Κροίσος στην πυρά
- Αποστολή στους Δελφούς
- Η σωτηρία του
- Η απάντηση του Απόλλωνα
- Κροίσος και Κύρος

Ο Κροίσος στην πυρά, αττικός ερυθρόμορφος αμφορέας, 500-495 π.Χ. Ζωγράφος ο Μύσων. Το πρωτότυπο βρίσκεται στο Μουσείο Λούβρου.

Η αιχμαλωσία του Κροίσου

Ι86. Λοιπόν οι Πέρσες κυρίεψαν τις Σάρδεις⁶⁵ κι έπιασαν ζωντανό τον Κροίσο που βασίλευσε δεκατέσσερα χρόνια⁶⁶ και πολιορκήθηκε δεκατέσσερις ημέρες και που, σύμφωνα με το χρησμό, κατέλυσε μεγάλο βασίλειο, το δικό του⁶⁷. Τον έπιασαν οι Πέρσες και τον οδήγησαν στον Κύρο. Κι αυτός έβαλε να στοιβάσουν ξύλα για μεγάλη πυρά⁶⁸, κι ανέβασε επάνω και τον Κροίσο αλυσοδεμένο και δίπλα του δυο εφτάδες⁶⁹ παλικάρια των Λυδών· μπορεί να 'χε στο νου του είτε να κάνει προσφορά τον αθέρα⁷⁰ της λείας του σε κάποιον θεό, είτε να 'θελε να εκπληρώσει κάποιο

τάμα του, αλλά δεν αποκλείεται, μαθαίνοντας πως ο Κροίσος ήταν θεοφοβούμενος, να τον ανέβασε στην πυρά για τον εξής λόγο, να 'θελε να μάθει αν κάποιος θεός βάλει το χέρι του να τον σώσει, να μην καεί ζωντανός.

Αυτά λοιπόν έκανε ο Κύρος, ενώ ο Κροίσος, που τον είχαν στήσει πάνω στην πυρά, έκανε τη σκέψη, μ' όλο που τον χτυπούσε μια τέτοια συμφορά, ότι κάποιος θεός ενέπνευσε στον Σόλωνα το ρητό «κανένας, όσο ζει, δεν είναι ευτυχισμένος». Κι όταν του ήρθε αυτό στο νου, πήρε βαθιά ανάσα κι αναστέναξε – ενώ από ώρα ήταν πολύ ήρεμος – και τον φώναξε τρεις φορές ονομαστικά: «Σόλων!». Κι ο Κύρος, με το που τ' άκουσε, διέταξε τους διερμηνείς του να ρωτήσουν τον Κροίσο ποιος είναι αυτός που επικαλείται* κι εκείνοι πλησίασαν και τον ρωτούσαν. Κι ο Κροίσος ως κάποια στιγμή κρατούσε το στόμα του κλειστό στις ερωτήσεις τους, υστέρα όμως, καθώς τον πίεζαν, είπε: «Εκείνος που θα του έδινε πολύ μεγάλη αμοιβή⁷¹, για να τον έχουν συνομιλητή όλοι οι βασιλιάδες». Επειδή όμως από τα λόγια του δεν έβγαζαν νόημα, τον ρωτούσαν ξανά τι εννοούσε. Καθώς αυτοί τον καταπααρακαλούσαν και δεν τον άφηναν ήσυχο, έλεγε λοιπόν πως ήρθε κάποιον καιρό ο Σόλων ο Αθηναίος, κι αφού σεριάνισε όλα τα πλούτη του, τα περιφρόνησε εντελώς (κι επανέλαβε ακριβώς τα λόγια του Σόλωνος), κι όλα του βγήκαν όπως τα είπε εκείνος – και τα λόγια του δεν ίσχυαν μόνο για τον Κροίσο, αλλά για όλο το ανθρώπινο γένος, και πρώτιστα για όσους φαντάζονται ότι κατέχουν την ευτυχία. Αυτά λοιπόν διηγόταν ο Κροίσος, ενώ, από τη φωτιά που είχε ανάψει, καίονταν κιόλας ένα γύρω οι άκρες του σωρού. Κι ο Κύρος, αφού άκουσε από τους διερμηνείς τα όσα είπε ο Κροίσος,

---

---

⁶⁵ **κυρίεψαν τις Σάρδεις:** το 547 / 546 π.Χ. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο η πτώση, αφού συμπίπτει με τα 14 χρόνια της βασιλείας του Κροίσου, έγινε το 547 π.Χ. Ο Κροίσος ανέβηκε στο θρόνο το 561 π.Χ.

⁶⁶ **δεκατέσσερα χρόνια...:** ο Κροίσος βασίλευσε 15 χρόνια· ο Ηρόδοτος ή δεν υπολόγιζε το 15ο, επειδή δεν είχε τελειώσει, ή ήθελε να συμφωνεί με τις 14 ημέρες και τα 14 (2 X 7) παλικάρια (βλ. παρακάτω σχόλιο 69).

⁶⁷ **μεγάλο βασίλειο το δικό του:** ο χρησμός προέλεγε πως, αν ο Κροίσος διαβεί τον Άλυ ποταμό, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο· δεν διευκρίνιζε όμως ποιο. Η πραγματικότητα διέλυσε κάθε αμφιβολία για το νόημα του χρησμού. Το ύφος είναι μάλλον ειρωνικό.

⁶⁸ **πυρά:** σύμφωνα με μία, μάλλον παλαιότερη, παράδοση (την οποία ακολουθεί ο ποιητής Βακχυλίδης), ο Κροίσος έβαλε μόνος του τη φωτιά και ο Απόλλων παρενέβη και τον μετέφερε στη χώρα των Υπερβορείων. Προσέξτε την εικόνα της σελίδας αυτής και συζητήστε τις διαφορές της αγγειογραφίας από το κείμενο του Ηροδότου.

⁶⁹ **δύο εφτάδες παλικάρια:** το επτά (και το δύο φορές επτά) είναι ιερός, μαγικός, αριθμός για πολλούς λαούς· π.χ. οι Αθηναίοι έστελναν 7 νέους και 7 νέες στον Μινώταυρο. Το έθιμο της ανθρωποθυσίας σχετίζεται με πανάρχαιες θρησκευτικές αντιλήψεις για τον εξευμενισμό των θεών.

⁷⁰ **(ο) αθέρας:** (μεταφορικά) το εκλεκτό μέρος ενός συνόλου· (κυριολεκτικά το «άγανο»: η βελονωτή απόφυση των σταχυών του σταριού, του κριθαριού κτλ.).

⁷¹ **μεγάλη αμοιβή:** θυμηθείτε ότι η συζήτηση με τον Σόλωνα άρχισε μετά την επίδειξη του πλούτου· εδώ ο Κροίσος προτιμά τις συμβουλές από τον πλούτο.

μετάνιωσε και συλλογίστηκε⁷² πως κι ο ίδιος του, όντας άνθρωπος, έναν άλλο άνθρωπο, που γεύτηκε ευτυχία το ίδιο μεγάλη με τη δική του, ζωντανό τον παρέδωσε στη φωτιά, κι επιπρόσθετα κυριευμένος από φόβο μήπως κάποτε το πληρώσει⁷³ και κατανοώντας πως τίποτα από τα ανθρώπινα δε μένει σταθερό, διέταξε να σβήσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα τη φωτιά που έκαιε και να κατεβάσουν τον Κροίσο κι αυτούς που έστησαν μαζί του. Κι αυτοί, μ' όλες τις προσπάθειές τους, δεν μπορούσαν πια να δαμάσουν τη φωτιά.

Η αιχμαλωσία του Κροίσου

187. Τότε, λένε οι Λυδοί, ο Κροίσος κατάλαβε ότι ο Κύρος μετάνιωσε, καθώς έβλεπε ότι όλοι τους βάλθηκαν να σβήνουν τη φωτιά, αλλά δεν μπορούσαν πια να τη δαμάσουν, κι έβαλε φωνή μεγάλη καλώντας τον Απόλλωνα, αν κάποιο από τα δώρα που του έκανε του εύφρανε την καρδιά⁷⁴, να του παρασταθεί και να τον λυτρώσει απ' το κακό που τον βρήκε. Λένε λοιπόν πως αυτός με δάκρυα στα μάτια καλούσε τον θεό, κι ενώ ο ουρανός ήταν αίθριος και δε φυσούσε καθόλου, να που ξαφνικά σύννεφα σκέπασαν τον ουρανό κι άνοιξαν οι καταρράκτες του κι έβρεχε ραγδαιότατη βροχή⁷⁵, κι η φωτιά έσβησε εντελώς. Και, πως απ' αυτό ο Κύρος κατάλαβε ότι ο Κροίσος ήταν αγαπημένος των θεών και άντρας με αρετή και, αφού τον κατέβασε από την πυρά, του έκανε την εξής ερώτηση: «Κροίσε, ποιος άνθρωπος σου γύρισε το μυαλό, να κάνεις εκστρατεία εναντίον της χώρας μου και, αντί φίλος, να γίνεις εχθρός μου;». Κι ο άλλος είπε: «Βασιλιά μου, εγώ έκανα ό,τι έκανα για τη δική σου ευτυχία και τη δική μου δυστυχία – κι αίτιος γι' αυτά είναι ο θεός των Ελλήνων⁷⁶, που με ξεσήκωσε να

εκστρατεύσω. Γιατί κανένας δεν είναι τόσο ανόητος, που, αντί την ειρήνη, να προτιμά τον πόλεμο⁷⁷. γιατί, όσο έχουμε αυτήν, τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους· όσο όμως έχουμε εκείνον, οι πατέρες τα παιδιά τους. Αλλά βέβαια κάποιου θεού θέλημα ήταν αυτά να γίνουν έτσι».

Οὐδείς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἰρέεται· ἐν μὲν γὰρ τῇ οἱ παῖδες τοὺς πατέρας θάπτουσι, ἐν δὲ τῷ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας.

Τα πλούτη του βασιλιά

188. Αυτός λοιπόν έτσι μίλησε κι ο Κύρος του έλυσε τα δεσμά και τον έβαλε να καθίσει δίπλα του και του έδειχνε την πιο καλή διάθεση, κυριευόμενος κι ο ίδιος κι όλοι όσοι βρίσκονταν γύρω του από θαυμασμό γι' αυτόν. Κι ο άλλος, βυθισμένος στους στοχασμούς του, έμενε σιωπηλός. Αργότερα όμως, όταν συνήλθε και είδε τους Πέρσες να διαρπάζουν την πόλη των Λυδών, είπε: «Βασιλιά μου, επιτρέπεις⁷⁸, έτσι που ήρθαν τα πράγματα, να σου λέω όσα τυχαίνει να περνούν απ' το μυαλό μου, ή να κρατώ το στόμα μου κλειστό;». Κι ο Κύρος τον ενθάρρυνε να λέει χωρίς φόβο ό,τι θέλει· κι ο άλλος του έκανε αυτή την ερώτηση: «Τι βάλθηκε να κάνει αυτό το μεγάλο πλήθος με τόση ζέση;». Κι εκείνος του απάντησε: «Ληλατεί την πόλη σου και λαφυραγωγεί τα πλούτη σου». Κι ο Κροίσος τού αποκρίθηκε: «Ούτε δική μου πόλη ούτε δικά μου πλούτη λεηλατούν γιατί τίποτε πια απ' αυτά δεν ορίζω· αλλά τα δικά σου πλούτη βάλθηκαν να ρημάξουν».

{Ο Κροίσος συμβουλεύει τον Κύρο να μην αφήσει τους στρατιώτες να πάρουν τους θησαυρούς, γιατί θα διαφθαρούν, αλλά να τους πάρει πίσω με τη

72

μετάνιωσε και συλλογίστηκε: ο Κύρος αντιδρά λογικά στην ιστορία του Κροΐσου (όπως φαίνεται και από τα δύο ρήματα). Αργότερα θα διαπράξει ύβρη.

73

μήπως κάποτε το πληρώσει: ο Κύρος, επειδή φοβάται την τιμωρία, χαρίζει στον Κροΐσο τη ζωή· η τιμωρία (*τίση*), λειτουργεί αποτρεπτικά, γιατί ο Κύρος σκέφτεται πως είναι κι αυτός άνθρωπος και κατανοεί την αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων – κοινή μοίρα για όλο το ανθρώπινο γένος.

74

δώρα... την καρδιά: ο θεός ευχαριστείται με τα δώρα και «υποχρεώνεται» να κάνει την αντίχαρη που του ζητεί ο θνητός. Θυμηθείτε το λόγο της Αθηνάς στην αγορά των θεών (*Οδύσσεια α 61 – 65*).

75

ραγδαιότατη βροχή: εδώ βλέπουμε μία από τις λίγες φορές στον Ηρόδοτο, όπου ο θεός παρεμβαίνει άμεσα για να σώσει τον εκλεκτό του.

76

ο θεός των Ελλήνων: εννοεί τον Απόλλωνα, ξεχνώντας ότι μόλις τον έσωσε, γιατί δεν έχει καταλάβει ακόμη ότι ο ίδιος δεν ερμήνευσε σωστά το χρησμό.

77

κανείς δεν είναι ...να προτιμά τον πόλεμο: επιγραμματική και παραστατική έκφραση του παραλογισμού του πολέμου («να θάβουν οι πατέρες τα παιδιά τους»), που αντιστρέφει τη φυσική τάξη του κόσμου («τα παιδιά να θάβουν τους πατέρες τους»).

78

βασιλιά μου, επιτρέπεις... κλειστό: η φράση αυτή είναι τυπική για τους «σοφούς συμβούλους» του βασιλιά· φαίνεται λοιπόν ότι ο Κροΐσος αναλαμβάνει πλέον αυτό το ρόλο. Θυμηθείτε πώς είχε διώξει τον Σόλωνα και προσέξτε πώς προσφωνεί τον Κύρο. Ποια διαφορά διαπιστώνετε στη συμπεριφορά του;

δικαιολογία ότι θα τους προσφέρει στους θεούς. Ο Κύρος, σε αντάλλαγμα, προσφέρεται να κάνει στον Κροίσο όποια χάρη του ζητήσει. Εκείνος ζητά την άδεια να στείλει ανθρώπους του στους Δελφούς.}

Το παράπονο του Κροίσου

Ι90. Ο Κύρος γέλασε και είπε: «Κροίσε, κι αυτό θα το έχεις από μένα και ό,τι άλλο κάθε φορά θα χρειαστείς». Κι όταν τ' άκουσε αυτά ο Κροίσος, στέλνει Λυδούς στους Δελφούς με την εντολή ν' αποθέσουν τις αλυσίδες του στο κατώφλι του ναού και να ρωτήσουν, αν δε νιώθει κάποια ντροπή ο θεός, που ξεσήκωσε με τους χρησμούς του τον Κροίσο να εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, τάχα που θα κατέλυε το βασίλειο του Κύρου, απ' τον οποίο κέρδισε αυτά τα πρώτα λάφυρα, να αυτά! – και να δείχνουν τις αλυσίδες. Αυτά, είπε, να ρωτήσουν κι επίσης, αν οι θεοί των Ελλήνων έκαναν νόμο τους την αχαριστία⁷⁹.

Η εξήγηση της Πυθίας

Ι90. Κι όταν έφτασαν οι Λυδοί κι έλεγαν τα όσα είχαν εντολή να πουν, λένε πως η Πυθία είπε τα εξής: «Το πεπρωμένο είναι αδύνατο να το αποφύγει και θεός⁸⁰. Τώρα, ο Κροίσος πλήρωσε για το έγκλημα του προγόνου του⁸¹, που έζησε τέσσερις γενιές πριν απ' αυτόν, που, ενώ ήταν δορυφόρος των απογόνων του Ηρακλή⁸², έγινε όργανο του δόλιου σχεδίου μιας γυναίκας, σκότωσε τον κύριό του και πήρε το θρόνο του, στον οποίο δεν είχε κανένα δικαίωμα. Κι ενώ ο Λοξίας⁸³ προσπάθησε με ζήλο η άλωση των Σάρδεων να γίνει όταν βασιλεύσουν οι γιοι του Κροίσου κι όχι όσο βασίλευε ο ίδιος Κροίσος, δεν μπόρεσε να

παραπλανήσει τις Μοίρες. Με τις παραχωρήσεις όμως που του έκαναν αυτές, τα κατάφερε και του έκανε ένα χάρισμα· δηλαδή καθυστέρησε την άλωση των Σάρδεων για τρία χρόνια – κι ας το μάθει αυτό ο Κροίσος, ότι κράτησε το θρόνο του τα χρόνια αυτά ξεπερνώντας το πεπρωμένο του. Πρώτο λοιπόν αυτό, και δεύτερο, την ώρα που ήταν να καεί, ήρθε ο θεός και τον βοήθησε. Τώρα, όσο για το χρησμό που του δόθηκε, δεν έχει δίκιο ο Κροίσος να κατηγορεί τον θεό· γιατί ο Λοξίας τού προείπε ότι, αν εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο. Έπρεπε όμως αυτός, αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση⁸⁴, μετά απ' αυτόν το χρησμό να έστελνε και να ρωτούσε, ποιο απ' τα δυο εννοεί, το δικό του βασίλειο ή του Κύρου. Λοιπόν, απ' τη στιγμή που δεν έπιασε το νόημα του χρησμού κι ούτε έστειλε να ξαναρωτήσει, ας παραδεχτεί ότι το σφάλμα είναι δικό του. Και την τελευταία φορά, που ζήτησε χρησμό κι ο Λοξίας ανέφερε το μουλάρι⁸⁵, ούτε κι αυτό το έπιασε. Γιατί βέβαια αυτό το μουλάρι ήταν ο Κύρος· γιατί γεννήθηκε από γονείς που δεν ανήκαν στο ίδιο έθνος, από μητέρα ανώτερη κι από πατέρα κατώτερο. Δηλαδή, η πρώτη ήταν γυναίκα της Μηδίας και θυγατέρα του Αστυάγη, του βασιλιά των Μήδων, ενώ ο άλλος ήταν Πέρσης και υπήκοος τους και, όντας κατώτερος σ' όλα τα πάντα, παντρεύτηκε και ζούσε με την αφέντρα του». Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσε η Πυθία στους Λυδούς κι αυτοί τη μετέφεραν στις Σάρδεις και την ανέφεραν στον Κροίσο· κι αυτός ακούοντας αυτά παραδέχτηκε πως το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού⁸⁶.

Σ' ό,τι λοιπόν αφορά στη βασιλεία του Κροίσου και την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας⁸⁷ έτσι έγιναν τα πράγματα.

Ὁ δὲ ἀκούσας συνέγνω ἑωυτοῦ εἶναι τὴν ἀμαρτὰδα
καὶ οὐ τοῦ θεοῦ.

⁷⁹ **αχαριστία:** στην πραγματικότητα ο Κροίσος δείχνει αχαριστία, αφού ο Απόλλων τον είχε σώσει από την πυρά.

⁸⁰ **Το πεπρωμένο... και θεός:** το πεπρωμένο τοποθετείται πάνω από τους θεούς, με την έννοια ότι δεν μπορούν να αλλάξουν τη μοίρα για χάρη των ευνοουμένων τους ανθρώπων. Ο Απόλλων κατόρθωσε να αναβάλει την πτώση του Κροίσου, όχι να την αποτρέψει.

⁸¹ **του προγόνου του:** εννοεί τον Γύγη που δολοφόνησε τον βασιλιά Κανδαύλη.

⁸² **δορυφόρος... του Ηρακλή:** ο Κανδαύλης καταγόταν από τον Ηρακλή, ο οποίος παρουσιάζεται στο έργο του Ηροδότου ως γενάρχης πολλών βασιλικών οίκων σ' όλον τον κόσμο· δορυφόρος (:αυτός που φέρει δόρυ), ο σωματοφύλακας.

⁸³ **Λοξίας:** από το «λοξός», γιατί οι απαντήσεις του Απόλλωνα δεν ήταν σαφείς αλλά διφορούμενες.

⁸⁴ **αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση - δεν έπιασε το νόημα:** η Πυθία χρησιμοποιεί λογικές έννοιες για να ερμηνεύσει το χρησμό, δηλαδή κάτι που είναι έξω από τη λογική και τους κανόνες της.

⁸⁵ **μουλάρι:** ο Κροίσος είχε ρωτήσει πόσο θα παραμείνει στο θρόνο και ο Απόλλων του απάντησε να φοβηθεί, όταν στον περσικό θρόνο ανέβει ένα μουλάρι· ο Κροίσος όμως δεν κατάλαβε το νόημα του χρησμού.

86 **το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού:** η μεταστροφή του Κροίσου έχει τώρα ολοκληρωθεί. Γίνεται πια φορέας των ελληνικών αντιλήψεων, που αναγνωρίζουν – παρά την κυριαρχία της μοίρας – την ευθύνη του ανθρώπου.

87 **την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας:** ο ιστορικός δηλώνει ότι ολοκλήρωσε τα σχετικά με τον Κροίσο και την υποταγή της Ιωνίας. Ο «λυδικός λόγος» κλείνει όπως άρχισε: με τον Κροίσο και την υποδούλωση των ιωνικών πόλεων. Θυμηθείτε πώς ονομάζεται η τεχνική αυτή.

Κύρος: λεπτομέρεια από λίθινο ανάγλυφο (από τις Πασαργάδες). Μόνο τα φτερά είναι στοιχεία της περσικής παράδοσης, ενώ το στέμμα και η ενδυμασία έχουν επίδραση αιγυπτιακή και βαβυλωνιακή αντίστοιχα. Κατά τον Ηρόδοτο οι Πέρσες υιοθετούσαν εύκολα ξένα έθιμα και τρόπους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στη 2η ενότητα είδαμε τον Κροίσο να διώχνει οργισμένος το Σόλωνα. Πότε άλλαξαν τα συναισθήματά του απέναντι στον Αθηναίο σοφό και κάτω από ποιες συνθήκες;
2. Ποια σημασία έχει ο οικονομικός παράγοντας (τα πλούτη) στην ιστορία του Ηροδότου; Να εντοπίσετε συγκεκριμένα σημεία στην ενότητα και να τα εξηγήσετε.

3. Πώς δικαιολόγησε το μαντείο τους χρησμούς και σε ποιο συμπέρασμα κατέληξε ο Κροίσος;
4. Ο Ηρόδοτος στο κείμενο της ενότητας αυτής χρησιμοποιεί ευθύ και πλάγιο λόγο. Να εντοπίσετε τα σημεία και να συζητήσετε τι πετυχαίνει με την τεχνική αυτή.
5. Ο Κροίσος ενώ βρίσκεται στην πυρά απευθύνεται στον Απόλλωνα ζητώντας τη βοήθεια του. Στην προσευχή αυτή ο Ηρόδοτος ακολουθεί ένα παραδοσιακό μοτίβο που το βρίσκουμε και στα ομηρικά έπη. Να συγκρίνετε την προσευχή από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται παρακάτω με την προσευχή του Κροίσου (στη μορφή και το περιεχόμενο) και να αποδώσετε με δικά σας λόγια το μοτίβο αυτό.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα, Α 35 – 40

(Ο Χρύσης, ιερέας του Απόλλωνα, προς το θεό)

«Επάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρύσα [...]

αν σου στέγασα ναό χαριτωμένο

κάποτε ως τώρα εγώ, για αν σου 'καψα παχιά μεριά

ποτέ μου,

γιδίσια για ταυρίσια, επάκουσε, και δώσε να

πλερώσουν

οι Δαναοί με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που 'χω χύσει!»

Μετάφραση: Ι. Πολυλάς

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα κενά με τις λέξεις που σας δίνονται (αφού τις βάλετε στο σωστό τύπο, συμπληρώνοντας και τα άρθρα). Κάποιες λέξεις θα τις χρησιμοποιήσετε πάνω από μία φορά, ενώ μία περισσεύει:

Παρακολουθήσαμε στην ενότητα αυτή τον .....
να χάνει .....και να οδηγείται
..... αιχμάλωτος του .....
Τότε, θα κατανοήσει τα λόγια .....
και θα φωνάξει ..... Ο Κύρος,
μόλις μαθαίνει τι είχε συμβεί, αποφασίζει να χαρίσει
..... στον ..... Θα
χρηαστεί όμως η παρέμβαση .....
για να σβήσει ..... και να σωθεί
..... Αργότερα ο .....
θα στείλει ανθρώπους στο μαντείο
..... πιστεύοντας πως ο θεός
..... είναι .....
για τη ..... Η απάντηση
..... θα τον κάνει να συνειδητο-
ποιήσει ότι ..... είναι δική του.

(Απόλλων, Δελφοί, εξουσία, ευθύνη, ζωή, θρόνος,
Κροίσος, Κύρος, όνομα, πλούτη, Πυθία, πυρά, Σόλων,
συμφορά, υπεύθυνος)

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. «Κυκλική αντίληψη της ανθρώπινης μοίρας και της ιστορίας»: Να συζητήσετε το θέμα, αφού διαβάσετε και το κείμενο που ακολουθεί. Σήμερα διατηρείται αυτή η αντίληψη; Θυμηθείτε παροιμιακές εκφράσεις όπως «του κύκλου τα γυρίσματα» ή «έχει ο καιρός γυρίσματα» και σε ποιες περιπτώσεις λέγονται.

Το τέλος της ιστορίας του Κροίσου και το τέλος του Κύρου (I 204 - 214)

Ο Κροίσος αργότερα συνοδεύει τον Κύρο ως σύμβουλός του στην εκστρατεία κατά των Μασσαγετών (ασιατικού λαού που ζούσε πέρα από τον Αράξη ποταμό) και του λέει:

«Βασιλιά μου, [...] τα παθήματά μου, μ' όλη την πίκρα που με πότισαν, μου έγιναν μαθήματα. Λοιπόν, αν έχεις την ιδέα ότι είσαι αθάνατος κι εξουσιάζεις σε αθανάτους, δε θα κέρδιζες τίποτε με το να σου αναπτύξω τη γνώμη μου· αν όμως το έβαλες καλά στο νου σου ότι και συ είσαι άνθρωπος και σ' ανθρώπους εξουσιάζεις, πρώτα πρώτα ετούτο να καταλάβεις, ότι του ανθρώπου η ζωή ακολουθεί του κύκλου τα γυρίσματα, που δεν αφήνουν να συνοδεύει η καλή τύχη πάντοτε τους ίδιους». (I 207)

Όμως η συμβουλή του προς τον Μεγάλο Βασιλιά να προχωρήσει στη χώρα των Μασσαγετών, διαβαίνοντας τον Αράξη ποταμό, στάθηκε μοιραία. Ο Κύρος σκοτώνεται και τα ίχνη του Κροίσου ξεθωριάζουν και χάνονται κάπου στην *Ιστορίη*.

2. Να καταγράψετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου για το ρόλο του θείου και της μοίρας στη ζωή του ανθρώπου (από τις ενότητες που διδαχτήκατε) και να τις συγκρίνετε με τις αντίστοιχες αντιλήψεις στην Οδύσσεια (στους στίχους που σας δίνονται παρακάτω), εντοπίζοντας κοινά στοιχεία και διαφορές. Για παράδειγμα: τι ζητάει ο άνθρωπος από το θεό, τι περιμένει ο θεός από τον άνθρωπο, πώς «επικοινωνούν» μεταξύ τους κτλ. Υπάρχουν κοινά στοιχεία με τη χριστιανική θρησκεία ή και με άλλες θρησκείες που τυχόν γνωρίζετε;

Παράλληλο κείμενο

Οδύσσεια (α 36 – 39, 69 – 71, 75 – 78)

(Δίας) Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν
οι θνητοί να ρίχνουν (36)
στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από
μας –
κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν
και βασανίζονται
και πάνω απ' το γραφτό τους. [...]

(Αθηνά) Δία Ολύμπιε, ως τότε αλύγιστη θα παραμένει
η βουλή σου; Ο Οδυσσεύς (69)
δεν ήταν που θυσίες σου χάριζε στην ευρύχωρη Τροία,
πλάι στ' αργίτικα καράβια; [...]

(Δίας) Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό
Οδυσσέα; (75)
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους
θνητούς,
και στις θυσίες όλους τους άλλους τους ξεπέρασε, όσες
προσφέρονται
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;

Μετάφραση: Δ. Ν. Μαρωνίτης

3. α) Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό της ιστορίας του «προσωποκεντρικά». Μπορείτε να εξηγήσετε τον όρο με παραδείγματα από το βιβλίο;
- β) Πώς οργανώνεται η ύλη στο βιβλίο της ιστορίας σας ή σε άλλα βιβλία ιστορίας που γνωρίζετε;
- γ) Με βάση τα παραπάνω να συζητήσετε στην τάξη τη σχέση της οργάνωσης του υλικού με τις αντιλήψεις του ιστορικού για την ιστορία.
4. Ο Ηρόδοτος στο κεφ. 87 μας στέλνει ένα αντιπολεμικό μήνυμα. Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα;

Έχετε συναντήσει αντιπολεμικά μηνύματα στη λογοτεχνία ή την τέχνη; Συγκεντρώστε τα και οργανώστε μία έκθεση (ζωγραφικής, βιβλίου ή αφίσας που θα κατασκευάσετε εσείς με τέτοια μηνύματα) με θέμα την καταδίκη του πολέμου.

5. Ο Ηρόδοτος δίνει μεγάλη σημασία στα ποτάμια: ο Κροίσος καταστράφηκε αφού πέρασε ένα ποτάμι, το ίδιο και ο Κύρος. Στην αρχαία Ρώμη η διάβαση του ποταμού Ρουβίκωνα από τον Καίσαρα άλλαξε τη μορφή του ρωμαϊκού κράτους. Το ποτάμι έχει επίσης συμβολικό χαρακτήρα (π.χ. συμβολίζει το πέρασμα στον «άλλο κόσμο»). Συγκεντρώστε και άλλες τέτοιες περιπτώσεις από τα μαθήματα σας ή από άλλη πηγή και συζητήστε το θέμα.

Ένας τρόπος εργασίας είναι να χωριστείτε σε ομάδες και να αναλάβετε ένα επιμέρους θέμα για έρευνα - μελέτη. Όταν ολοκληρώσετε την έρευνά σας, θα συνθέσετε όλοι μαζί το τελικό κείμενο.

Η μούσα Ευτέρπη

ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο «αιγύπτιος λόγος*» είναι η μεγαλύτερη και πιο εντυπωσιακή από τις γεωγραφικές – εθνογραφικές παρεκβάσεις* στο έργο του Ηροδότου, αφού καλύπτει ένα βιβλίο, και μας δίνει ένα πλήθος στοιχείων αρχαιολογικών, γεωγραφικών, εθνογραφικών, λαογραφικών, ιστορικών: για τη χώρα, το Νείλο, για τους ανθρώπους, τα ήθη, τα έθιμα, τον τρόπο ζωής, για τις επιστήμες, τη θρησκεία, τους βασιλείς και τα έργα τους, τα μνημεία της χώρας. Παράλληλα ο Ηρόδοτος μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο που εργάστηκε ως ιστορικός. Αφορμή για τον «αιγύπτιο λόγο» είναι η εκστρατεία του Καμβύση, γιου και διαδόχου του Κύρου, στη χώρα αυτή (525 π.Χ.), την οποία και ο ίδιος ο Ηρόδοτος (όπως πολλοί Έλληνες του καιρού του) επισκέφθηκε και θαύμασε.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4η Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΙΛΟΣ

ΙΙ, 3 – 5, 12, 19 – 22

Ο θεός Ώρος· παριστάνεται με κεφάλι γερακιού.

Θεματικά κέντρα

- *Επιτεύγματα των Αιγυπτίων*
- *Η χώρα και ο Νείλος*
- *Οι πλημμύρες τον Νείλου*

Θρησκεία

ΙΙ3. [...] Λοιπόν, απ' όσα μου εξιστόρησαν, αυτά που έχουν σχέση με τη θρησκεία¹ δεν έχω πρόθεση να τα εκθέσω, με μόνη εξαίρεση τα ονόματα² των θεών, γιατί πιστεύω ότι όλοι οι άνθρωποι γνωρίζουν στον ίδιο βαθμό³ αυτά τα θέματα· κι όσα θ' αναφέρω γι' αυτά, είναι που μου το επιβάλλουν οι ανάγκες της αφήγησής μου.

Ημερολόγιο – Θεοί

ΙΙ4. Όμως για ό,τι έχει να κάνει με τα ανθρώπινα, έλεγαν τα εξής και συμφωνούσαν μεταξύ τους· πρώτοι απ' όλους τους λαούς οι Αιγύπτιοι ανακάλυψαν το έτος⁴ και διαίρεσαν σε δώδεκα μέρη τον κύκλο των εποχών του· κι έλεγαν ότι την ανακάλυψη αυτή την έκαναν παρατηρώντας τα άστρα. Και, κατά τη γνώμη μου, υπολογίζουν πιο ορθά από τους Έλληνες τη διάρκεια του έτους, εφόσον οι Έλληνες προσθέτουν σε κάθε δυο χρόνια έναν εμβόλιμο μήνα, για να έχουν κανονικά την εναλλαγή των εποχών, ενώ οι Αιγύπτιοι, δίνοντας στους δώδεκα μήνες τριάντα μέρες στον καθένα, προσθέτουν σε κάθε έτος πέντε ημέρες

συμπληρωματικές κι έτσι ο κύκλος των εποχών ολοκληρώνοντας την περιφορά του συμπίπτει με το τέλος του έτους τους. Κι έλεγαν ότι οι Αιγύπτιοι πρώτοι καθιέρωσαν ονόματα των δώδεκα θεών⁵ κι ότι από αυτούς τα πήραν οι Έλληνες, και πρώτοι αφιέρωσαν στους θεούς βωμούς και αγάλματα και ναούς και σκάλισαν παραστάσεις πάνω σε πέτρα.

Η Αίγυπτος δώρο του Νείλου

II5. Κι έμεινα με την εντύπωση ότι οι πληροφορίες που έδιναν για τη χώρα τους ήταν σωστές. Γιατί κι ένας που δεν κατατοπίστηκε καθόλου από πριν, αλλά την είδε – φτάνει βέβαια να ‘χει μυαλό – αντιλαμβάνεται ότι την περιοχή της Αιγύπτου, στην οποία φτάνουν με τα καράβια τους οι Έλληνες⁶, την έχουν επίκτητη οι Αιγύπτιοι και την πήραν δώρο απ’ τον ποταμό⁷ [...]· με το πρώτο που πλησιάζει στη στεριά το καράβι σου κι ενώ ακόμα θέλει μιας μέρας δρόμο⁸ για να πιάσει στεριά, αν ρίξεις στο βυθό βολίδα⁹, θα σου κουβαλήσει επάνω πηλό, κι ας είσαι σε νερά έντεκα οργιές βαθιά¹⁰. Από αυτό λοιπόν φαίνεται ποια έκταση πήραν οι προσχώσεις.

<ή> Αίγυπτος ές τήν Έλληνες ναυτίλλονται
έστί Αίγυπτίοισι επίκτητός τε γῆ καὶ δῶρον
τοῦ ποταμοῦ [...]

---

¹ **θηρησκεία:** ο Ηρόδοτος αποφεύγει να μιλήσει διεξοδικά για θρησκευτικά ζητήματα· άλλωστε θέμα του έργου του είναι τα ανθρώπινα πράγματα όχι τα θεία.

² **ονόματα:** (στο πρωτότυπο «*ἐπωνυμία*») εννοεί τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες, την καταγωγή, τη λατρεία και όχι ακριβώς τα ονόματα ως λέξεις.

³ **στον ίδιο βαθμό:** πιθανόν να εννοεί ο Ηρόδοτος ότι τα θρησκευτικά γενικώς στοιχεία (λατρεία, ηθικές επιταγές) είναι ως ένα βαθμό κοινά σε όλους τους λαούς.

⁴ **πρώτοι... ανακάλυψαν το έτος:** το ημερολόγιο άρχισε να χρησιμοποιείται στην Αίγυπτο το 2770 π.Χ. Η λύση που έδωσαν οι Αιγύπτιοι στον υπολογισμό του έτους, με την εισαγωγή του ηλιακού έτους, τη διαίρεση του σε 12 μήνες των 30 ημερών και την προσθήκη των 5 ημερών, ήταν πολύ πιο απλή και σωστή από το σεληνιακό έτος των Ελλήνων.

⁵ **δώδεκα θεών:** οι κυρίαρχοι θεοί της Αιγύπτου ήταν οκτώ και από αυτούς προέρχονταν οι δώδεκα νεότεροι θεοί. Μάλλον δεν είχαν μεγάλη σχέση με το ελληνικό δωδεκάθεο.

⁶ **στην οποία ... οι Έλληνες:** εννοεί τη λίμνη Μοίριδα (βλ. χάρτη 1, σ. 70 – 73)· αποτελούσε το όριο στο οποίο έφταναν οι Έλληνες. Ο Ηρόδοτος νόμιζε ότι ήταν τεχνητή λίμνη.

⁷ **δώρο απ' τον ποταμό:** ο χαρακτηρισμός αποδίδεται στον λογογράφο Εκαταίο (έζησε περίπου το 550 – 479 π.Χ.).

⁸ **μιας μέρας δρόμο:** το ταξίδι μιας ημέρας με πλοίο μπορούσε να καλύψει κατά τον Ηρόδοτο 540 ή 700 σταδίου*.

⁹ **βολίδα:** όργανο βυθομέτρησης (θάλασσας, λίμνης, ποταμού) ή ανίχνευσης του βυθού. Ήταν ένα κομμάτι μολύβι δεμένο σε κλωστή. Ερευνήστε πώς γίνεται σήμερα η βυθομέτρηση των θαλασσών.

¹⁰ **έντεκα οργιές βαθιά:** δηλαδή σε βάθος 20μ· η οργιά ισοδυναμούσε με 1,84 μ.

Γεωλογικές παρατηρήσεις

II12. Λοιπόν, για όσα αφορούν την Αίγυπτο δίνω πίστη και στα λόγια αυτών που λεν τα παραπάνω και προσωπικά σχημάτισα με βεβαιότητα τη γνώμη ότι οπωσδήποτε αυτή είναι η πραγματικότητα, γιατί είδα πρώτα πρώτα ότι η Αίγυπτος προεξέχει προς τη θάλασσα απ' τη γειτονική της χώρα κι έπειτα βρίσκονται κοχύλια¹¹ πάνω στα βουνά της κι ένα στρώμα άρμης κατακάθεται πάνω τους, έτσι που να προκαλεί φθορές και στις πυραμίδες, και το βουνό που βρίσκεται πάνω από τη Μέμφη, μονάχα αυτό απ' όλη την Αίγυπτο να έχει άμμο· κι επιπρόσθετα το χώμα της Αιγύπτου [...] είναι μαύρο¹² και ευκολότριφτο, καθότι είναι λάσπη και πρόσχωση που την κατέβασε ο ποταμός από την Αιθιοπία.

Οι πλημμύρες του Νείλου: Οι θεωρίες

II19. Κι όταν ανεβαίνουν τα νερά του, ο Νείλος πλημμυρίζει όχι μόνο το Δέλτα, αλλά και κάποιες περιοχές της χώρας που θεωρούνται ότι ανήκουν στη Λιβύη και στην Αραβία [...]. Για το ιδιαίτερο όμως χαρακτηριστικό του ποταμού δεν μπόρεσαν να με κατατοπίσουν ούτε οι ιερείς ούτε κανένας άλλος. Και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ρωτούσα να μου πουν ποιος είναι ο λόγος που ο Νείλος, αρχίζοντας από το θερινό ηλιοστάσιο¹³, κατεβαίνει φουσκωμένος εκατό μέρες και, φτάνοντας περίπου στην εκατοστή, ξαναγυρνά στην κοίτη του με χαμηλωμένη τη στάθμη των νερών του, ώστε συνεχώς όλο το χειμώνα το ρεύμα του είναι μικρό, ωστόσο πάλι έρθει το θερινό ηλιοστάσιο. Λοιπόν, γι' αυτό το ζήτημα δεν μπόρεσε να με κατατοπίσει κανένας Αιγύπτιος, όταν τους ρωτούσα ποιο μυστήριο κρύβει ο

Νείλος, ώστε να παρουσιάζει το αντίθετο φαινόμενο¹⁴ από τους υπόλοιπους ποταμούς. [...]

II20. Αλλά κάποιοι Έλληνες, στην επιθυμία τους να γίνουν διάσημοι για τη σοφία τους, είπαν για το ζήτημα των νερών του Νείλου τρεις θεωρίες, για τις δυο απ' τις οποίες απαξιώ να κάνω λόγο, απλώς θα περιοριστώ να τις αναφέρω. Λοιπόν η μια τους λέει ότι η αιτία που φουσκώνει ο ποταμός είναι τα μελέμια¹⁵, που εμποδίζουν τον Νείλο να χύσει τα νερά του στη θάλασσα. Όμως τόσες φορές μελέμια δε φύσηξαν, μα να που ο Νείλος παρουσίασε το ίδιο φαινόμενο. Κι επιπρόσθετα, αν η αιτία ήταν τα μελέμια, θα περιμέναμε και οι άλλοι ποταμοί, όσων το ρεύμα κυλά αντίθετα με τα μελέμια, να παρουσιάζουν το ίδιο φαινόμενο [...]

II21. Η δεύτερη θεωρία¹⁶ δεν έχει βέβαια τη λογικοφάνεια της προηγούμενης, εντυπωσιάζει όμως περισσότερο στο άκουσμά της· αυτή λέει ότι ο Νείλος μάς μπερδεύει μ' αυτό το φαινόμενο, επειδή τα νερά του έρχονται από τον Ωκεανό, και ο Ωκεανός περιβρέχει ολόκληρη τη γη.

II22. Η τρίτη τώρα θεωρία, ενώ είναι πολύ πιο αληθοφανής, απομακρύνεται περισσότερο από την αλήθεια¹⁷. Γιατί κι αυτή δε λέει τίποτα, όταν ισχυρίζεται ότι ο Νείλος φουσκώνει από το χιόνι που λιώνει – ποιος; ο Νείλος, που κυλά από τη Λιβύη διασχίζοντας τη χώρα των Αιθιοπών και βγαίνει στην Αίγυπτο! Λοιπόν, από πού κι ως πού το ρεύμα του προέρχεται από χιόνι, εφόσον κυλά από τα πιο θερμά μέρη σε μέρη που γενικά είναι πιο ψυχρά; [...]

---

¹¹ **κοχύλια:** η παρατηρητικότητα του ιστορικού είναι εξαιρετική και οι εκτιμήσεις του ακριβείς.

¹² **μαύρο:** οι Αιγύπτιοι ονόμαζαν τη χώρα τους Κεμτ ή Κέμ (: «Μαύρη»).

¹³ **θερινό ηλιοστάσιο:** οι πλημμύρες δεν άρχιζαν παντού την ίδια εποχή, αλλά ξεκινώντας από τα νότια περίπου τον Απρίλιο, άρχιζαν στην περιοχή της Μέμφιδας (κοντά στο σημερινό Κάιρο) περίπου στο τέλος Ιουνίου. Σωστά λοιπόν ο Ηρόδοτος αναφέρει το θερινό ηλιοστάσιο (22 Ιουνίου).

¹⁴ **το αντίθετο φαινόμενο:** οι πλημμύρες το καλοκαίρι, τις οποίες ο Ηρόδοτος δεν μπορεί να εξηγήσει, οφείλονται στις έντονες τροπικές βροχές στη λεκάνη του Άνω Νείλου, την Αιθιοπία και στο οροπέδιο της Α. Αφρικής. Μόλις οι βροχές σταματήσουν, κατεβαίνει σταδιακά και η στάθμη του ποταμού. Σωστά αναφέρει τη διάρκεια των πλημμύρων.

¹⁵ **μελτέμια:** η θεωρία αποδίδεται στον Θαλή τον Μιλήσιο (έναν από τους «επτά σοφούς», βλ. ενότητα 2, σ. 75, 1ος τόμος). Τα μελτέμια (στο πρωτότυπο *έτήσιαι*) φυσούν το καλοκαίρι από τα ΒΔ.

¹⁶ **η δεύτερη θεωρία:** τη διατύπωσε μάλλον ο Εκαταίος.

¹⁷ **απομακρύνεται... αλήθεια:** αντίθετα αυτή η θεωρία βρίσκεται πιο κοντά στην αλήθεια. Τη γνώμη αυτή είχε διατυπώσει ο φιλόσοφος Αναξαγόρας. Ο Ηρόδοτος δεν γνώριζε για τα χιόνια των βουνών της κεντροανατολικής Αφρικής.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες πληροφορίες αποκομίζου-με για τη μέθοδο του ιστορικού από την ενότητα;
2. Να μελετήσετε ένα από τα θέματα: α) Οι πλημμύρες του Νείλου: ποιες θεωρίες διατυπώθηκαν και ποια είναι στην πραγματικότητα η αιτία των πλημμύρων. Να απαντήσετε και με όσα μάθατε στο μάθημα της Γεωγραφίας. β) Το ηλιοστάσιο: τι είναι, ποιες παραδόσεις και έθιμα συνδέονται με το θερινό ηλιοστάσιο (π.χ. οι φωτιές του Άι – Γιάννη). Θα αντλήσετε πληροφορίες από το διαδίκτυο.
3. Τα θέματα που αναπτύσσει στην ενότητα αυτή ο Ηρόδοτος τα συζήτησε με τους ιερείς της Αιγύπτου, ενώ άλλα θέματα (π.χ. για τις πλημμύρες του Νείλου) τα γνωρίζει και από τους λογογράφους, π.χ. από τον Εκαταίο. Σήμερα, ποιες επιστήμες έχουν αντικείμενο τους τα θέματα αυτά; Συγκεντρώστε πληροφορίες και συζητήστε την εξέλιξη της επιστήμης.

Παράλληλο κείμενο

Ιλιάδα (Σ 478 – 483, 607 – 608)

Η ασπίδα του Αχιλλέα: ο Ωκεανός

Και πρώτα δυνατό, θεόρατο βάζει μπροστά
σκουτάρι* (478)
δουλεύοντάς το ολούθε στέριωσε τριπλό λαμπρό
στεφάνι
[...] λογής λογής πλουμίδα εχάραξε με τη σοφή του
τέχνη.
Βάζει τη γης, βάζει τη θάλασσα, βάζει τα ουράνια
απάνω

[...] Κι ακόμα βάζει το περίτρανο του Ωκεανού
ποτάμι (607)
στον σκουταριού του στέριου ολόγυρα το πιο ακρινό
στεφάνι.

Μετάφραση: Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής

* *σκουτάρι*: η ασπίδα.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Ποια σχέση έχει η αντίληψη για τον ωκεανό, όπως διατυπώνεται στην *Ιλιάδα* («Παράλληλο κείμενο»), με τη θεωρία που απορρίπτει ο Ηρόδοτος για τις πλημμύρες του Νείλου; (βλ. χάρτη σ. 134).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να καταγράψετε τα θέματα που πραγματεύεται ο Ηρόδοτος στην ενότητα αυτή και να αναπτύξετε σε μία παράγραφο όποιο σας αρέσει περισσότερο.

Θεματικά κέντρα

- «Περίεργα» έθιμα και συνήθειες
- Τα ιερά ζώα
- Ιερείς
- Ο κροκόδειλος
- Άλλα αξιοπρόσεκτα
- Οι θεοί
- Η μέθοδος

Οι Αιγύπτιοι: διαφορετικοί απ' όλους τους λαούς

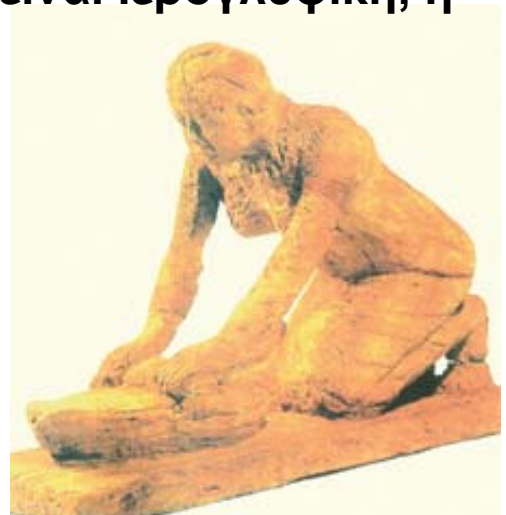
ΙΙ35. Τώρα, θα δώσω μεγάλη έκταση στην περιγραφή της Αιγύπτου, επειδή η φύση της παρουσιάζει τα περισσότερα αξιοθέατα κι έχει να δείξει ανθρώπινα δημιουργήματα ανώτερα από κάθε περιγραφή – καμιά άλλη χώρα δεν μπορεί να συγκριθεί μ' αυτή· γι' αυτό θα κάνω περισσότερο λόγο γι' αυτή. Οι Αιγύπτιοι, όπως η ατμόσφαιρα τους¹⁹ είναι κάτι το μοναδικό και ο ποταμός τους παρουσιάζει διαφορετικά φαινόμενα απ' ό,τι οι άλλοι ποταμοί, καθιέρωσαν σ' όλα τα πάντα συνήθειες και νόμους αντίθετους απ' των άλλων λαών για παράδειγμα, στη χώρα τους οι γυναίκες είναι που πηγαίνουν στην αγορά και κάνουν το λιανεμπόριο²⁰, ενώ οι άντρες κάθονται στο σπίτι και υφαίνουν κι ενώ οι άλλοι υφαίνουν σπρώχνοντας το υφάδι προς τα πάνω, οι Αιγύπτιοι προς τα κάτω²¹. [...]

Ἔρχομαι δὲ περὶ Αἰγύπτου μηκυνέων τὸν λόγον, ὅτι πλεῖστα θωμάσια ἔχει... Αἰγύπτιοι... τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι ἔστησαντο ἥθεά τε καὶ νόμους.

Άλλες ιδιορρυθμίες των Αιγυπτίων

Π36. Παντού αλλού οι ιερείς των θεών αφήνουν τα μαλλιά τους μακριά, όμως στην Αίγυπτο κουρεύονται. Οι άλλοι λαοί έχουν έθιμο, μόλις πέσει πένθος²², να κουρεύουν το κεφάλι τους αυτοί που ο πόνος τους είναι μεγαλύτερος, οι Αιγύπτιοι όμως, όταν ο θάνατος χτυπάει δικούς τους, αφήνουν τις τρίχες και της κεφαλής και της γενειάδας τους να μεγαλώσουν, ενώ πριν ήταν ξυρισμένοι. [...] Οι άλλοι τρέφονται με σιτάρι και κριθάρι, ενώ οι Αιγύπτιοι νιώθουν την πιο μεγάλη περιφρόνηση για όποιον ζει μ' αυτά, αλλά κάνουν τα ψωμιά τους απ' το δημητριακό που το λεν ολύρα, κι ορισμένοι το λένε ζειά²³. Ζυμώνουν το ζυμάρι με τα πόδια²⁴, ενώ τον πηλό με τα χέρια. [...] Οι Έλληνες γράφουν τα γράμματα και κάνουν λογαριασμούς με χαλίκια φέροντας το χέρι απ' τ' αριστερά προς τα δεξιά, οι Αιγύπτιοι όμως απ' τα δεξιά προς τ' αριστερά. Και κάνοντας αυτό λένε πως οι ίδιοι τους γράφουν από τη μεριά του δεξιού χεριού, ενώ οι Έλληνες, του αριστερού κι έχουν δύο είδη γραφής²⁵, η μια είναι ιερογλυφική, η άλλη η δημοτική.

Γονατιστό άγαλμα γυναίκας
που ζυμώνει, από τη Σακκάρα,
2465-2325 π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

---

¹⁸ **Θωμάσια – νόμοι:** ήθη, έθιμα, τρόπος ζωής, λατρεία, ιερά ζώα, ιατρική, ταρίχευση αποτελούν το περιεχόμενο

των κεφ. 35 – 98, που θεωρούνται το πολυτιμότερο μέρος του **II** βιβλίου.

¹⁹ **η ατμόσφαιρα τους:** εννοεί τις κλιματολογικές συνθήκες· τη θεωρία για την επίδραση τους στον άνθρωπο ανέπτυξε ο Ιπποκράτης (ο γνωστός θεμελιωτής της ιατρικής επιστήμης, περ. 460 – 356 π.Χ.).

²⁰ **οι γυναίκες ... κάνουν το λιανεμπόριο:** αυτά δεν αποτελούσαν κανόνα, αλλά φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος γενικεύει ό,τι τον εντυπωσίασε από τις αιγυπτιακές συνήθειες.

²¹ **προς τα κάτω:** οι αργαλειοί τους (όπως και των αρχαίων Ελλήνων) ήταν όρθιοι. Οι Αιγύπτιοι ύφαιναν και με τους δύο τρόπους.

²² **πένθος:** συνήθως οι Έλληνες έκοβαν τα μαλλιά τους, άλλοτε όμως άφηναν τα γένια και τα μαλλιά τους σε ένδειξη πένθους. Γνωρίζετε παρόμοια έθιμα για το πένθος σήμερα;

²³ **ολύρα – ζεια:** οι ονομασίες αυτές και στο πρωτότυπο, πιθανόν ήταν σίκαλη ή αραβόσιτος, δεν είναι όμως βέβαιο ότι ταυτίζονται. Ψωμί από ζεια έτρωγαν οι κατώτερες τάξεις.

²⁴ **με τα πόδια:** η πληροφορία είναι επιβεβαιωμένη από τα μνημεία, ζύμωναν όμως και με τα χέρια (βλ. εικόνα σ. 29).

²⁵ **δυσ είδη γραφής:** τα είδη ήταν τρία, αλλά ο Ηρόδοτος παραλείπει την ιερατική, ταυτίζοντάς την με την ιερογλυφική. Η ιερατική σε σχέση με την ιερογλυφική ήταν απλοποιημένη γραφή. Η ιερογλυφική ήταν η πρώτη γραφή και των Κρητών της μινωικής εποχής, όπως γνωρίζουμε από το δίσκο της Φαιστού.

Ιερογλυφικά.

Άγαλμα του βασιλικού γραφέα
Ραχοτέπ, 2465-2350 π.Χ.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Οι ιερείς

II37. Καθώς είναι θρήσκοι πολύ περισσότερο από πάθε άλλο λαό, κρατούν τα εξής έθιμα· πίνουν από χάλκινα²⁶ ποτήρια, που τα πλένουν με σφουγγάρι κάθε μέρα, όλοι ανεξαιρέτως. Φορούν ρούχα λινά, πάντα φρεσκοπλυμένα²⁷· κάτι στο οποίο δίνουν εντελώς ιδιαίτερη σημασία. [...] Οι ιερείς φορούν ένα και μοναδικό ρούχο λινό και υποδήματα από πάπυρο²⁸· κι απαγορεύεται να πάρουν άλλο ρούχο ή άλλα υποδήματα· και λούζονται με κρύο νερό δυο φορές τη μέρα και άλλες δυο φορές κάθε νύχτα.

Οι θεοί

II42. Λοιπόν, όλοι Αιγύπτιοι έχουν στον τόπο τους λατρευτικό κέντρο του Διός²⁹ των Θηβών ή ανήκουν στο νομό των Θηβών, όλοι αυτοί δεν αγγίζουν τα αρνιά και θυσιάζουν κατσίκια. Γιατί δε δείχνουν όλοι οι

Αιγύπτιοι τον ίδιο σεβασμό για όλους τους θεούς, εκτός από την Ίσιδα και τον Όσιρη³⁰ (ο Όσιρης, λένε, είναι ο Διόνυσος) [...]

II50. Εξάλλου όλες σχεδόν οι ονομασίες³¹ των θεών έχουν έρθει στην Ελλάδα από την Αίγυπτο [...] Γιατί, αν εξαιρέσουμε τον Ποσειδώνα και τους Διοσκύρους (όπως είπα και παραπάνω) και την Ήρα και την Εστία και τη Θέμιδα και τις Χάριτες και τις Νηρηίδες, τις ονομασίες των άλλων θεών τις είχαν ανέκαθεν οι Αιγύπτιοι στη χώρα τους.

Τα ιερά ζώα

II65. Οι Αιγύπτιοι λοιπόν τελούν με υπερβολική ευλάβεια και τα άλλα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ιδιαίτερα τα εξής: παρότι η Αίγυπτος συνορεύει με τη Λιβύη³², δεν έχει και πολλά ζώα. Κι όσα έχει η χώρα τους, όλα τα θεωρούν ιερά³³, κι άλλα είναι κατοικίδια, άλλα όμως όχι [...]. Κι αν κάποιος σκοτώσει ένα απ' αυτά τα ζώα, αν το έκανε εκ προθέσεως, η τιμωρία είναι θάνατος, κι αν εξ αμελείας, πληρώνει το πρόστιμο που θα ορίσουν οι ιερείς: όποιος όμως σκοτώσει ίβιδα³⁴ ή γεράκι, είτε εκ προθέσεως είτε εξ αμελείας, αδιάφορο, τον σκοτώνουν οπωσδήποτε.

---

²⁶ **χάλκινα:** όχι βέβαια οι πλούσιοι· γι' αυτούς υπήρχαν χρυσά, ασημένια, γυάλινα.

²⁷ **φρεσκοπλυμένα:** η καθαριότητα είχε για τους Αιγυπτίους μεγάλη σημασία, για λόγους υγιεινής και για θρησκευτικούς λόγους· στην ιερογλυφική γραφή το σύμβολο του ιερέα ήταν ένας άνθρωπος που πλένεται.

²⁸ **από πάπυρο:** φυτό που ευδοκίμοιούσε στην Αίγυπτο και έδινε υλικό για πολλές χρήσεις.

²⁹ **του Διός:** είναι ο Άμμων (που οι Έλληνες ταύτιζαν με τον Δία), ο μεγαλύτερος θεός της Αιγύπτου. Ταυτίστηκε με τον ήλιο (ως Άμμων – Ρα) και ο κριός ήταν το ιερό του ζώο.

³⁰ **Όσιρης – Ίσις:** η λατρεία τους ήταν πολύ διαδεδομένη· οι γιορτές του Όσιρη έμοιαζαν με τα Ανθεστήρια του Διονύσου. Οι Έλληνες τον ταύτιζαν και με τον Δία, τον Έρωτα, τον Άδη κ.α. Η Ίσιδα, αδελφή και σύζυγος του Όσιρη, ταυτιζόταν συνήθως με τη Δήμητρα.

³¹ **ονομασίες:** βλ. σχόλιο 2, σ. 78. Οι Αιγύπτιοι δεν είχαν θεό αντίστοιχο με τον Ποσειδώνα ούτε και γενικά θεότητες της θάλασσας. Τι νομίζετε ότι δείχνει αυτό;

³² **Λιβύη:** ο Ηρόδοτος πίστευε ότι η Λιβύη είχε πολλά θηρία, γι' αυτό την ονομάζει «θηριώδη», αντιδιαστέλλοντάς την από την Αφρική, που επίσης ονομάζεται Λιβύη.

³³ **όλα τα θεωρούν ιερά:** στην πραγματικότητα δεν τα θεωρούσαν όλα τα ζώα ιερά, ούτε και ήταν τα ίδια ζώα ιερά σε όλες τις περιοχές, όπως εξάλλου φαίνεται και από άλλα σημεία της *Ίστορίας*.

³⁴ **ίβιδα:** πελαργός της Αιγύπτου.

Η γάτα λατρευόταν ιδιαίτερα στην Αίγυπτο. Η θεά Βούβαστη (Βαστ), πολιούχος της ομώνυμης πόλης (σημ. Tell - Basta), παριστανόταν συνήθως με πρόσωπο γάτας. Στο αγαλματίδιο η θεά – γάτα φοράει περιδέрайο με σκαραβαίο.

Ο κροκόδειλος και ο τροχίλος

II68. Και να τώρα οι κροκόδειλοι³⁵ και οι ιδιομορφίες τους· τους τέσσερις μήνες της βαρυχειμωνιάς δεν τρώει τίποτα, κι ενώ είναι τετράποδο, ζει και στη στεριά και στις λίμνες· γεννά αυγά και τα κλωσά στη στεριά· το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας το περνά στη στεριά, αλλά όλη τη νύχτα στον ποταμό· γιατί τα νερά του είναι πιο ζεστά κι απ’ το αεράκι της νύχτας κι από το αγιάζι της. Κι απ’ όλα τα θνητά πλάσματα που μας είναι γνωστά, αυτός από ελάχιστος γίνεται πελώριος· δηλαδή, τα αυγά που γεννά δεν είναι μεγαλύτερα από της χήνας, και το μέγεθος του νεοσσού του είναι ανάλογο με του αυγού, καθώς όμως μεγαλώνει, φτάνει και τις δεκαεφτά πήχες, και ακόμα περισσότερες. Κι έχει μάτια χοίρου και δόντια μεγάλα και χαυλιόδοντες³⁶ (ανάλογους με το μέγεθος του σώματός του), αλλά είναι το μόνο ζώο που η φύση δεν του έδωσε γλώσσα. Κι ούτε κουνιέται το κάτω σαγόνι του, αλλά και σε τούτο παρουσιάζεται, μόνο αυτός απ’ όλα τα ζώα, να φέρνει το απάνω σαγόνι του προς το κάτω. Κι έχει δυνατά νύχια και, στη ράχη του, δέρμα λεπιδωτό που δε σχίζεται με τίποτα. Μεσ στο νερό είναι τυφλός, αλλά έξω, στον αέρα, η όραση του είναι οξύτατη. Κι έτσι που ζει μεσ στο νερό, το εσωτερικό του στόματος του είναι γεμάτο βδέλλες. Λοιπόν, τ’ άλλα πετεινά και τα ζώα τον σκιάζονται, αλλά ο τροχίλος³⁷ τα ‘χει καλά μαζί του, μια και του προσφέρει υπηρεσία· δηλαδή, όταν ο κροκόδειλος βγαίνει απ’ το νερό στη στεριά και κατόπι ξαπλώνει με το στόμα ανοιχτό (και γενικά συνηθίζει να το κρατά ανοιχτό προς το μέρος του ζέφυρου), τότε ο τροχίλος τρυπώνει στο στόμα του και χάφτει τις βδέλλες. Κι αυτός – αφού γλιτώνει απ’ την ενόχληση – νιώθει όμορφα και δεν πειράζει καθόλου τον τροχίλο.

Άλλες επινοήσεις. Ιατρικές ειδικότητες

II84. Και την ιατρική τέχνη την έχουν μοιραστεί μεταξύ τους με τον εξής τρόπο· ο κάθε γιατρός είναι μονάχα για μια αρρώστια³⁸, κι όχι για περισσότερες. Κι όπου ρίξεις το βλέμμα σου, πλήθος οι γιατροί· γιατί άλλοι ασκούν την ιατρική για την αρρώστια των ματιών, άλλοι για της κεφαλής, άλλοι των δοντιών, άλλοι για της κοιλιάς, κι άλλοι για τις αρρώστιες που ο άρρωστος δεν ξέρει πού πάσχει³⁹.

μιῆς νοῦσου ἕκαστος ἰητρός ἐστὶ καὶ οὐ πλεόνων... οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν ἰητροὶ κατεστῆασι, οἱ δὲ κεφαλῆς, οἱ δὲ ὀδόντων... οἱ δὲ τῶν ἀφανέων νοῦσων.

Η ταρίχευση

II86. Και υπάρχουν ειδικοί γι' αυτό τον σκοπό και ζουν απ' αυτή την τέχνη⁴⁰. Αυτοί, όταν τους φέρουν τον νεκρό, δείχνουν σ' εκείνους που τον φέρνουν ξύλινα ομοιώματα των νεκρών, με ζωγραφισμένη τη μορφή τους, και λένε ότι η πιο καλοδουλεμένη μούμια είναι εκείνου που νομίζω ότι είναι ασέβεια ν' αναφέρω τ' όνομά του⁴¹ σε μια τέτοια περίπτωση· κατόπι δείχνουν τη δεύτερη, που είναι κατώτερη από την πρώτη και φθηνότερη· και την τρίτη, που είναι η πιο φτηνή απ' όλες· και [...] ρωτούν τους άλλους με ποιον από τους παραπάνω τρόπους θέλουν να γίνει η μούμια του νεκρού τους.

Διευκρινίσεις του ιστορικού

II99. Ως αυτό εδώ το σημείο⁴² μίλησα στηριγμένος σε όσα είδα με τα μάτια μου και σ' ό,τι μου πρόσφερε η κρίση και η έρευνά μου· αλλά από δω και κάτω θα παραθέσω τα λεγόμενα των Αιγυπτίων, έτσι όπως τα άκουα· βέβαια σ' αυτά πού και πού θα προσθέτω και κάτι απ' ό,τι είδα με τα μάτια μου.

Μέχρι μὲν τούτου ὄψις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἐρεῶν κατὰ [τὰ] ἤκουον· προσέσται δὲ τὶ αὐτοῖσι καὶ τῆς ἐμῆς ὄψιος.

---

³⁵ **οι κροκόδειλοι:** η περιγραφή του Ηροδότου είναι πολύ εκτεταμένη – γιατί το εξωτικό ζώο παρουσίαζε εξαιρετικό ενδιαφέρον για τους Έλληνες – και σε γενικές γραμμές ακριβής. Υπάρχουν όμως και ανακρίβειες. Μπορείτε να διορθώσετε τα σημεία αυτά;

³⁶ **χαυλιόδοντες:** μακριά δόντια που εξέχουν από το στόμα.

³⁷ **τροχίλος:** ίσως να είναι ο τρυποκάρυδος. Οι Αιγύπτιοι και σήμερα το ονομάζουν «πουλί του κροκοδείλου».

³⁸ **κάθε γιατρός...για μια αρρώστια:** οι πρόοδοι των Αιγυπτίων στην ιατρική είναι αναμφισβήτητες, επιβεβαιώνονται από ένα πλήθος ιατρικών παπύρων που βρέθηκαν, από αρχαίους συγγραφείς κτλ. Είχαν μάλιστα κάνει αξιοσημείωτη πρόοδο στη χειρουργική. Βέβαια η ταρίχευση των νεκρών συνέβαλε στην πρόοδο αυτή.

³⁹ **δεν ξέρει που πάσχει:** η ειδικότητα αυτή θα ήταν ανάλογη με του παθολόγου σήμερα.

⁴⁰ **τέχνη**: εννοεί την ταρίχευση· ο Ηρόδοτος περιγράφει λεπτομερώς και με ακρίβεια πώς γινόταν η ταρίχευση. Η διατήρηση του σώματος ήταν για τους Αιγυπτίους αναγκαία, γιατί μόνο έτσι ζούσε και η ψυχή.

⁴¹ **τ' όνομά του**: εννοεί τον Όσιρη. Με αυτόν ταυτίζονταν οι νεκροί που τους έκαναν την πιο ακριβή ταρίχευση.

⁴² **το σημείο**: ως το κεφάλαιο 98 ο Ηρόδοτος μιλάει για τη χώρα και τους ανθρώπους της. Από το κεφ. 99 αρχίζει το δεύτερο μέρος του «αιγυπτίου λόγου», η ιστορία της χώρας, παραθέτουμε όμως εδώ ένα τμήμα από το κεφάλαιο για να δούμε τη μέθοδο του ιστορικού.

Ξύλινο ομοίωμα πλοίου με το πλήρωμα του, μήκους 1,35 μ. (1994 -1782 π.Χ.). Παραπέμπει στο ιερό προσκύνημα του νεκρού στην Άβυδο, τόπο ταφής και λατρείας του Όσιρη. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδιομορφίες των Αιγυπτίων σημειώνει ο Ηρόδοτος στα κεφάλαια 35 – 36 και πώς τις εξηγεί;
2. Ποια χαρακτηριστικά του κροκόδειλου αποδίδει σωστά ο Ηρόδοτος; Βρείτε πληροφορίες για τον κροκόδειλο από άλλα μαθήματα σας ή από το διαδίκτυο.

3. Ποιες πληροφορίες παίρνουμε από το κεφάλαιο 99 για τη μέθοδο και τις πηγές του Ηροδότου; Στην απάντησή σας να χρησιμοποιήσετε και όρους από το πρωτότυπο.
4. Να ζωγραφίσετε ό,τι από την ενότητα σας άρεσε ή σας έκανε εντύπωση.
5. Να επιλέξετε ένα έθιμο ή αντίληψη που επιβιώνει ως σήμερα, έστω και σε, λίγο ή πολύ, διαφορετική μορφή, και να συζητήσετε πώς μπορεί να εξηγηθεί η επιβίωση αυτή.

Παράλληλο κείμενο

Σοφοκλέους, *Οιδίπους επί Κολωνῶ*, στ. 337 – 345 (ο Οιδίποδας για τους γιους του)

«Ω εκείνοι σε όλα
επήραν Αιγυπτιακές συνήθειες
στο φυσικό και στη ζωή τον τρόπο.
Εκεί οι αρσενικοί στα σπίτια μένουν
στον αργαλειό να υφαίνουν,
ενώ οι γυναίκες
απέξω πάντα φέρνουνε στο σπίτι
όσα χρειάζονται.
Κι έτσι, παιδιά μου,
ενώ θε νάταν φυσικό ετούτοι
να κοπιάζουν για όλα
κάθονται στο σπίτι
σαν τ' άβγαλτα κορίτσια
και για δαύτους
εσείς οι δυο τραβάτε τα δικά μου
του άμοιρου βάσανα.»

Μετάφραση: Κ. Θρακιώτης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να συγκρίνετε την άποψη που εκφράζει ο Οιδίποδας για τα αιγυπτιακά έθιμα με την άποψη του Ηροδότου στο κεφ. 35. Ποια συμπεράσματα εξάγονται, κατά τη γνώμη σας, από τη σύγκριση αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να διαγράψετε το λάθος σε κάθε πρόταση, σύμφωνα με όσα αφηγείται ο Ηρόδοτος:

Στην Αίγυπτο (οι γυναίκες / οι άντρες) μένουν στο σπίτι.

Οι Αιγύπτιοι ζυμώνουν (με τα χέρια / με τα πόδια).

Οι ιερείς (φρόντιζαν πολύ / αδιαφορούσαν) για την καθαριότητα τους.

Στην Αίγυπτο (λάτρευαν / δεν είχαν) θεότητες της θάλασσας.

Στην Αίγυπτο λάτρευαν ιδιαίτερα (τα ζώα / τα δέντρα).

Ο τροχίλος φρόντιζε για την καθαριότητα (του στόματος / των ματιών) του κροκόδειλου.

Οι ιατρικές ειδικότητες ήταν (άγνωστες / γνωστές) στην Αίγυπτο.

Θεματικά κέντρα

- Η πυραμίδα του Χέοπα και ο δρόμος
- Ο λαβύρινθος

Η βασιλεία του Χέοπα και η κατασκευή των μεγάλων έργων

II124. Έλεγαν λοιπόν οι ιερείς ότι η Αίγυπτος, μέχρι και τη βασιλεία του Ραμψινίτου⁴³, ήταν υπόδειγμα καλής διοίκησης και ότι ευημερούσε εξαιρετικά η Αίγυπτος· όμως, όταν ύστερ' απ' αυτόν βασιλιάς της έγινε ο Χέοπας⁴⁴, την έσυρε σε απερίγραπτη αθλιότητα· γιατί, αφού κλειδαμπάρωσε όλα τα λατρευτικά κέντρα, πρώτα – πρώτα τους απαγόρευσε να κάνουν θυσίες και κατόπιν έβαλε να μοχθούν όλοι οι Αιγύπτιοι στη δούλεψή του. Και, πως άλλους τους αγγάρεψε να μεταφέρουν σέρνοντας πέτρες από τα λατομεία⁴⁵ του βουνού της Αραβίας ως τον Νείλο· κι αφού οι πέτρες αυτές με πλοία περνούσαν τον ποταμό, έβαλε άλλους να πάρουν τη θέση των προηγουμένων και να τις μεταφέρουν σέρνοντας προς το βουνό που λέγεται Λιβυκό. Και δούλευαν ασταμάτητα συνεργεία εκατό περίπου χιλιάδων ανθρώπων, το καθένα τους ένα τρίμηνο. Και πέρασαν δέκα χρόνια που υπέφερε σκληρά ο λαός για να κατασκευαστεί ο δρόμος⁴⁶ πάνω στον οποίο έσερναν τις πέτρες· ο δρόμος αυτός που κατασκεύασαν είναι, κατά τη γνώμη μου, έργο όχι και πολύ κατώτερο απ' την πυραμίδα⁴⁷ (γιατί το μήκος του είναι πέντε στάδιοι⁴⁸, το πλάτος του δέκα οργιές και το

ύψος του, στο πιο ψηλό του σημείο, οχτώ οργιές*· και χτίστηκε από πελεκητή πέτρα και με ανάγλυφες παραστάσεις)· γι' αυτό τον δρόμο λοιπόν χρειάστηκαν τα δέκα χρόνια και για τις υπόγειες οικοδομές που χτίστηκαν πάνω στο λόφο, στον οποίο υψώνονται οι πυραμίδες· αυτές έβαλε να τις χτίσουν για τάφο του, σε νησί που σχηματίστηκε από διώρυγα⁴⁹ που την έφερε από τον Νείλο. Και χρειάστηκαν είκοσι χρόνια για να χτιστεί η πυραμίδα η ίδια, που, καθώς αποτελεί τετράγωνο, η κάθε πλευρά της είναι οχτώ πλέθρα*, το ίδιο και το ύψος της· κι είναι από πέτρες πελεκητές, με θαυμαστό τρόπο συνταιριασμένες. Καμιά από τις πέτρες αυτές δεν έχει μάκρος μικρότερο από τριάντα πόδια*.

Σφίγγα στη Μέμφιδα

Το θέμα της Σφίγγας, ανατολικής ή αιγυπτιακής προέλευσης, ήταν δια-δεδομένο σε όλο τον αρχαίο κόσμο. Ο Ηρόδοτος (**II** 175) σημειώνει ότι η αιγυπτιακή Σφίγγα είχε κεφάλι ανδρικό, ενώ η ελληνική γυναικείο.

---

⁴³ **Ραμψίνιτος**: φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος συγχέει στο πρόσωπό του ιστορικά και μυθικά στοιχεία. Αν πρόκειται για τον Ραμσή τον Γ΄ (1182 – 1152 π.Χ.), που έχτισε ναούς στη Μέμφιδα, τότε ο Ηρόδοτος σφάλλει στη χρονολόγηση των πυραμίδων, αφού θεωρεί διάδοχό του τον Χέοπα, ο οποίος όμως βασίλευσε από το 2613 π.Χ.

⁴⁴ **Χέοπας**: οι αρνητικές κρίσεις απηχούν πιθανόν μόνο την αντίδραση του λαού για την καταναγκαστική εργασία, αφού σύμφωνα με την έρευνα ενδιαφέρθηκε για θρησκευτικά ζητήματα.

⁴⁵ **Λατομεία**: βρίσκονταν στα ανατολικά του Καΐρου· από αυτά έπαιρναν πέτρες για τις πυραμίδες.

⁴⁶ **ο δρόμος**: και σήμερα διακρίνονται δύο δρόμοι, ένας που οδηγούσε στην πρώτη πυραμίδα και ένας στην τρίτη. Χρησίμευαν ως κεκλιμένο επίπεδο πάνω στο οποίο έσερναν τις πέτρες.

⁴⁷ **πυραμίδα**: στα αιγυπτιακά σημαίνει οικοδόμημα με επικλινείς πλευρές. Οι πυραμίδες που θα περιγραφούν – του Χέοπα, του Χεφρήνα και του Μυκερίνου (2613 – 2494 π.Χ.) – είναι οι ονομαζόμενες της Γκίζας.

⁴⁸ **πέντε στάδιοι...**: οι διαστάσεις του δρόμου θα ήταν περίπου

920μ. x 18.5μ. x 14.8 μ.

⁴⁹ **διώρυγα**: δεν είναι σωστό, αφού ο υπόγειος θάλαμος στο κέντρο της πυραμίδας βρισκόταν τουλάχιστον 12 μ. πάνω από την επιφάνεια του ποταμού. Ο Ηρόδοτος δεν θα μπήκε στο εσωτερικό της πυραμίδας.

Η πυραμίδα του Χέοπα

II125. Και η πυραμίδα αυτή χτίστηκε όπως κάνουν τα σκαλοπάτια, που ορισμένοι τα ονομάζουν ζωνάρια⁵⁰, άλλοι όμως αναβαθμίδες· κι αφού σε πρώτο στάδιο έκαναν έτσι τον σκελετό της, ανέβαζαν τις υπόλοιπες πέτρες με μηχανήματα που τα έκαναν από κοντά καδρόνια, υψώνοντάς τες από το έδαφος ως την πρώτη σειρά των αναβαθμών και, μόλις ανέβαινε η πέτρα στη σειρά αυτή, την έβαζαν σε άλλο μηχάνημα που στηριζόταν πάνω στην πρώτη σειρά, κι απ' αυτή την έσερναν για να την ανεβάσουν στη δεύτερη σειρά και την έβαζαν πάνω σ' άλλο μηχάνημα· γιατί, όσες σειρές σχημάτιζαν οι αναβαθμοί, άλλα τόσα μηχανήματα υπήρχαν ή το ίδιο και μοναδικό μηχάνημα, που δεν ήταν και τόσο βαρύ, το μετέφεραν από σειρά σε σειρά, μόλις ξεφόρτωναν απ' αυτό την πέτρα* εμείς ως αναφέρουμε και τον ένα και τον άλλο τρόπο, όπως ακριβώς τ' ακούσαμε. Λοιπόν, η σειρά που δουλεύτηκε στην εντέλεια πρώτη ήταν η πάνω – πάνω της πυραμίδας, υστέρτα δουλεύτηκαν στην εντέλεια η μια μετά την άλλη οι πιο κάτω απ' αυτή σειράς και τελευταία δουλεύτηκε στην εντέλεια αυτή που βρίσκεται πάνω στο έδαφος, και τα πιο χαμηλά μέρη. Κι έχουν καταγραφεί σε αιγυπτιακή γραφή πάνω στην πυραμίδα οι δαπάνες που έγιναν για τα καθαρτικά βότανα⁵¹, τα κρεμμύδια και τα σκόρδα για τους εργαζόμενους. Κι αν θυμάμαι καλά τα όσα μου έλεγε ο διερμηνέας διαβάζοντας την επιγραφή⁵², δαπανήθηκαν χίλια εξακόσια ασημένια τάλαντα⁵³. Λοιπόν, αν ο λογαριασμός αυτός είναι σωστός, πόσα άλλα είναι λογικό να έχουν δαπανηθεί και για το σίδερο των εργαλείων τους και για τα τρόφιμα και τα ρούχα των

εργαζομένων, με δεδομένο ότι η οικοδόμηση των έργων διήρκεσε όσο χρόνο ανέφερα⁵⁴, αλλά κι άλλα χρόνια, καθόλου λίγα, χρειάστηκαν, όπως πιστεύω, για να κόψουν τις πέτρες, να τις μεταφέρουν, και ν' ανοίξουν την υπόγεια διώρυγα.

Η πυραμίδα του Χέοπα.

Ο λαβύρινθος

II148. (...) (Ο λαβύρινθος) βρίσκεται λίγο πιο πάνω απ' τη λίμνη Μοίριδα, εκεί κατά την πόλη που είναι γνωστή με τ' όνομα Κροκοδειλούπολη⁵⁵, αυτόν εγώ τον είδα κι είναι ανώτερος από κάθε περιγραφή⁵⁶. Γιατί, αν βάζαμε όλα μαζί, τα τείχη και τα αξιοθέατα κτίσματα που έχει να παρουσιάσει η Ελλάδα, θα γινόταν φανερό ότι στοίχισαν λιγότερο σε μόχθο και έξοδα απ' ό,τι αυτός ο λαβύρινθος. Βέβαια, δε λέω, κι ο ναός στην Έφεσο⁵⁷ είναι αξιόλογος, όπως κι ο ναός στη Σάμο⁵⁸. Κι οι πυραμίδες επίσης ήταν εξαιρετικά εντυπωσιακές κι η καθεμιά τους άξιζε όσο πολλά μαζί μεγάλα μνημεία ελληνικά, αλλά ο λαβύρινθος ξεπερνά και τις πυραμίδες. Γιατί έχει δώδεκα αυλές σκεπαστές απ' άκρη σ' άκρη, που οι πύλες τους είναι αντικριστές, της καθεμιάς με την άλλη, έξι να βλέπουν κατά τον βορρά κι έξι κατά τον νότο, συνεχόμενες· κι εξωτερικά τις περιβάλλει όλες ο ίδιος τοίχος. Κι οι οικοδομές εκεί

---

⁵⁰ **ξωνάρια**: τέτοια εντύπωση θα έδιναν μάλλον οι αλλεπάλληλες βαθμίδες των πυραμίδων.

⁵¹ **βότανα**: τα χρησιμοποιούσαν συχνά για λόγους υγείας αλλά και στις ταριχεύσεις των φτωχών.

⁵² **επιγραφή**: ο Ηρόδοτος δεν μπορούσε να διαβάσει τις επιγραφές και δεν γνωρίζουμε πόσο αξιόπιστοι ήταν οι ξεναγοί του, άρα και η απόδοση του περιεχομένου της επιγραφής.

⁵³ **ασημένια τάλαντα**: το τάλαντο ήταν μέτρο βάρους (2,5 κιλά περίπου) και νομισματική μονάδα, η αξία της οποίας (και το βάρος) διέφερε από χώρα σε χώρα (ανάλογα και με το μέταλλο)· ένα ασημένιο τάλαντο ζύγιζε 36 – 37 κιλά.

⁵⁴ **όσο χρόνο ανέφερα**: εννοεί τα τριάντα χρόνια που ανέφερε στο κεφ. 124.

⁵⁵ **Κροκοδειλούπολη**: αργότερα Αρσινόη, ερείπιά της βρίσκονται σήμερα στο Ελ Φαγιούμ.

⁵⁶ **ανώτερος από κάθε περιγραφή**: ένα από τα «επτά θαύματα» του κόσμου· ο Ηρόδοτος ονόμασε το μνημείο λαβύρινθο από την ομοιότητά του με το ανάκτορο του Μίνωα. Η περιγραφή δεν είναι αρκετά σαφής. Ο λαβύρινθος χρησιμοποιήθηκε ως ταφικός ναός του φαραώ που είναι θαμμένος στη γειτονική πυραμίδα, ενώ ήταν και έδρα της διοίκησης, όπου κάθε νομός είχε δικές του αίθουσες.

⁵⁷ **ο ναός στην Έφεσο**: ο φημισμένος ναός της Αρτέμιδας, που χτιζόταν επί 120 χρόνια (550 – 430 π.Χ.). Ήταν τέσσερις φορές πιο μεγάλος από τον Παρθενώνα και πυρπολήθηκε από τον Ηρόστρατο, τη νύχτα που γεννήθηκε ο Αλέξανδρος (20 Ιουλίου 356 π.Χ.) με κίνητρο την απαθανάτισή του.

ο ναός στη Σάμο: εννοεί το Ηραίο· βλ. εικόνα σ. 112. είναι διώροφες· το κάτω πάτωμα υπόγειο, το άλλο υψώνεται πάνω στο προηγούμενο, κι έχουν συνολικά τρεις χιλιάδες αίθουσες, χίλιες πεντακόσιες στο κάθε πάτωμα. Λοιπόν, τις αίθουσες που βρίσκονταν στο ανώγι τις περιγράφουμε, αφού τις έχουμε δει με τα μάτια μας διασχίζοντας τις οικοδομές απ' τη μια άκρη ως την άλλη, κι αντικρίζοντάς τες, για τις υπόγειες όμως οι πληροφορίες μας προέρχονται απ' ό,τι μας έλεγαν γιατί οι Αιγύπτιοι επιστάτες με κανένα τρόπο δεν ήθελαν να μας τις δείξουν, λέγοντας ότι εκεί είναι οι τάφοι και των βασιλέων, των πρώτων κτητόρων αυτού του λαβυρίνθου, και των ιερών κροκοδείλων. Κι έτσι τα όσα λέμε για τις υπόγειες αίθουσες προέρχονται απ' ό,τι ακούσαμε απ' αυτούς, ενώ τα ανώγια, που ξεπερνούν σε μεγαλείο κάθε ανθρώπινο έργο, τα βλέπαμε με τα μάτια μας· γιατί και οι διάδρομοι από αίθουσα σε αίθουσα και τα τεθλασμένα περάσματα από αυλή σε αυλή, καθώς ήταν υπερβολικά πολύπλοκα, προκαλούσαν τον απερίγραπτο θαυμασμό μας, καθώς περνούσαμε από την κάθε αυλή στις αίθουσες κι από τις αίθουσες στις στοές κι από τις στοές σε άλλες αίθουσες κι απ' αυτές τις αίθουσες στις άλλες αυλές. Κι οι οροφές όλων των χώρων αυτού του οικοδομήματος ήταν από την ίδια πέτρα με τους τοίχους, ενώ αυτοί οι τοίχοι ήταν γεμάτοι με ανάγλυφες παραστάσεις κι η κάθε αυλή είχε γύρω γύρω κιονοστοιχία από λευκό μάρμαρο, περίτεχνα δουλεμένο.

Ἦσαν μὲν νυν καὶ αἱ πυραμίδες λόγου μέζονες καὶ πολλῶν ἐκάστη αὐτέων Ἑλληνικῶν ἔργων καὶ μεγάλων ἀνταξίη, ὁ δὲ δὴ λαβύρινθος καὶ τὰς πυραμίδας ὑπερβάλλει [...] αἱ τὲ γὰρ ἔξοδοι διὰ τῶν στεγέων καὶ οἱ εἰλιγμοὶ διὰ τῶν αὐλέων ἔοντες ποικιλώτατοι θῶμα μυρίον παρείχοντο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εντυπωσίασε περισσότερο τον Ηρόδοτο στα μνημεία της Αιγύπτου; Να ζωγραφίσετε ένα από αυτά.
2. Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε ο ιστορικός στην προσπάθειά του να εξερευνήσει και να περιγράψει με ακρίβεια τα μνημεία;
3. Ποιες πληροφορίες για την κοινωνία της Αιγύπτου αποκομίζουμε από την ενότητα;
4. Με βάση τις πληροφορίες της ενότητας να συγκεντρώσετε στοιχεία για την τεχνολογία των αρχαίων Αιγυπτίων και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ηρόδοτος εντυπωσιάστηκε από τα μνημεία της Αιγύπτου και περιγράφει .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Συνεχίστε δίνοντας τα βασικά σημεία της ενότητας σε μία παράγραφο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ «ΑΙΓΥΠΤΙΟ ΛΟΓΟ»

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα θέμα κατά ομάδα:
  - α) Διαβάζοντας το χάρτη της αρχαίας Αιγύπτου και το κείμενο του Ηροδότου, συζητήστε ποια ήταν η σημασία του Νείλου για τη χώρα.
  - β) Κάνοντας το ίδιο με χάρτες άλλων χωρών, για τις οποίες διδαχτήκατε στο μάθημα της ιστορίας ή της γεωγραφίας, να συζητήσετε για το ρόλο των μεγάλων ποταμών στην ανάπτυξη του πολιτισμού.
  - γ) Να συσχετίσετε τα ποτάμια ειδικότερα με την τέχνη. Ενδεικτικές διαθεματικές έννοιες που μπορούν να συζητηθούν: εξέλιξη, μεταβολή.
2. Στο μάθημα της πληροφορικής μπορείτε να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του BBC (History/ Egyptians), να διαβάσετε για την αρχαία Αίγυπτο και να στείλετε στους φίλους σας ευχές και μηνύματα με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε ιερογλυφική γραφή(!). Στην ίδια ιστοσελίδα μπορείτε να βρείτε και άλλα θέματα από τα οποία θα επιλέξετε ένα για να αναπτύξετε. Διεύθυνση: <http://www.bbc.co.uk/history/ancient/egyptians> (για τις κάρτες επιλέγετε έπειτα /hieroglyphic postcards).
3. Να διαβάσετε από τον Ηρόδοτο για τα έθιμα άλλων λαών (των Περσών **I** 131 – 138, των Βαβυλωνίων, **I** 196 – 198, των Μασσαγετών **I** 215 – 216), να τα συγκρίνετε με τα αιγυπτιακά και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

Η άσκηση προϋποθέτει να υπάρχει στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας πλήρης έκδοση του Ηροδότου σε μετάφραση.

Χάρτης 1 : χώρες όπου ταξίδεψε ο Ηρόδοτος (μπορείτε να τις εντοπίσετε με βάση την εισαγωγή του βιβλίου σας) - Αίγυπτος - Περσική αυτοκρατορία

Η μούσα Θάλεια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο τρίτο βιβλίο ο Ηρόδοτος συνεχίζει την εξιστόρηση της εκστρατείας του Καμβύση κατά της Αιγύπτου. Ο Πέρσης βασιλιάς, υποδουλώνει τη χώρα, αλλά αρχίζει να τρελαίνεται και εκτρέπεται σε πράξεις εγκληματικές και ιερόσυλες. Ενώ το τόξο της ζωής του Καμβύση ακολουθεί πια καθοδική πορεία, ανατέλλει το αστέρι ενός νέου ηγέτη, του Δαρείου. Η ιστορία και το έργο του θα απασχολήσουν τον Ηρόδοτο από το τρίτο ως το έβδομο βιβλίο και θα μας ταξιδέψει με την αφήγησή του σε χώρες μακρινές, σχεδόν μυθικές. Ας επιστρέψουμε όμως στον Καμβύση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7η

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ

ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΡΑΤΗ III 39 – 44

Θεματικά κέντρα

- Η εξουσία του Πολυκράτη
- Τα συμπεράσματα του Άμαση – η διάλυση της φιλίας
- Η συμβουλή του Άμαση και η εφαρμογή της
- Συμμαχία Πολυκράτη – Καμβύση

Ο Πολυκράτης τύραννος της Σάμου

III39. Τον καιρό που ο Καμβύσης έκανε την εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου, και οι Λακεδαιμόνιοι έκαναν εκστρατεία¹ εναντίον της Σάμου και του Πολυκράτη²,

του γιου του Αιάκη, που πήρε την εξουσία στη Σάμο με επαναστατικό κίνημα. Και στην αρχή διαίρεσε την πόλη σε τρία μέρη και τη μοιράστηκε με τ' αδέρφια του, τον Παντάγνωτο και τον Συλοσώντα, αργότερα όμως τον ένα τους τον σκότωσε, ενώ τον νεότερο, τον Συλοσώντα, τον εξόρισε κι έτσι εξουσίασε σ' όλη τη Σάμο· κι έχοντας φιλικούς δεσμούς με τον Άμαση³, τον βασιλιά της Αιγύπτου, συνομολόγησε συμμαχία μαζί του, στέλνοντάς του δώρα και δεχόμενος άλλα από εκείνον. Και να που μες σε λίγο καιρό η δύναμη του Πολυκράτη αυξήθηκε και τ' όνομά του έγινε ξακουστό σ' ολόκληρη την Ιωνία και στην υπόλοιπη Ελλάδα· γιατί όπου κατηύθυνε τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις, όλα του έρχονταν δεξιά. Κι είχε εκατό πεντηκοντόρους⁴ και χίλιους τοξότες. Ρήμαζε και λεηλατούσε όλο τον κόσμο, χωρίς να κάνει διάκριση για κανένα· γιατί, έλεγε, θα έκανε μεγαλύτερη χάρη στους φίλους του δίνοντας τους πίσω τα όσα τους άρπαξε, παρά αν δεν έπαιρνε τίποτε απ' αυτούς· λοιπόν είχε κυριέψει πολλά νησιά και πολλές πόλεις της στεριάς στη Μικρά Ασία. Και ανάμεσα τους και τους Λεσβίους, που έσπευσαν πανστρατιά να βοηθήσουν τους Μιλησίους, τους νίκησε σε ναυμαχία και τους αιχμαλώτισε, κι αυτοί ήταν που, αλυσοδεμένοι, έσκαψαν για χάρη του ολόκληρη την τάφρο που περιβάλλει τα τείχη της Σάμου.

Ο Άμασης συμβουλεύει τον Πολυκράτη

III40. Κι αυτή η μεγάλη εύνοια της τύχης στον Πολυκράτη δεν έμενε και τόσο άγνωστη στον Άμαση, αλλά παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την πρόοδό του. Και καθώς αυτή η εύνοια της τύχης συνεχώς εκδηλωνόταν πιο εντυπωσιακά, έγραψε πάνω σε

Ένας μόνο κίονας σώζεται από το Ηραίο της Σάμου, από τους μεγαλύτερους ναούς του ελληνικού κόσμου (105 μ. x 52 μ.), ένα από τα «πολυκράτεια έργα» που θαύμαζε ο Ηρόδοτος.

---

¹ **Εκστρατεία:** οι Λακεδαιμόνιοι ανταποκρίθηκαν σε αίτημα αντιπάλων του Πολυκράτη, βλ σ. 118, κεφ. 44.

² **Πολυκράτης:** καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια· η άνοδός του στην εξουσία ήταν αιματηρή και η διακυβέρνησή του (531 – 522 π.Χ.) τυραννική, αλλά έκανε τη Σάμο μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη. Θέλησε να ανακόψει τον περσικό επεκτατισμό με συμμαχίες, αλλά απέτυχε. Ο Ηρόδοτος επικρίνει την τυραννική διοίκησή του και αναφέρεται επαινετικά στα θαυμαστά για την εποχή του έργα με τα οποία κόσμησε τη Σάμο (το υδραγωγείο με τη σήραγγα, το ναό της Ήρας και το μόλο του λιμανιού).

³ **Άμασης:** βασιλιάς της Αιγύπτου (570 – 526 π.Χ.), τον οποίο ο Ηρόδοτος χαρακτηρίζει φιλέλληνα, καθώς έδωσε στους Έλληνες για μόνιμη εγκατάσταση την πόλη Ναύκρατη, στο Δέλτα του Νείλου. Δημιούργησε συμμαχία ναυτικών δυνάμεων, για να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, αλλά διαλύθηκε γρήγορα, καθώς η Φοινίκη κυριεύτηκε από τους Πέρσες και η Κύπρος προτίμησε την κυριαρχία τους.

⁴ **Πεντηκόντορος (η):** πολεμικό πλοίο με πενήντα κωπηλάτες· σταδιακά αντικαταστάθηκε από την τριήρη η οποία είχε τρεις σειρές κουπιά σε κάθε πλευρά και διακόσιους περίπου κωπηλάτες.

πάπυρο⁵ την εξής επιστολή και την έστειλε στη Σάμο: «Ο Άμασης λέει τ' ακόλουθα στον Πολυκράτη: Είναι χαρά να μαθαίνεις ότι ένας άντρας με τον οποίο συνδέεσαι με φιλία και συμμαχία έχει την εύνοια της τύχης· ωστόσο δε μου πολυαρέσουν οι μεγάλες σου επιτυχίες, καθότι ξέρω ότι ο θεός είναι φθονερός⁶. Και θα ήθελα να ήταν τρόπος να έρθουν έτσι τα πράγματα και σ' εμένα και σ' εκείνους για τους οποίους νοιάζομαι, ώστε σ' άλλες τους επιχειρήσεις να πετυχαίνουν, σ' άλλες όμως να σκοντάφτουν, κι έτσι να περάσω τη ζωή μου με εναλλαγή στ' αποτελέσματα των επιχειρήσεών μου, παρά σ' όλα να έχω επιτυχία. Γιατί ως τώρα, απ' ό,τι ξέρω κι έχω ακούσει, δεν υπήρξε κανένας απ' όσους είχαν πάντοτε επιτυχίες, που δεν κατέρρευσε συθέμελα στο τέλος. Εσύ λοιπόν, άκουσέ με και μπροστά στις επιτυχίες σου ενέργησε ως εξής· αφού καλοσκεφτείς και βρεις τι απ' όσα έχεις έχει τη μεγαλύτερη αξία και η απώλειά του θα προξενήσει στην ψυχή σου τον μεγαλύτερο καημό, αυτό πέταξέ το μακριά⁷, έτσι που πια να μη το ξαναδεί ανθρώπου μάτι. Κι αν και από κει και πέρα οι επιτυχίες και οι αποτυχίες σου δε σου έρχονται με εναλλαγή, βόλεψε την κατάσταση με τον τρόπο που σου υποδεικνύω».

έμοι δέ αί σαι μεγάλαι εύτυχίαι ούκ άρέσκουσι, έπισταμένω τὸ θεϊόν ὡς ἔστι φθονερόν [...] ούδένα γάρ κω λόγω οἶδα άκούσας ὅστις ἔς τέλος ού κακῶς έτελεύτησε πρόρριζος, εύτυχέων τὰ πάντα.

Η απώλεια του δαχτυλιδιού

III41. Διάβασε την επιστολή ο Πολυκράτης και κατανόησε ότι ο Άμασης τον νουθετούσε σωστά· έψαχνε λοιπόν ανάμεσα στους θησαυρούς του εκείνο

που, αν το έχανε, θα ένιωθε αβάσταχτη θλίψη στην ψυχή του, και ψάχνοντας να ποιο βρήκε· είχε δαχτυλίδι που το φορούσε, με σφραγιδόλιθο⁸ από πολύτιμη πέτρα, σμαράγδι, χρυσόδετο, έργο του Θεοδώρου⁹ από τη Σάμο, του γιου του Τηλεκλή. Λοιπόν, όταν κατέληξε στην απόφαση αυτό να πετάξει, έκανε τα εξής: επάνδρωσε μια πεντηκόντορο με το πλήρωμά της, επιβιβάστηκε σ' αυτή και κατόπιν διέταξε να ξανοιχτεί στο πέλαγος· κι όταν απομακρύνθηκε απ' το νησί, έβγαλε το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο και, μπροστά στα μάτια όλων όσοι βρίσκονταν στο ίδιο καράβι, το ρίχνει στο πέλαγος. Κι ύστερ' απ' αυτό που έκανε, γύριζε πίσω με το καράβι και φτάνοντας στ' ανάκτορό του παραδόθηκε στον πόνο του.

---

⁵ **πάπυρος**: βλ. σ. 90, σχόλιο 28.

⁶ **ο θεός είναι φθονερός**: δεν είναι η πρώτη φορά που συναντάμε αυτή την ιδέα για το θείο στον Ηρόδοτο. Ποιος τη διατύπωσε πρώτος στα κείμενα που διαβάσατε ως τώρα;

⁷ **πέταξέ το μακριά...**: το μοτίβο του χαμένου θησαυρού και της εύρεσής του είναι διαδεδομένο σε παραμύθια που συναντάμε σε πολλούς λαούς.

⁸ **σφραγιδόλιθος**: πολύτιμη πέτρα δαχτυλιδιού, πάνω στην οποία χάραζαν μια συμβολική παράσταση, χαρακτηριστική για τον κάτοχο του δαχτυλιδιού· γινόταν έτσι ένα είδος σφραγίδας του κατόχου του. (Βλ. εικόνα σ. 44).

⁹ **Θεόδωρος**: ονομαστός αρχιτέκτονας, γλύπτης και σφραγιδογλύφος (μεσά του 6ου αι.) Μαζί με τον ομότεχνο συμπατριώτη του Ροίκο κατασκεύασαν το περίφημο Ηραίο της Σάμου, το οποίο ξανάκτισε ο Πολυκράτης, αφού καταστράφηκε από άγνωστη αιτία (βλ. εικόνα, σ. 112).

Οι σφραγιδόλιθοι ήταν γνωστοί αιώνες πριν από τον Πολυκράτη και το δαχτυλίδι του. Στην εικόνα χρυσό δαχτυλίδι του 15ου αι. π.Χ. από την Τίρυνθα· δαίμονες (κατώτερες θεότητες) προσφέρουν σπονδές σε θεό.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Η «επιστροφή» του δαχτυλιδιού

III42. Δεν πέρασαν τέσσερις ή πέντε μέρες απ' αυτά, οπότε του συνέβη το εξής περιστατικό· κάποιος ψαράς έπιασε ένα ψάρι μεγάλο και φανταχτερό και σκέφτηκε ότι αξίζει να δοθεί δώρο στον Πολυκράτη· λοιπόν το πήρε και το πήγε στην πόρτα του παλατιού κι έλεγε ότι θέλει να παρουσιαστεί μπροστά στον Πολυκράτη· κι όταν του έκαναν την παραχώρηση, έλεγε δίνοντας το ψάρι: «Βασιλιά μου, εγώ το ψάρεψα αυτό εδώ, αλλά δεν έκρινα σωστό να το πάω στην αγορά, αν και δεν έχω άλλο από τα χέρια μου για να βγάζω το ψωμί μου, αλλά μου φάνηκε ότι σου αξίζει, σ' εσένα και στο αξίωμά σου· λοιπόν το έφερα και σου το δίνω». Κι ο άλλος ευχαριστήθηκε μ' αυτά τα λόγια κι αποκρίθηκε έτσι: «Η πράξη σου αυτή είναι υπέροχη και μου έκανες διπλή χάρη, από τη μια με τα λόγια κι απ' την άλλη με το δώρο σου. Και σε καλούμε στο δείπνο μας». Λοιπόν ο

ψαράς το θεώρησε μεγάλη του τιμή και τράβηξε για το σπίτι του, ενώ οι υπηρέτες ανοίγοντας το ψάρι βρίσκουν μες στην κοιλιά του το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο του Πολυκράτη. Και μόλις το είδαν και το πήραν στα χέρια τους, αμέσως το πήγαν καταχαρούμενοι στον Πολυκράτη και δίνοντάς του τον σφραγιδόλιθο του έλεγαν με ποιο τρόπο βρέθηκε. Κι αυτός, γιατί έκανε τη σκέψη ότι κάποιος θεός μπήκε στη μέση, γράφει σε πάπυρο τι είχε κάνει και τι του είχε συμβεί· τα έγραψε κι έστειλε την επιστολή στην Αίγυπτο.

Το τέλος της φιλίας Άμαση – Πολυκράτη

III43. Κι όταν ο Άμασης διάβασε την επιστολή, κατανόησε ότι είναι αδύνατο άνθρωπος ν' απομακρύνει από άλλον άνθρωπο το κακό¹⁰ που είναι να του έρθει κι ότι δεν είναι γραφτό του Πολυκράτη να έχει καλά στερνά – ένας άνθρωπος που όλα τα πάντα τού έρχονται δεξιά, που ακόμα κι ό,τι πέταξε το βρίσκει. Και στέλνοντας κήρυκα στη Σάμο είπε ότι ο φιλικός τους δεσμός διαλύεται. Κι ο λόγος που το έκανε αυτό ήταν ο εξής· σε περίπτωση που φοβερή και μεγάλη συμφορά χτυπήσει τον Πολυκράτη, να μη νιώσει πόνο¹¹ στην ψυχή του σαν φίλος του χτυπημένου.

Άμασις... έμαθε ότι έκκομισαι τε αδύνατον εἶη
ἀνθρώπῳ ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι
πρήγματος καὶ ὅτι οὐκ εὖ τελευτήσιν μέλλοι
Πολυκράτης εὐτυχέων τὰ πάντα.

---

¹⁰

είναι αδύνατο ... το κακό: ο Ηρόδοτος πιστεύει βέβαια στη μοίρα, η οποία όμως εκδηλώνεται μόνο μέσα από τις πράξεις των ανθρώπων, τα λάθη και τις παραλείψεις τους. Μπορείτε να το διαπιστώσετε αυτό στην περίπτωση του Πολυκράτη;

¹¹

να μη νιώσει πόνο...: στην πραγματικότητα τη συνθήκη φιλίας διέλυσε το 525 π.Χ. ο Πολυκράτης, όταν έμαθε για την εκστρατεία του Καμβύση στην Αίγυπτο και προτίμησε να ταχθεί με το μέρος του ισχυρού, όπως καταλαβαίνουμε από το επόμενο κεφάλαιο. Μεταξύ Πολυκράτη – Άμαση δεν υπήρχε, κατά συνέπεια, φιλία· συμμαχησαν, όταν το επέβαλε το συμφέρον τους, και ο ένας διέλυσε τη συμμαχία, όταν νόμιζε ότι δεν τον ωφελούσε.

Συμμαχία Πολυκράτη Καμβύση

III44. Εναντίον αυτού του Πολυκράτη λοιπόν, που όλα του έρχονταν δεξιά, έκαναν εκστρατεία οι Λακεδαιμόνιοι, όταν επικαλέστηκαν τη βοήθειά τους οι Σάμιοι εκείνοι, που μετά απ' αυτά ίδρυσαν στην Κρήτη την πόλη Κυδωνία. Όταν δηλαδή ο Καμβύσης, ο γιος του Κύρου, συγκέντρωνε στρατό εναντίον της Αιγύπτου, ο Πολυκράτης, στέλνοντας κήρυκα κρυφά από τους Σαμίους, τον παρακάλεσε να στείλει και σ' αυτόν, στη Σάμο, να του ζητήσει στρατό. Κι ο Καμβύσης, όταν τ' άκουσε αυτά, προθυμοποιήθηκε να στείλει στη Σάμο και να ζητήσει από τον Πολυκράτη ν' αποστείλει ναυτικό, για να τον ενισχύσει στην εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου. Κι αυτός ξεχώρισε εκείνους από τους πολίτες που είχε εις βάρος τους τις σοβαρότερες υποψίες ότι θα σηκώσουν επανάσταση και τους έστειλε με σαράντα τριήρεις, παραγγέλλοντας στον Καμβύση να μη τους στείλει πίσω¹².

Το τέλος του Πολυκράτη και η τύχη της Σάμου (III 120– 149)

Το δαχτυλίδι που ξαναβρέθηκε δεν ήταν η μόνη απόδειξη της τύχης του Πολυκράτη: η ύπουλη «απομάκρυνση» των «υπόπτων» πολιτών και η αποτυχία της εκστρατείας Λακεδαιμονίων – Κορινθίων κατά της Σάμου ήταν γι' αυτόν σημάδια μεγάλης καλοτυχίας. Θα ήταν πια ήσυχος ότι δεν κινδυνεύει από το φθόνο του θείου, όταν, λίγο αργότερα, θαμπωμένος από το χρυσάφι του σατράπη Οροίτη, παρά τις παρακλήσεις των δικών του και τους χρησμούς των μάντεων, πήγε ο ίδιος για συνεννοήσεις στις Σάρδεις. Εκεί ο Πέρσης σατράπης του είχε ετοιμάσει φρικτό θάνατο· η ιστορία με το δαχτυλίδι αποτέλεσε το χρονικό της προαναγγελίας του.

Όσο για τη Σάμο την περίμενε χειρότερη τύχη: την εξουσία πήρε κάποιος που ο Πολυκράτης είχε αφήσει ως τοποτηρητή, και ο Συλοσών (αδελφός του Πολυκράτη) κάλεσε τους Πέρσες να τον βοηθήσουν. Οι Πέρσες όμως δέχτηκαν επίθεση, αντεπιτέθηκαν και τελικά «αφού έπιασαν τους κατοίκους της σαν τα ψάρια στο δίχτυ¹³, την παρέδωσαν στον Συλοσώντα ορφανεμένη απ' τους άνδρες της.» (III 149)

---

¹² **να μη τους στείλει πίσω:** η «εξαφάνιση» (εδώ εξορία) των αντιπάλων είναι συνηθισμένη πρακτική των τυράννων.

¹³ **σαν τα ψάρια στο δίχτυ:** (πρωτότυπο «σαγηνεύσαντες»): πρόκειται για τη μέθοδο της «σαγήνευσης» («σαγήνη»: δίχτυ ψαρέματος) που είχε θεωρηθεί επινόηση του «παραμυθά» Ηροδότου. Σήμερα υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι εφαρμοζόταν και από άλλους λαούς της Ανατολής. Οι στρατιώτες πιάνονταν χέρι με χέρι σε κύκλο κλείνοντας όλη την περιοχή στην οποία θα έπιαναν αιχμαλώτους και προχωρούσαν προς το κέντρο του κύκλου, συλλαμβάνοντας όποιον βρισκόταν μέσα σ' αυτόν. Τη μέθοδο αυτή είχαν εφαρμόσει οι Πέρσες σε πολλά νησιά. Ο Πλάτων περιγράφει την εφαρμογή της στην Ερέτρια το 490 π.Χ. πριν από τη μάχη του Μαραθώνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί ο Πολυκράτης πέταξε το δαχτυλίδι του στη θάλασσα;
2. Πώς κρίνετε τη στάση του Άμαση προς τον Πολυκράτη και αντίστροφα; Για την τελευταία να λάβετε υπόψη σας (εκτός από το κείμενο) και τα σχόλια 3 σ. 111 και 11 σ. 116.
3. Ποια στοιχεία από παραμύθια που γνωρίζετε εντοπίσατε στη νουβέλα του Πολυκράτη;
4. Αφού συγκρίνετε τη νουβέλα του Πολυκράτη με αυτήν του Κροίσου και Σόλωνα, να βρείτε τα κοινά σημεία και τις διαφορές, ως προς: (α) το θέμα, (β) τις βασικές ιδέες, αντιλήψεις και (γ) τους ήρωες (κοινωνική θέση, καταγωγή). Στη συνέχεια να σχολιάσετε στην τάξη τις (κοινές στα δύο κείμενα) αντιλήψεις του Ηροδότου για τον άνθρωπο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιος είναι ο ρόλος της τύχης ή του τυχαίου στη νουβέλα του Πολυκράτη; Να συζητήσετε γενικότερα το ρόλο του τυχαίου π.χ. στην καθημερινή ζωή, στην επιστήμη και στη λογοτεχνία (από τα κείμενα που έχετε διδαχτεί ή έχετε διαβάσει μόνοι σας).

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα από τα επιμέρους θέματα της εργασίας. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Άμασης, βασιλιάς της Αιγύπτου, βλέποντας πως ο φίλος του Πολυκράτης, τύραννος της Σάμου, γνωρίζει μόνο επιτυχίες, τον συμβουλεύει να προξενήσει μόνος του κάποιο κακό στον εαυτό του, για να μην προκαλέσει το φθόνο του θεού.

Ο Πολυκράτης .....
.....
.....
.....

Συνεχίστε την ιστορία, προσέχοντας να συμπεριλάβετε τα βασικά σημεία της σε δέκα, το πολύ, γραμμές.

Παράλληλο κείμενο

Η συμβουλή του Θρασυβούλου στον Περίανδρο

Ο Ηρόδοτος μας αφηγείται ότι ο Περίανδρος (τύραννος της Κορίνθου 625 – 585 π.Χ.) έστειλε άνθρωπό του στον τύραννο της Μιλήτου Θρασύβουλο, για να μάθει πώς θα διατηρήσει σταθερό το καθεστώς του:

«Κι ο Θρασύβουλος, πήρε τον άνθρωπο που ήρθε από τον Περίανδρο έξω από την πόλη, κι αφού μπήκαν σε χωράφι με σπαρτά, από τη μια διέσχισε τα μεστωμένα στάχια, ρωτώντας και ξαναρωτώντας και μπερδεύοντας τον απεσταλμένο, ποιος λόγος τον έφερε από την Κόρινθο, κι από την άλλη, έτσι κι έβλεπε κάποιο στάχυ να υψώνεται πάνω απ' τ' άλλα, το τσάκιζε, και τσακίζοντας το το έριχνε καταγής, συνεχώς· μ' αυτό τον τρόπο τα πιο καμαρωτά και τα πιο ψηλά στάχια τα ρήμαξε». (V 92)

Ο απεσταλμένος του Περίανδρου δεν κατάλαβε το νόημα της συμπεριφοράς του Θρασύβουλου και νόμισε πως είχε πάθει κάτι το μυαλό του. Όταν όμως επέστρεψε στην Κόρινθο και διηγήθηκε στον Περίανδρο τα καθέκαστα, ο Περίανδρος κατάλαβε ότι ο Θρασύβουλος τον συμβούλευε πως έπρεπε να σκοτώνει τους καλύτερους πολίτες, αυτούς που ξεχωρίζουν από τους άλλους. Από τότε έδειξε τη σκληρότητά του απέναντι στους συμπολίτες του σ' όλη της την έκταση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε κοινά στοιχεία στη συμπεριφορά των τριών τυράννων (Πολυκράτη, Θρασυβούλου, Περίανδρου) και να συζητήσετε γιατί οι τύραννοι ακολουθούν αυτό το πρότυπο συμπεριφοράς.
2. Η ιστορία του Θρασυβούλου ανήκει στα ανέκδοτα*. Ποια χαρακτηριστικά των ανεκδότων εντοπίζετε σ' αυτήν;

Οι Κυψελίδες, τύραννοι της Κορίνθου στους οποίους ανήκε ο Περίανδρος, αφιέρωναν πολλά πλούσια δώρα στους ναούς. Στην εικόνα χρυσό ανάθημα των Κυψελιδών που βρίσκεται στο Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης.

Εισαγωγικά στην ενότητα: Μετά το θάνατο του Καμβύση ανέβηκε στον περσικό θρόνο ένας μάγος, ο Ψευτο – Σμέρδης¹⁴. Επτά επίλεκτοι Πέρσες (ανάμεσά τους ο Δαρείος) συνωμοτούν, τον ανατρέπουν και έπειτα συζητούν ποιο είναι το καλύτερο πολίτευμα για την Περσία.

Θεματικά κέντρα

- *Λόγος του Οτάνη*
- *Λόγος του Μεγάβυξου*
- *Λόγος του Δαρείου*

Ο Οτάνης υπέρ της δημοκρατίας κατά της μοναρχίας

ΙΙΙ80. Κι όταν κατακάθισε η ταραχή¹⁵ και πέρασαν πέντε μέρες, αυτοί που σήκωσαν επανάσταση εναντίον των μάγων¹⁶ έκαναν συμβούλιο για την κατάσταση γενικά και ακούστηκαν πράγματα που μερικοί Έλληνες δεν τα πιστεύουν, ωστόσο ακούστηκαν τωόντι¹⁷. Λοιπόν ο Οτάνης προέτρεπε να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα των Περσών¹⁸, μιλώντας έτσι: «Έχω τη γνώμη ποτέ πια να μην αναδειχτεί ένας ανάμεσά μας μονάρχης¹⁹. γιατί ούτε ευχάριστο είναι ούτε καλό. Είδατε βέβαια την αλαζονεία του Καμβύση, που τον οδήγησε στα άκρα, κι από την άλλη έχετε τις εμπειρίες σας από την αλαζονεία των μάγων. Και πώς θα μπορούσε η μοναρχία να είναι κάτι το αξιοσύστατο, την ώρα που ο μονάρχης μπορεί ανεξέλεγκτα²⁰ να κάνει ό,τι θέλει; Γιατί ακόμα και τον πιο ενάρετο άνθρωπο, αν υψωθεί σε τέτοιο αξίωμα, θα τον έκανε να ξεστρατίσει απ' τις μετρημένες σκέψεις. Γιατί η ευτυχία που αποχτά τον εξωθεί σε υπεροψία²¹, ενώ ο φθόνος απ' την ώρα

που γεννιέται ο άνθρωπος είναι ριζωμένος μέσα του· κι από την ώρα που κυριεύεται απ' αυτά τα δυο, δεν υπάρχει κακία που να μη την έχει, αφού απ' τη μια μεριά είναι ο κορεσμός που τον ωθεί από υπεροψία να πράττει πολλά και απάνθρωπα, κι απ' την άλλη ο φθόνος. Βέβαια ένας τύραννος δεν έπρεπε να νιώθει φθόνο, αφού κανένα αγαθό δεν του λείπει· η συμπεριφορά του όμως στους συμπολίτες του δείχνει το εντελώς αντίθετο· δηλαδή τρέφει φθόνο για τους εξαιρετους πολίτες²², όσο υπάρχουν και είναι ζωντανοί, και βρίσκει τη χαρά του με τους χειρότερους πολίτες· κι είναι ο πρώτος και καλύτερος στο να υιοθετεί τις συκοφαντίες. Κι είναι το πιο αλλοπρόσαλλο πράγμα του κόσμου· γιατί, αν τον θαυμάζουν με μέτρο, δυσανασχετεί πως δεν τον τιμούν πολύ, κι αν τον τιμούν πάρα πολύ, δυσανασχετεί σαν να έχει να κάνει με κόλακες. Κι έρχομαι να πω τα πιο σημαντικά· ανατρέπεται πατροπαράδοτα έθιμα, βιάζει γυναίκες, σκοτώνει χωρίς δικαστική απόφαση. Αντίθετα, όταν την εξουσία την έχει η πλειονότητα των πολιτών, πρώτα πρώτα το πολίτευμα έχει το ωραιότερο όνομα, ισονομία²³, και, δεύτερο, δεν κάνει τίποτα απ' όσα κάνει ο μονάρχης· γιατί τα αξιώματα ορίζονται με κλήρο, και για την εξουσία που ασκεί ο καθείς λογοδοτεί και η κάθε απόφαση εγκρίνεται απ' το λαό²⁴. Λοιπόν, η γνώμη που προτείνω είναι να εγκαταλείψουμε τη μοναρχία και να δώσουμε δύναμη στην πλειοψηφία· γιατί οι πολλοί είναι το παν²⁵». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Οτάνης.

Έγγίνεται μὲν γὰρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ. Δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πάσαν κακότητα·

Πλήθος δὲ ἄρχον πρῶτα μὲν οὖνομα πάντων
κάλλιστον ἔχει, ἰσονομίην [...] ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἔνι
τὰ πάντα.

¹⁴ **Ψευτο – Σμέρδης**: ο Σμέρδης, αδελφός του βασιλιά Καμβύση, είχε δολοφονηθεί με διαταγή του ίδιου του βασιλιά. Η υπόθεση είχε κρατηθεί μυστική και έτσι δεν ήταν από την αρχή βέβαιο αν ήταν ο πραγματικός Σμέρδης ή κάποιος που εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

¹⁵ **ταραχή**: την ανατροπή και το φόνο του Ψευτο – Σμέρδη ακολούθησε σφαγή των μάγων.

¹⁶ **μάγοι**: ήταν αριστοκρατική φυλή των Μήδων, η οποία κράτησε τα προνόμιά της και στο περσικό κράτος. Από τους μάγους προέρχονταν οι ιερείς.

¹⁷ **τῶντι** (<τῷ ὄντι: πράγματι): ο Ηρόδοτος αισθάνεται την ανάγκη να απευθυνθεί στον αναγνώστη (και ακροατή) διαβεβαιώνοντάς τον ότι η συζήτηση έγινε πράγματι. Στη συζήτηση παρευρέθηκαν και οι 7 συνωμότες, αλλά το λόγο πήραν μόνο 3.

¹⁸ **να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα**: με τη φράση αυτή υπονοείται η συζήτηση στην Εκκλησία του δήμου, κυρίαρχο όργανο της δημοκρατικής πόλης στην αρχαία Ελλάδα.

¹⁹ **μονάρχης**: ο Ηρόδοτος δεν στρέφεται πάντοτε και με απόλυτο τρόπο κατά της μοναρχίας (βασιλείας ή τυραννίδας) ή κατά της ολιγαρχίας. Αναγνωρίζει το θετικό έργο π.χ. του Κύρου, επαινεί το πολίτευμα της Σπάρτης, το οποίο αποδεικνύεται ευεργετικό για το λαό (το χαρακτηρίζει ως **εὐνομίη**). Παρόμοια καυτηριάζει αδυναμίες του δημοκρατικού πολιτεύματος, όταν το κρίνει αναγκαίο.

²⁰ **ανεξέλεγκτα**: η απουσία ελέγχου είναι χαρακτηριστικό της μοναρχίας, το βασικότερο γνώρισμα της τυραννίας. Αντίθετα στη δημοκρατία εγγύηση για την ορθή διαχείριση ήταν η λογοδοσία των αρχόντων (αί εὐθυναί) στο τέλος της θητείας τους.

²¹ **υπεροψία (ύβρη), κορεσμός (κόρος)**: οι έννοιες αυτές (στις οποίες έχουμε αναφερθεί) θα είχαν κανονικά θέση σε συζήτηση μεταξύ Ελλήνων. Ο Ηρόδοτος όμως αφενός αποδίδει συχνά σε άλλους λαούς ελληνικές αντιλήψεις, αφετέρου φαίνεται να πιστεύει ότι κατά βάθος υπάρχουν θεμελιώδεις αντιλήψεις κοινές σε όλους τους ανθρώπους.

²² **τρέφει φθόνο για τους εξαιρετους πολίτες**: το επιχείρημα αυτό απηχεί πολιτικές αντιλήψεις συνηθισμένες στην αρχαία Ελλάδα και περιγράφει προφανώς την πραγματικότητα. Θυμηθείτε (από την εισαγωγή) ότι ο Ηρόδοτος είχε προσωπική πείρα. Βλ. και «Παράλληλο κείμενο 1».

²³ **ισονομία (ἴσα νέμω)**: η πρώτη σημασία της λέξης είναι δίκαιη (ίση) διανομή (των λαφύρων, των δικαιωμάτων κτλ.). Σημαίνει ισότητα συμμετοχής στα κοινά. Ο Περικλής στο εγκώμιο του για την αθηναϊκή δημοκρατία θα αναφέρει ότι όλοι οι Αθηναίοι πολίτες είχαν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής στο κράτος, στα κοινά. Τέτοιες αντιλήψεις θυμίζουν τις διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της νεότερης εποχής. Στο Σύνταγμα μας σήμερα αναφέρεται (άρθρο 4): «Όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου».

²⁴ **με κλήρο ... λογοδοτεί ... απ' το λαό**: τρία από τα βασικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας: η ανάδειξη των αρχόντων με κλήρο, η λογοδοσία στο τέλος της θητείας και η κυριαρχία του λαού, ο οποίος καλείται να αποφασίσει. Βέβαια υπήρχαν και αιρετοί άρχοντες.

²⁵ **οι πολλοί είναι το παν:** την ίδια άποψη θα εκφράσει αργότερα ο φιλόσοφος Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του, υπερασπιζόμενος την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας.

Ο Μεγάβυξος κατά της δημοκρατίας, υπέρ της ολιγαρχίας

III81. Απ' τη μεριά του πάλι ο Μεγάβυξος²⁶ προέτρεπε να εγκαταστήσουν ολιγαρχικό πολίτευμα, λέγοντας τα εξής: «Τα όσα είπε ο Οτάνης, για να κατάρτιση τη μοναρχία, ας θεωρηθούν και δικά μου λόγια· όμως, με τα όσα μας παρακίνησε να παραδώσουμε την εξουσία στο πλήθος, δεν πέτυχε το στόχο μας, την καλύτερη γνώμη· γιατί η εκχυδαϊσμένη μάζα²⁷ είναι το πιο ανόητο και το πιο αλαζονικό πράγμα του κόσμου. Και βέβαια, άνθρωποι που παν να γλιτώσουν από την αλαζονεία του μονάρχη, είναι εντελώς απαράδεχτο να πέσουν στην αλαζονεία του ασύδοτου όχλου. Γιατί ο πρώτος έχει επίγνωση του τι κάνει, ενώ το πλήθος ούτε καν έχει επίγνωση²⁸, γιατί πώς θα μπορούσε να έχει επίγνωση κάποιος που ούτε διδάχτηκε ούτε έμαθε κάτι καλό που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, και πέφτοντας με τα μούτρα παρασέρνει, σαν ξεχειλισμένος χείμαρρος, τις δημόσιες υποθέσεις, απερίσκεπτα; Λοιπόν, ας κυβερνηθούν δημοκρατικά αυτοί που θέλουν το κακό των Περσών, εμείς όμως, αφού, ύστερ' από επιλογή ανάμεσα στους πρώτους και καλύτερους σχηματίσουμε συλλογική ηγεσία, σ' αυτή να παραχωρήσουμε την εξουσία· γιατί ανάμεσα σ' αυτούς θα είμαστε κι εμείς οι ίδιοι, κι είναι λογικό οι καλύτεροι άντρες να παίρνουν τις καλύτερες αποφάσεις». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Μεγάβυξος.

Ο Δαρείος (λεπτομέρεια ανάγλυφου από την Περσέπολη).
Μουσείο Τεχεράνης.

Ο Δαρείος κατά της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας υπέρ της μοναρχίας

III82. Τρίτος ο Δαρείος δήλωσε τη γνώμη του λέγοντας: «Απ' αυτά που είπε ο Μεγάβυξος, τα όσα αφορούν στον πολύ λαό μου φαίνεται ότι τα είπε σωστά, όμως στα όσα αφορούν στην ολιγαρχία πέφτει έξω. Γιατί, αν βάλουμε μπροστά μας αυτά τα τρία (κι αν πάρουμε το καθένα τους στην καλύτερη εφαρμογή του) δηλαδή τη δημοκρατία και την ολιγαρχία και τη μοναρχία στην άριστη μορφή τους²⁹, υποστηρίζω ότι ανάμεσά τους πολύ ανώτερο είναι το τελευταίο. Γιατί δεν μπορούμε να φανταστούμε τίποτε καλύτερο από έναν άντρα με μοναδική αρετή³⁰· γιατί, έχοντας οδηγό στις ενέργειες του σκέψη αντάξια του, θα κυβερνά άψογα το πλήθος και θα κρατιούνται κατά τον καλύτερο τρόπο μυστικές οι αποφάσεις που έχουν να κάνουν με τους εχθρούς. Στην ολιγαρχία όμως, καθώς πολλοί θέτουν την αρετή τους στην υπηρεσία του κοινού συμφέροντος, δημιουργούνται συνήθως ισχυρά προσωπικά μίσση³¹· γιατί η επιθυμία του καθενός τους

να είναι ο κορυφαίος και να επιβάλλει τη γνώμη του οδηγεί σε μεγάλες έχθρες ανάμεσα τους, που οδηγούν σε πολιτικές διαμάχες· και οι πολιτικές διαμάχες οδηγούν σε φονικά, κι οι φόννοι ανοίγουν το δρόμο στη μοναρχία· κι αυτή η κατάληξη αποδεικνύει πόσο αυτό το πολίτευμα είναι το άριστο. Πάλι, αν έχει την εξουσία το πλήθος, είναι αδύνατο να μη προκύψει εξαχρείωση· κι όταν προκύψει εξαχρείωση στα κοινά πράγματα, δημιουργούνται μίσση ανάμεσα στους φαύλους, αλλά ισχυρές ομάδες φίλων γιατί αυτοί που φέρνουν την

---

²⁶ **Μεγάβυξος:** άλλες εκδόσεις έχουν τον τύπο

Μεγάβυξος.

²⁷ **η εκχυδαϊσμένη μάζα...:** ο Μεγάβυξος μιλάει με εμπάθεια για τους πολλούς, για το λαό της δημοκρατίας, κατηγορώντας τον για «αλαζονεία». Θυμηθείτε όσα υποστήριξε πριν ο Οτάνης.

²⁸ **επίγνωση:** δεν θα μπορούσε όμως ο λαός να διδαχτεί και να αποκτήσει επίγνωση;

²⁹ **στην άριστη μορφή τους:** ο Δαρείος φαίνεται πιο διπλωματικός ή «πονηρός»· αναγνωρίζει ότι υπάρχουν θετικά σε όλα τα πολιτεύματα, αφού δέχεται ότι μπορούν να έχουν άριστη μορφή, και παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα της μοναρχίας αντί να επικρίνει τα άλλα πολιτεύματα. Εμφανίζεται ήρεμος σε αντίθεση με τον εμπαθή Μεγάβυξο και δημιουργεί κλίμα ευνοϊκό για τις απόψεις του.

³⁰ **με μοναδική αρετή:** φαίνεται να θεωρεί ως δεδομένο ότι ο μονάρχης θα είναι ο άριστος.

³¹ **ισχυρά προσωπικά μίσση:** είναι πράγματι αναπόφευκτο και γιατί;

εξαθλίωση στα κοινά δρουν συνωμοτικά. Κι αυτή η κατάσταση συνεχίζεται, ωστόσο κάποιος γίνει ηγέτης της δημοκρατικής μερίδας και καταργήσει αυτά τα υποκείμενα· και γι' αυτή του την πράξη εξασφαλίζει το θαυμασμό του λαού και μες σ' αυτόν τον θαυμασμό αναδεικνύεται ουσιαστικά μονάρχης. Και μ' όλ' αυτά κι αυτός κάνει φανερό ότι το ανώτερο είναι η μοναρχία. Και, για να τα πω συνοπτικά με μια φράση, από πού προήλθε η ελευθερία μας και ποιος μας την έδωσε; Ο πολὺς λαός, η ολιγαρχία ή ο μονάρχης³²; Η γνώμη μου είναι λοιπόν, εφόσον σε έναν άντρα χρωστάμε την ελευθερία μας, να περιφρουρήσουμε το αντίστοιχο πολίτευμα, κι επιπρόσθετα να μην καταργήσουμε τους πατροπαράδοτους νόμους που έχουν καλώς· γιατί δε θα μας βγει σε καλό».

Η απόφαση του Οτάνη

III83. Λοιπόν είχαν μπροστά τους αυτές τις τρεις γνώμες και οι υπόλοιποι τέσσερις απ' τους εφτά ασπάστηκαν αυτή την τελευταία. Κι ο Οτάνης, αφού η γνώμη του, με την οποία επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ισονομία στους Πέρσες, μειοψήφησε, είπε, έτσι που να τον ακούν όλοι τους, τα εξής: «Σύντροφοι επαναστάτες, είναι ολοφάνερο πια ότι ένας από μας πρέπει να γίνει βασιλιάς, είτε σ' όποιον πέσει ο κλήρος είτε όποιον αναδείξει η πλειοψηφία των Περσών, αν τ' αφήσουμε σ' αυτούς, ή με κάποια άλλη μεθόδευση³³. εγώ λοιπόν αποσύρομαι απ' τη διεκδίκηση· γιατί δεν επιθυμώ ούτε να εξουσιάζω ούτε να με εξουσιάζουν και παραιτούμαι απ' την αξίωση να πάρω την εξουσία με τον όρο κανένας από σας να μη με εξουσιάζει, ούτε εμένα τον ίδιο ούτε τους απογόνους μου σ' όλες τις μελλοντικές γενιές». Αυτά είπε κι οι άλλοι έξι τα αποδέχτηκαν έτσι

αυτός παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση και αποσύρθηκε. Και σήμερα αυτή η οικογένεια κρατά συνέχεια, μονάχα αυτή, την ελευθερία της³⁴ στο περσικό κράτος και δέχεται μόνο όσες διαταγές θέλει, χωρίς να παραβαίνει τους νόμους των Περσών.

---

³² **μονάρχης:** δεν αναφέρει όνομα, όλοι όμως καταλαβαίνουν ότι ο Δαρείος εννοεί τον Κύρο, που ελευθέρωσε τους Πέρσες από τους Μήδους και ίδρυσε το περσικό κράτος (βλ. 3η ενότητα).

³³ **κάποια άλλη μεθόδευση:** αφού δεν αποδέχονται οι άλλοι τη δημοκρατία και τους τρόπους ανάδειξης που εκείνη καθιερώνει, δεν δέχεται να αναλάβει αξίωμα με άλλο τρόπο, με «μεθόδευση».

³⁴ **ελευθερία:** εδώ η απαλλαγή από την εξουσία του μονάρχη. Πράγματι η οικογένεια του Οτάνη απολάμβανε την ελευθερία αυτή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μπορείτε να βρείτε και άλλα επιχειρήματα υπέρ ή κατά των πολιτευμάτων που εξετάζονται; (Αφού πρώτα συμπληρώσετε την άσκηση της ανακεφαλαίωσης).
2. Να συζητήσετε τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας και τις προϋποθέσεις για τη σωστή λειτουργία της, όπως προκύπτουν από τους λόγους των τριών Περσών.
3. Πώς αντιμετωπίζει η εξουσία τον πολίτη στο καθένα από αυτά τα πολιτεύματα; Να συζητήσετε το θέμα στην τάξη, παίρνοντας υπόψη σας και τα παράλληλα κείμενα.

Παράλληλα κείμενα

1. Το πάθημα των τυράννων

Θα σου αναφέρω, Σιμωνίδη, κι άλλο ένα φοβερό πάθημα των τυράννων. Γνωρίζουν βέβαια και αυτοί εξίσου καλά όσο και οι ιδιώτες ποιοι είναι κόσμιοι και σοφοί και δίκαιοι. Αλλά, αντί να τους θαυμάζουν, τους φοβούνται: τους ανδρείους τους φοβούνται μήπως αποτολήσουν τίποτε για χάρη της ελευθερίας, τους σοφούς μήπως μηχανευθούν κάτι εις βάρος τους και τους δίκαιους μήπως το πλήθος επιθυμήσει να κυβερνηθεί απ' αυτούς. Όταν λοιπόν τους βγάλουν κρυφά από τη μέση όλους αυτούς, ποιοι άλλοι τους απομένουν για να χρησιμοποιήσουν εκτός από τους άδικους, τους ακρατείς και τους δουλοπρεπείς; Στους άδικους έχουν εμπιστοσύνη, επειδή και αυτοί φοβούνται, όπως και οι τύραννοι, μήπως οι πόλεις ελευθερωθούν ποτέ και τους καθίσουν στο σκαμνί· τους ακρατείς τους εμπιστεύονται, επειδή τους χρειάζονται προκειμένου ν' ασκήσουν την τωρινή τους εξουσία, και τους δουλοπρεπείς, επειδή ούτε οι ίδιοι κρίνουν τον εαυτό τους άξιο της ελευθερίας. Από την πλευρά μου, τουλάχιστον, θεωρώ τρομερό τούτο το πάθημα, άλλους δηλαδή να νομίζεις για καλούς κι άλλους να 'σαι υποχρεωμένος να χρησιμοποιείς.

Ξενοφῶν Ἰέρων V 1 – 3.
Μετάφραση: Π. Κονδύλης

2. Η δύναμη της δημοκρατίας

Λοιπόν η δύναμη της Αθήνας είχε μεγαλώσει, και γίνεται φανερό πως όχι μόνο σ' έναν τομέα, αλλά παντού η δημοκρατία είναι σπουδαίο πράμα, αφού οι Αθηναίοι, όσο καιρό κυβερνιούνταν από τυράννους, δεν ήταν ανώτεροι πολεμιστές από κανένα γειτονικό τους λαό, όταν όμως λυτρώθηκαν από τους τυράννους, έγιναν πρώτοι, και με μεγάλη διαφορά· κι απ' αυτό γίνεται φανερό πως, όσο ήταν καταπιεσμένοι, δεν ήθελαν να δείξουν την παλικαριά τους, γιατί θα εξυπηρετούσαν το δυνάστη τους, όταν όμως λυτρώθηκαν, ο καθένας τους για δικό του καλό έβαζε τα δυνατά του για τη νίκη.

Ηρόδοτος V 78

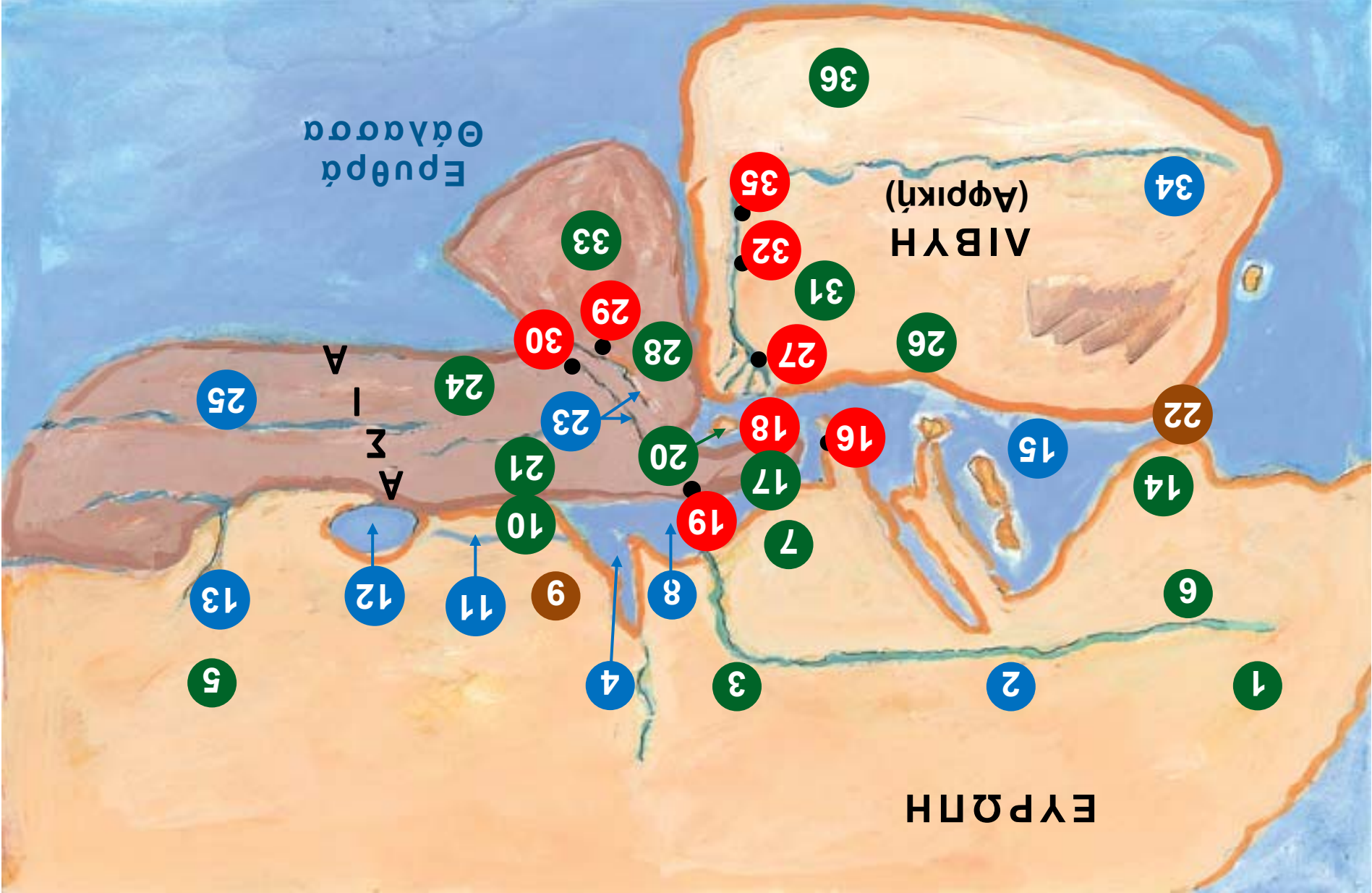
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε την εξήγηση που δίνει ο Ιέρων (παράλληλο κείμενο 1) για τη συμπεριφορά του τυράννου, παίρνοντας υπόψη σας και όσα αναφέρει στο λόγο του ο Οτάνης.
2. Με την πτώση της τυραννίας στην Αθήνα εφαρμόζονται οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και η πόλη αποκτά μεγάλη δύναμη. Προσέξτε την εξήγηση που δίνει ο Ηρόδοτος στο παράλληλο κείμενο 2 και συζητήστε έπειτα στην τάξη τις πολιτικές ιδέες του ιστορικού, όπως προκύπτουν από όλη την ενότητα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σε συζήτηση στα περσικά ανάκτορα για το πολίτευμα που θα έπρεπε να ισχύσει μετά την καταστολή της εξέγερσης των μάγων, ο Οτάνης υποστηρίζει τη δημοκρατία, ο Μεγάβυξος την ολιγαρχία και ο Δαρείος τη μοναρχία.

Χρησιμοποιώντας ως θεματική πρόταση την παραπάνω περίοδο, γράψτε μία παράγραφο, όπου θα δίνετε επιγραμματικά τα βασικότερα επιχειρήματα καθενός από τους τρεις συζητητές.

Υπόμνημα του χάρτη της προηγούμενης σελίδας:
 «Ο κόσμος του Ηροδότου». Από τις περιγραφές του
 ιστορικού μπορούμε να υποθέσουμε ότι έτσι περίπου
 αντιλαμβάνονταν τον κόσμο

1	ΚΕΛΤΕΣ	24	ΠΕΡΣΕΣ
2	ΙΣΤΡΟΣ (Δούναβης)	25	Ινδός ποταμός
3	ΣΚΥΘΕΣ	26	ΛΩΤΟΦΑΓΟΙ
4	Μαιώτις Λίμνη	27	Μέμφις
5	ΜΑΣΣΑΓΕΤΕΣ	28	ΑΣΣΥΡΙΑ
6	ΛΙΓΥΕΣ	29	Βαβυλώνα
7	ΘΡΑΚΗ	30	Σούσα
8	Εύξεινος Πόντος	31	ΑΙΓΥΠΤΟΣ
9	Όρος Καύκασος	32	Θήβες
10	Κολχίδα	33	ΑΡΑΒΙΑ
11	Φάσης ποταμός	34	Νείλος ποταμός
12	Κασπία θάλασσα	35	Ελεφαντίνη
13	Αράξης ποταμός	36	ΑΙΘΙΟΠΕΣ
14	ΙΒΗΡΕΣ		
15	Βόρειος Θάλασσα		
16	Αθήνα		
17	ΛΥΔΟΙ		
18	Σάρδεις		
19	Σινώπη		
20	ΚΥΠΡΟΣ		
21	ΑΡΜΕΝΙΑ		
22	Ηράκλειες Στήλες		
23	Τίγρης & Ευφράτης ποταμός		

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1ου ΤΟΜΟΥ

Προλογικό σημείωμα	5
Εισαγωγή	
Βίος και έργο του Ηροδότου	7
Χρονολογικός πίνακας	18
Διάγραμμα <i>Ίστορίας</i>	21
ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ενότητα 1: Προοίμιο	26
Ενότητα 2: Κροίσος και Σόλων – Η νουβέλα του Αδράστου	38
Ενότητα 3: Κροίσος και Κύρος	60
ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Ενότητα 4: Αιγύπτιος λόγος: Η χώρα και ο Νείλος .	76
Ενότητα 5: «Θωμάσια» και «νόμοι» των Αιγυπτίων	84
Ενότητα 6: Μνημεία της Αιγύπτου	96
ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ενότητα 7: Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη	109
Ενότητα 8: Τα πολιτεύματα	122

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.